

De vorming en uiting van (cultureel) gedrag

Patronen van lifestyle en culturele smaak in de Nederlandse samenleving: traditioneel, gesloten vs. modern, open

Een vergelijkend onderzoek naar de vorming en uiting van (cultureel) gedrag binnen een moderne, meer open gemeenschap en een traditionele, meer gesloten gemeenschap in Nederland

Traditioneel gesloten

vs.

Modern open

Auteur:	Renske Manschot
Studentnummer:	323328
Email:	renskemanschot@gmail.com
Faculteit	Erasmus School of History, Culture and Communication Erasmus Universiteit Rotterdam
Docent:	Dr. P.P.L. Berkers
Tweede lezer:	Dr. C.J.M. van Eijck
Datum:	29 augustus 2012

Inhoud

1.	Inleiding	3
1.1	Aanleiding van het onderzoek	3
1.2	Relevantie van het onderzoek	3
1.3	Probleemstelling, deelvragen en onderzoeksmethode	4
1.4	Hoofdstukindeling	6
2.	Theoretisch kader	7
2.1	Toelichting/verantwoording van de theoretische benadering(en)	7
2.2	Samenvatting en kritische bespreking van relevante en theoretische literatuur	8
2.2.1	Samenleving en individu	8
2.2.2	De vorming van het individu in sociale context	9
2.2.2.1	Bourdieu's Veldtheorie als basis voor de sociale analyse van de samenleving	10
2.2.2.2	De vorming van patronen van lifestyle en culturele smaak	11
2.2.3	Een veranderende samenleving: processen van (post)modernisering	15
2.2.4	Effecten van (post)modernisering in (cultureel) gedrag:	17
2.2.4.1	De beleveniscultuur: consumering & omnivorisering	17
2.2.4.2	De individuenmaatschappij: secularisering & individualisering	18
2.2.5	Een verschuiving van een 'gesloten' naar een 'open' samenleving	19
2.2.6	Een traditionele, meer gesloten samenleving vs. een moderne, meer open samenleving	22
2.2.6.1	Karakteristiek van een traditionele, meer gesloten samenleving	23
2.2.6.2	Karakteristiek van een moderne, meer open samenleving	25
2.2.7	Traditioneel gesloten vs. Modern open: twee onderzoeksgroepen	27
2.2.7.1	Onderzoeksgroep 1. Een kort karakteristiek	28
2.2.7.2	Onderzoeksgroep 2. Een kort karakteristiek	31
2.2.8	Geografische omgeving als pijler voor verschillend (cultureel) gedrag?	34
2.2.8.1	Cultuurverschillen: stedelijke mentaliteit vs. landelijke mentaliteit.	36
2.2.8.2	Geografische ligging als pijler voor verschillend (cultureel) gedrag?	37
3.	Methode van onderzoek	39
3.1	Onderzoeksmethode	39
3.2	Dataverzameling en meetinstrument: de enquête	40
3.3	Twee onderzoeksgroepen: traditionele gemeenschap vs. moderne gemeenschap	40
3.3.1	Onderzoekseenheden: selectie en verantwoording	41
3.3.2	Onderzoekseenheden: werving en bereik	42
3.4	Data analyse: operationalisering van concepten en indicatoren	43
3.4.1	Onafhankelijke, afhankelijke en controlevariabelen	43
3.4.2	De enquête: opzet, verwerking en analyse	44
3.4.3	Operationalisering van variabelen in thema's	46
3.4.4	Data analyse: handleiding interpretatie scores op de enquêtevragen	51
4.	Analyse van de resultaten	52
4.1	Respondenten in beeld	52
4.1.2	De uiting van (cultureel) gedrag: patronen van lifestyle en culturele smaak	56
4.2	Factor Analyse en Multiple Regressie	59
4.2.1	Uiting van latent (cultureel) gedrag	60
4.2.2	Uiting van gemanifesteerd (cultureel) gedrag	62
4.3	Resultaten met betrekking tot de hypothesen	66
5.	Conclusie	69
5.1	Samenvatting onderzoeksresultaten	69
5.2	Beantwoording onderzoeksvraag en deelvragen	70
5.3	Kritische reflectie op het onderzoek	72
6.	Literatuur en bronnen	75
	Bijlagen	80

1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een korte inleiding gegeven op het onderzoek waarbij het onderzoeksthema en de probleemstelling, fungerend als de rode draad tijdens de onderzoeksprocedure, worden gepresenteerd. De aanleiding en de achterliggende beweegredenen van het onderzoek worden allereerst gepresenteerd, waarbij een korte toelichting van de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie van het onderzoek wordt gegeven. Tot slot wordt een vooruitblik op de inhoud van het onderzoek gegeven.

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Nederland als (post)moderne open samenleving?

Volgens minister Spies – Binnenlandse Zaken – is het *'heel belangrijk dat mensen elkaar in een open samenleving open benaderen'* (ANP 27 januari 2012). De Nederlandse samenleving wordt getypeerd als de 'open samenleving' waarin (post)moderne normen en waarden zoals vrijheid, gelijkheid en een 'open benadering' worden gehandhaafd, en waarin uitingen van religieuze en/of sociale oriëntaties veelal worden toegestaan. Deze 'externe en interne openheid' kan als typerend worden gezien voor zogenaamde 'urban' of stedelijke culturen die tegenwoordig in diverse (post)moderne samenlevingen waarneembaar en relevant zijn (Hannerz, 1992: 173). Nederland wordt in zijn geheel afgeschilderd als een (post)moderne, open samenleving, waarbij veelal over het hoofd wordt gezien dat in die Nederlandse samenleving zelf altijd nog kleinere gemeenschappen zijn te vinden, autochtone culturele minderheden, veelal te karakteriseren als traditioneel en meer 'gesloten', die wellicht minder zijn geraakt door processen van (post)modernisering en zich anders uiten in vormen van lifestyle en culturele smaak.

Een specifiek Nederlands voorbeeld van een autochtone culturele minderheid wordt gevormd door de bevindelijk gereformeerden, een orthodox-protestantse groepering die ook wel bekend staat als de 'zwartekousenkerk', en grotendeels is gevestigd in de zogenaamde Bijbelgordel-gemeenschappen (Van der Meiden (1993). De vraag kan worden gesteld in hoeverre vrij traditionele, meer gesloten autochtone gemeenschappen, zoals de bijbelgordel-gemeenschappen, anders zijn in de vorming en uiting van (cultureel) gedrag (patronen van lifestyle en culturele smaak) in vergelijking tot de meer moderne, meer open autochtone gemeenschappen in Nederland.

1.2 Relevantie van het onderzoek

Onderzoek naar de impact van sociale oriëntaties en religieuze identiteit op de waardering van beeldende kunst, duidt op het belang van de sociale context naast gebruik van sociodemografische en –economische gegevens die veelal worden ingezet om (cultureel) gedrag te verklaren en te analyseren. In de steeds meer 'veranderende samenleving' vormen juist die sociale contexten en oriëntaties die mensen bewegen vanuit hun gemeenschap, een belangrijke sturende factor in (cultureel) gedrag (Van Eijck, 2011: 1).

De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek ligt in de bijdrage aan bestaand sociologisch onderzoek naar de vorming en uiting van individueel en collectief (cultureel) gedrag. Dit richt zich veelal op het verklaren van sociologische vraagstukken rondom (cultureel) gedrag door analyse van sociodemografische en -economische gegevens. Weinig onderzoeken concentreren zich echter op de vorming en beïnvloeding van individuele en collectieve (culturele) gedragspatronen binnen bepaalde leefgemeenschappen, gericht op de invloed hierop vanuit de leefgemeenschap als microsamenleving zelf. Vernieuwend onderzoek is dan ook gewenst.

Van Eijck (2011) geeft aan dat er nog weinig eerder onderzoek is gedaan naar de effecten van sociale oriëntaties (houdingen, normen en waarden) en religieuze achtergrond op de waardering voor kunst en cultuur. Daarbij wordt aangegeven dat toekomstig onderzoek naar (cultureel) gedrag, waarbij factoren als sociale context (netwerk/leefgemeenschap) en sociale en culturele activiteiten (patronen van lifestyle en culturele smaak) centraal staan, zou kunnen bijdragen aan een beter begrip van individuele beweegredenen voor het vertonen van (cultureel) gedrag (Van Eijck, 2011: 13).

Dit onderzoek sluit aan op de vraag naar dergelijk, vernieuwend onderzoek en tracht een bijdrage te leveren aan een beter begrip van de vorming en uiting van (cultureel) gedrag. Uniek hierbij is de concentratie op twee ideaaltypische sociale contexten: een 'moderne, meer open' gemeenschap en een 'traditionele, meer gesloten' gemeenschap. Een fascinerende vergelijkende analyse van de vorming en uiting van (cultureel) gedrag binnen beide leefgemeenschappen kan op deze manier tot stand worden gebracht. Daarbij wordt gehoor gegeven aan de vraag naar vernieuwend onderzoek naar de algemene vorming en beïnvloeding van individuele en collectieve (culturele) gedragspatronen binnen bepaalde leefgemeenschappen en specifiek naar de effecten van sociale oriëntaties en religieuze achtergrond op de waardering van kunst en cultuur. De actualiteit van de zogenaamde Nederlandse moderne en 'open samenleving', waarin vorming en uiting van (cultureel) gedrag zoveel mogelijk met 'openheid' worden benaderd, in tegenstelling tot de meer traditionele en meer gesloten gemeenschappen, benadrukt de actuele relevantie van dit onderzoek.

1.3 Probleemstelling, deelvragen en onderzoeksmethode

Dit onderzoek richt zich op de vorming en uiting van (cultureel) gedrag van de veronderstelde moderne, meer open samenleving in vergelijking tot de traditionele, meer gesloten samenleving in Nederland. De probleemstelling die hierbij is opgesteld, luidt als volgt:

In hoeverre verschilt het (cultureel) gedrag tussen verschillende leefgemeenschappen in Nederland (traditioneel, gesloten vs. modern, open), gelet op de vorming en beïnvloeding hiervan vanuit de leefgemeenschap, de uiting hiervan in patronen van lifestyle en culturele smaak en de waarneembaarheid van (post)moderne effecten?

Het onderzoek zal zich richten op het analyseren en vergelijken van twee verschillende Nederlandse gemeenschappen: een typische vorm van een moderne, meer open gemeenschap (grootstedelijke gemeenschap Rotterdam) en een typische vorm van een traditionele, meer gesloten gemeenschap binnen Nederland (bijbelgordel gemeenschap Rijssen).

Deelvragen

Om de probleemstelling te beantwoorden zijn diverse deelvragen uiteengezet die zich steeds richten op de vergelijking tussen de traditionele, meer gesloten samenleving en de moderne, meer open samenleving. De centrale concepten die hierbij worden gehanteerd zullen per deelvraag kort worden toegelicht.

1. De vorming van (cultureel) gedrag van het individu binnen de samenleving

De sociale context rondom het individu, zoals de sociale structuur van de gemeenschap waarin hij leeft (traditioneel en meer gesloten of modern en meer open), kan van invloed zijn op de vorming en beïnvloeding van het (cultureel) gedrag, afhankelijk van de karakteristiek van de betreffende gemeenschap (*modern, open vs. traditioneel gesloten*).

Deelvraag 1. In hoeverre zijn er verschillen waar te nemen in de vorming van (cultureel) gedrag van het individu, tot uiting komend in patronen van lifestyle en culturele smaak?

2. De uiting van (cultureel) gedrag van het individu

Het (cultureel) gedrag kan uiteen worden gezet in patronen van lifestyle en culturele smaak. Met *patronen van lifestyle en culturele smaak* wordt 'het geheel van gedragingen en persoonlijke voorkeuren dat zich op een bepaalde manier maatschappelijk onderscheidt' bedoeld. Patronen van lifestyle en culturele smaak hangen samen met mentaliteit die tot uiting komt in consumptief gedrag, in de arbeid die men verricht, in politieke oriëntatie, in ethische opvattingen en in de zin die men geeft aan de werkelijkheid, evenals in smaak voor kunst en cultuur (Van de Donk, e.a. 2006: 77).

In dit onderzoek worden zowel *latente vormen* (houdingen, meningen, emotie, cognitie, waarden, intenties en voorkeuren) als *gemanifesteerde vormen* (gedrag en praktijk) van patronen van lifestyle en culturele smaak geanalyseerd. Deze kunnen *verticaal* (low-, middle-, highbrow) of *horizontaal* (univoor vs. omnivoor) worden gedifferentieerd.

Deelvraag 2. In hoeverre zijn er verschillen (verticaal/horizontaal) in patronen van lifestyle en culturele smaak (latent/gemanifesteerd) waar te nemen?

3. De waarneembaarheid van effecten van (post)modernisering

De uiting van (cultureel) gedrag kan verschillen en in meerdere of mindere mate doorspekt zijn van (*post*)moderne effecten. Onder effecten van (post)modernisering worden de volgende effecten verstaan: *consummering & omnivorisering, secularisering & individualisering*. Gelet wordt op de manier waarop deze effecten tot uiting komen in het (cultureel) gedrag, als graadmeter voor de effecten van (post)modernisering op het individu en de gemeenschap (zij het traditioneel of modern). De veronderstelde collectieve verschuiving van een traditionele naar een moderne samenleving in Nederland kan hiermee in kaart worden gebracht en worden aangenomen of verworpen.¹

Deelvraag 3. In hoeverre zijn (post)moderniseringseffecten (consummering & omnivorisering, secularisering & individualisering) waar te nemen in (cultureel) gedrag tot uiting komend in patronen van lifestyle en culturele smaak?

Het onderzoek zal worden uitgevoerd met een *kwantitatieve analysemethode* waarbij *enquêtes/surveys* zullen worden ingezet. Er zal gebruik worden gemaakt van twee onderzoeksgroepen: individuen afkomstig uit en wonende in de veronderstelde traditionele, meer gesloten gemeenschap Rijssen en individuen afkomstig uit en wonende in de veronderstelde moderne, meer open gemeenschap Rotterdam. Bewust is gekozen voor het trekken van een steekproef uit twee verschillende locaties die de traditionele, meer gesloten samenleving (bijbelgordel gemeenschap Rijssen) en de moderne, meer open samenleving

---

¹ *Schuingedrukte theoretische concepten worden in hoofdstuk 3 nader toegelicht.*

(grootstedelijke gemeenschap Rotterdam) vertegenwoordigen, om een vergelijking mogelijk te maken tussen de veronderstelde grote verschillen in gemeenschapsstructuur en de eventueel daarmee samenhangende verschillen in gezamenlijke en individuele patronen van lifestyle en culturele smaak. Met behulp van *doelgerichte selectie* zullen individuen doelgericht worden geselecteerd op afkomst uit een van de twee onderzoeksgroepen en op leeftijd: vijftientig jaar of ouder. De respondenten zullen met behulp van *sneeuwballsampling* vanuit het persoonlijk netwerk digitaal worden benaderd.

1.4 Hoofdstukindeling

In het volgende hoofdstuk wordt de theoretische achtergrond met betrekking tot het onderzoeksonderwerp besproken. Eerder uitgevoerde sociologische onderzoeken en bestaande theoretische concepten zullen in dit theoretisch kader worden behandeld. Hierbij kan gedacht worden aan theoretische onderwerpen als: *samenleving en individu, de vorming van het individu in sociale context (habitus, kapitaal, sociale stratificatie), de vorming van patronen van lifestyle en culturele smaak, een veranderende samenleving: processen van (post)modernisering, effecten van (post)modernisering in patronen van lifestyle en culturele smaak (consumering & omnivorisering, secularisering & individualisering), een verschuiving van een 'gesloten' naar een 'open' samenleving, de traditionele, meer gesloten samenleving tegenover de moderne, meer open samenleving*. Hier uit voortkomend zullen de gestelde deelvragen en hypothesen worden gepresenteerd.

Een derde hoofdstuk volgt waarin de methode van onderzoek uitgebreid zal worden besproken. Het specifiek gekozen meetinstrument zal verder worden toegelicht. De operationalisering van onderzoekseenheden en variabelen, de selectie van eenheden en dataverzameling en data analyse zal worden toegelicht.

In een vierde hoofdstuk worden de verzamelde resultaten van het onderzoek besproken en geanalyseerd, waarna de opgestelde hypothesen worden verworpen of aangenomen.

Het vijfde concluderende hoofdstuk zal een samenvatting van de onderzoeksresultaten worden gegeven, waarna de onderzoeksvraag en de deelvragen zullen worden beantwoord. Hier opvolgend wordt een kritische reflectie op het onderzoek gepresenteerd.

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt een beknopt beeld geschetst van de verschillende theorieën en bestaande onderzoeksresultaten die relevant zijn en als basis dienen voor dit onderzoek. In de eerste plaats zal een korte toelichting op en verantwoording van de gekozen theoretische benaderingen worden gegeven. Deze theoretische basis schept diverse verwachtingen voor het onderzoek, die kunnen worden omgezet naar diverse hypothesen. Deze hypothesen dienen als uitgangpunt voor dit onderzoek.

2.1 Toelichting/verantwoording van de theoretische benadering(en)

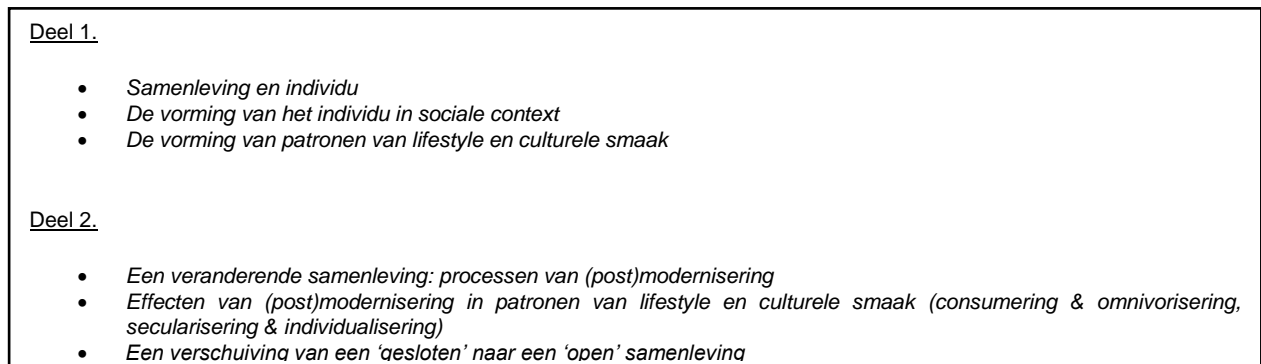
In dit onderzoek staan diverse sociologische vraagstukken rondom individu en samenleving centraal. In hoeverre kan (cultureel) gedrag worden toegewezen aan het individu als zijnde puur subjectief of juist als collectief karakteristiek dat kan worden toegewezen aan de samenleving als groep? In hoeverre vormt de samenleving het individu en hoe komt dit naar voren in het (cultureel) gedrag tot uiting komend in patronen van lifestyle en culturele smaak? En in hoeverre zijn de waar te nemen patronen van lifestyle en culturele smaak van de microsamenleving, bijvoorbeeld van een meer traditionele, meer gesloten gemeenschap met de moderne meer open samenleving als zijnde de macrosamenleving, te verbinden?

Door deze vraagstukken vanuit een sociologisch perspectief te benaderen kunnen mogelijke verbanden en relaties tussen individu en samenleving worden geanalyseerd, waardoor mogelijk een theoretische verklaring kan worden gevonden voor genoemde vraagstukken. Dit kan in eerste instantie door in dit onderzoek te richten op 'het algemene in het bijzondere', waarbij verondersteld wordt dat algemene factoren als leeftijd, geslacht, sociale status en religie van invloed zijn op het gedrag van individuen binnen een samenleving (Macdonis & Plummer, 2008: 4). Hierbij kan de vraag worden gesteld in hoeverre de algemene kenmerken van individuen uit een traditionele, meer gesloten gemeenschap en uit een moderne, meer open gemeenschap verschillen en in hoeverre deze van invloed kunnen zijn op het (cultureel) gedrag. Daarnaast dient het 'vreemde in het gewone te worden gezien', waarbij juist die beïnvloeding van het individu door de samenleving waarin hij leeft en daarbij de sturing en vorming van de gemeenschap, wordt benadrukt. Macdonis & Plummer (2008) geven aan dat individuen zich in 'socially patterned ways' gedragen, waarbij verondersteld kan worden dat (cultureel) gedrag en daarbinnen bepaalde patronen van lifestyle en culturele smaak kunnen worden onderscheiden, die hun oorsprong vinden in de sociale context van de gemeenschap waarin het individu leeft. Het gaat hier om de analyse van de 'individualiteit in de context van het sociale' (Macdonis & Plummer, 2008: 5).

De theoretische literatuur zal worden opgedeeld in drie gedeelten, waarbij een kader wordt gecreëerd dat ondersteuning biedt aan het uit te voeren onderzoek (zie: figuur 1.) Hierbij zal in het eerste gedeelte theoretische literatuur aan de orde komen dat betrekking heeft op de samenhang tussen individu en samenleving, waarbij de vorming en beïnvloeding van het individu door de sociale context centraal staat. Hierbij worden theoretische concepten als de habitus, sociaal en cultureel kapitaal en sociale stratificatie uiteengezet, om de vorming van patronen van lifestyle en culturele smaak te kunnen toelichten. Het tweede gedeelte richt zich op processen van (post)modernisering, waarbij de ontwikkelingen worden geschetst die hebben geleid tot veranderingen in de samenleving. Hierbij staan de effecten van (post)modernisering tot uiting komend in patronen van lifestyle en culturele smaak centraal. Het derde gedeelte van het theoretisch kader zal zich richten op de effecten van (post)modernisering die zouden hebben geleid tot een verschuiving

binnen de samenleving van 'gesloten' naar 'open'. Hier op aansluitend wordt een karakteristiek gegeven van de traditionele, meer gesloten samenleving tegenover de moderne, meer open samenleving. De twee onderzoeksgroepen die de twee karakteristieke samenleving zullen vertegenwoordigen tijdens dit onderzoek, worden tot slot gepresenteerd.

Figuur 1. Theoretisch kader in drie gedeelten

2.2 Samenvatting en kritische bespreking van relevante en theoretische literatuur

Deel 1

2.2.1 Samenleving en individu

De samenleving kan worden gezien als het geheel aan individuen die met elkaar in verbinding staan binnen een bepaalde ruimte en een bepaalde cultuur delen (Macionis & Plummer, 2008: 90). Het individu en de samenleving waarin het individu leeft staan centraal in de sociologische wetenschap: de wetenschappelijke analyse van de samenleving waarin individuen in groepsverband leven, waarbij veranderingen binnen de groep zich grotendeels onttrekken aan het bewustzijn, de controle en het inzicht van de betrokkenen, en bepalend zijn voor het gedrag en het gevoelsleven van de individuen binnen die samenleving (Macionis & Plummer, 2008: 4). Hierin komt de kracht van de samenleving en de invloed op het individu duidelijk naar voren. Tegelijkertijd hecht het individu ook waarde aan die invloed vanuit de samenleving; sociale integratie en groepsbinding als de mate van opgenomen zijn in de groep, bepalen de bewegingsvrijheid van het individu in de samenleving.

Het begrip 'culturele persistentie' wordt genoemd als de manier waarop cultuur binnen een samenleving of gemeenschap het gedrag van individuen beïnvloedt en leidt. De normen en waarden, houdingen en percepties van een individu worden gevormd door de cultuur van de samenleving waarin hij leeft; de vorming van normen, waarden en discoursen komt voort uit een collectief proces dat leidt tot gelijkheid in collectief gedrag, waarbij differentiatie tussen verschillende culturen en samenlevingen kan worden waargenomen. Sociologen bevestigen de invloed van de samenleving op het individu; door de kracht van groepsdruk worden individuen binnen een samenleving beïnvloedt en wordt bepaald gedrag gevormd en gestimuleerd, zowel op jonge leeftijd als op volwassen leeftijd (Macionis & Plummer, 2008: 164).

Het analyseren van de sociale omgeving kan inzicht geven in de oorzaken van het gedrag dat wordt vertoond. Het gedrag van het individu wordt sterk beïnvloed door de omgeving; 'het individu is een product van de tijd en de omgeving' (Beunders & Boers, 1997: 77). De samenleving als sociale groep kent een bepaalde modus over hoe beslissingen worden genomen, een bepaalde onder- en bovenschikking

(ongelijkheid) en ontwikkelt culturele standaarden in de vorm van rituelen, perceptie en verwachtingen die het gedrag van individuen binnen de samenleving bepalen (Macionis & Plummer, 2008: 162). Het gedrag van mensen uit eenzelfde sociale klasse komt bijvoorbeeld sterk overeen, terwijl er behoorlijke verschillen op kunnen treden tussen de sociale klassen onderling (Beunders & Boers, 1997: 77). Drie sociologische vraagstukken kunnen hieraan worden gekoppeld, getypeerd als: 'individu vs. groep', 'cultuur vs. natuur', en 'micro vs. macro'. De continue spanningsverhouding tussen het individu en de samenleving als groep staat hierin centraal (individu vs. groep), waarbij de vraag kan worden gesteld in hoeverre het sociale gedrag kan worden gezien als 'eigen' en individueel of als sterk gevormd en beïnvloed door de samenleving (cultuur vs. natuur), en op welke manier micro- en meso-samenlevingen, zoals leefgemeenschappen binnen een bepaalde woonplaats, kunnen worden verbonden aan de macrosamenleving als geheel (micro vs. macro). Sociale oriëntatie op macroniveau legt de focus op brede sociale structuren die de samenleving als geheel karakteriseren, in tegenstelling tot sociale oriëntatie op microniveau, waarin de focus ligt op sociale interactie in specifieke situaties (Macionis & Plummer, 2008: 33).

De micro- of meso-omgeving van het individu is de directe omgeving waarbinnen het individu tot zijn beslissingen komt, zoals de gemeenschap waarin hij leeft (Beunders & Boers, 1997: 77). Deze micro- of meso-omgeving kan worden geplaatst in een breder kader, de macro-omgeving, waarin ontwikkelingen op nationale, internationale en supranationale schaal kunnen plaatsvinden. Hierbij kan gedacht worden aan de in dit onderzoek centraal staande (post)mondialiseringseffecten die de gehele samenleving beïnvloeden, die vervolgens van invloed zijn op de verschillende gemeenschappen binnen die samenleving en die uiteindelijk de houding en het gedrag van het individu vormen en beïnvloeden. De sociale omgeving waarin het individu verkeert, legt beperkingen op en biedt mogelijkheden aan, en is dan ook van grote invloed op de houding en het gedrag. Binnen de samenleving als geheel kunnen gemeenschappen, gezien als onderling verschillende sociale (maatschappelijke) groeperingen, verschillende nadrukken leggen op de vorming van houding en gedrag van het individu. De in dit onderzoek centraal staande patronen van lifestyle en culturele smaak zijn niet puur universeel of individueel, maar worden beïnvloed door de sociale context en de positie van het individu binnen de gemeenschap (Beunders & Boers, 1997: 79). Het individu aanvaardt de cultuur van de sociale omgeving en blijft trouw aan de traditionele leefwijze door zich hiermee te identificeren (Gadourek, 1958: 3).

2.2.2 De vorming van het individu in sociale context

De zogenaamde habitus en het (cultureel) kapitaal van een individu zorgt voor de verbinding van het individu vanuit de micro- en meso-samenleving met de macro-samenleving. Door socialisatie verkrijgt een individu een bepaalde habitus en verwerft het een bepaalde mate van (cultureel) kapitaal, dat bepalend is voor het (cultureel) gedrag en daarmee voor de patronen van lifestyle en culturele smaak van het individu. De sociale context heeft een grote invloed op het individu, waarbij het individu posities kan aannemen binnen de hiërarchische structuur van het veld van de samenleving, aldus Bourdieu. Het sociale karakter van de mens, de socialiserende invloed van andere personen en de samenleving, zijn van invloed op de manier waarop een individu zich vormt en gedraagt. Door socialisatie onderscheidt het individu het relevante van het irrelevante om zich te kunnen aanpassen aan de maatschappij waartoe zij (willen) behoren. Deze classificaties en categorieën vormen de basis voor de levensstijl, de persoonlijke voorkeuren en culturele smaken (Zerubavel, 1997: 54).

2.2.2.1 Bourdieu's Veldtheorie als basis voor de sociale analyse van de samenleving

Het individu in de samenleving staat centraal in de sociologische analyse. De kern van de 'veldtheorie' van de Franse filosoof en socioloog Pierre Bourdieu ligt in de mogelijkheid om de houding en het gedrag van mensen onderling te kunnen begrijpen en te verklaren aan de hand van de 'posities' die zij zelf en anderen innemen binnen het betreffende 'veld' waarin zij zich bevinden. De samenleving of de gemeenschap kan worden gezien als het 'veld' waar binnen de individuen posities innemen. Het maatschappelijke leven is volgens Bourdieu te zien als een soort 'spel', waarbij iedere 'speler' verschillend begaafd is en zich moet houden aan de regels (veldwetten) van het veld waarin hij gepositioneerd is. De speler of het individu heeft als basis zijn zogenaamde 'habitus' en draagt een eigen 'kapitaal' met zich mee. De habitus beschreef Bourdieu als de tweede natuur van een individu of groep bestaande uit de set van eigen ervaringen, symbolen, voorkeuren en alledaagse rituelen, waarin het individu of de betreffende sociale groep of klasse zich onbewust, 'natuurlijk' in beweegt. Het kapitaal bestaande uit economisch kapitaal, zoals inkomen en financieel vermogen, cultureel kapitaal, zoals kennis en vaardigheden waarover men beschikt door opvoeding en door educatie en sociaal kapitaal waarbij het gaat om het aantal en de aard van de sociale relaties van het individu, kan als inzet worden gebruikt om een betere 'positie' binnen het betreffende 'veld' of in een ander 'veld' te verwerven. Hoe groter de hoeveelheid economisch, sociaal en cultureel kapitaal is dat voor een specifieke vorm van gedrag relevant is, zoals specifieke patronen van lifestyle en culturele smaak, hoe groter de mogelijkheden zijn tot deelname aan die specifieke vorm van gedrag (Heilbron, 1993: 143).

De habitus en het kapitaal, als omschreven door Bourdieu, zijn sterk bepalend en vormend voor de houding en het gedrag van het individu. Gadourek & Peschar (1989) onderzochten de zogenaamde 'pseudo-erfelijkheid', waarmee zij het automatisme waarmee de habitus en het kapitaal worden bepaald door het sociaal milieu, en waarbij normen en waarden, godsdienst, scholing of beroepsniveau van ouders wordt overgenomen en 'de ganse levensstijl in grote mate blijft determineren' (Gadourek & Peschar, 1989: 11). De habitus en het kapitaal sluit aan bij de posities binnen de gemeenschap waarin het individu leeft, en zijn dan ook zichtbaar bij vele individuen binnen die gemeenschap.

Bourdieu ziet de indeling in 'posities' binnen het veld niet als blijvend en steeds weer terugkerend, maar als een 'permanente revolutie' waarbij de posities van de individuen en de betekenissen van cultuur steeds kunnen veranderen. Hierbij ziet hij datgene wat gebeurt binnen het veld als afhankelijk van de geschiedenis van het betreffende veld en steeds minder afhankelijk van externe factoren. Hierdoor ziet Bourdieu het als moeilijk om echt te kunnen binnendringen in het veld en te anticiperen op de status van de sociale wereld binnen het veld op een bepaald moment. (Bourdieu, 1993: 188). Volgens Bourdieu kunnen bepaalde fenomenen dan ook niet worden verklaard aan de hand van externe factoren, zoals economische of politieke situaties die van invloed kunnen zijn op sociaal gedrag, maar moet de analyse veel meer gericht worden op de interne relaties en sociale posities binnen de velden. Om deze reden analyseerde Bourdieu zijn velden op een intensere manier en onderscheidde hierbij drie niveaus: de analyse op macroniveau waarbij de relatieve autonomie van een veld ten opzichte van andere velden werd bestudeerd, de analyse op mesoniveau waarbij de interne structuur van het veld, in feite de hiërarchie van de posities, werd bestudeerd, en de analyse op microniveau waarbij de disposities, het gedrag en de houding van de spelers in het veld, onder de loep werden genomen (Heilbron, 1993: 142).

2.2.2.2 De vorming van patronen van lifestyle en culturele smaak

Zoals door diverse theoretici aangegeven, speelt, door het sociale karakter van de mens, de socialiserende invloed van andere personen en de samenleving een grote rol op de manier waarop een individu wordt gevormd en zich gedraagt. Door socialisatie onderscheidt het individu het relevante van het irrelevante om zich te kunnen aanpassen aan de maatschappij waartoe zij (willen) behoren. Men leert van kinds af aan wat mentaal en moreel gewenst is, door aangereikte waarden en normen, waardoor men zich in een sociale omgeving kan bewegen (Zerubavel, 1997: 54). Sociologisch onderzoek geeft aan dat gedrag, en zo ook het hebben van bepaalde voorkeuren en smaken, sociaal is bepaald. De samenleving heeft de sociale macht om het bewustzijn, de smaak, de gevoelens en de morele zin van het individu te beïnvloeden. Ook het classificeren en waarderen van individuen is sociaal bepaald en wordt gestimuleerd door de sociale omgeving. Cognitieve normen vormen de basis voor hoe de mens de wereld om zich heen classificeert en zo onderscheid maakt tussen bijvoorbeeld eetbaar en niet eetbaar voedsel, goed en fout, veilig en gevaarlijk (Zerubavel, 1997: 53). Deze categorieën opgesteld in de belevingswereld van het individu kunnen verschillen tussen culturen, samenlevingen en landen; verschillende betekenissen kunnen worden toegekend aan dezelfde realiteiten (Zerubavel, 1997: 56). Deze classificaties en categorieën vormen de basis voor het (cultureel) gedrag tot uiting komend in patronen van lifestyle en culturele smaken.

De vorming van patronen van lifestyle

Patronen van lifestyle hangen samen met mentaliteit die tot uiting komt in consumptief gedrag, in de arbeid die men verricht, in politieke oriëntatie, in ethische opvattingen en in de zin die men geeft aan de werkelijkheid (Van de Donk, e.a. 2006: 77). Het begrip lifestyle wordt op verschillende manieren omschreven en in de praktijk gebruikt. Veal (1993: 247) ziet lifestyle als de verzameling van typische kenmerken van de manier van leven van een individu of een groep. Stijl, gedragingen en gebruiksmanieren van goederen kunnen mensen onderscheiden en typeren. Deze kenmerken behelzen interesses, opinies, gedrag en gedragsoriëntaties. Lifestyle kan daarbij samenhangen met bijvoorbeeld vrijetijdsbesteding, voorkeuren voor kleding en voedsel, culturele smaken met betrekking tot muziek, literatuur, kunst en televisieprogramma's en de voorkeuren voor consumentengoederen en –services (Katz-Gerro, 2012).

De wetenschappelijke achtergrond van het concept lifestyle is divers. De belangrijkste wortels zijn te vinden in wetenschapsgebieden als de sociologie, de psychologie, de geografie, de economie en marketing. Lifestyle wordt als een sociologisch 'veld' gekenmerkt door een typische interne structuur, waarbij de hiërarchie van de verschillende lifestyle posities (lifestyle patronen) bepalend kunnen zijn voor de disposities, het gedrag en de houding van individuen of groepen in het veld. Individuen en groepen onderscheiden zich bewust en onbewust van anderen door er een bepaalde lifestyle op na te houden, die tot uiting komt in gedrag, keuzes en codes, die tegelijkertijd dienen als herkenbare symbolen voor anderen. Bourdieu (1984) geeft aan dat deze set symbolen horend bij een lifestyle, gezien kunnen worden als de habitus. Bourdieu ziet, naast de koppeling van een typische habitus en bijbehorend (cultureel) kapitaal aan een bepaalde sociale maatschappelijke laag, een geheel palet aan onderdelen van een 'lifestyle' die hiermee in verbinding staat. Zo typeert hij de lifestyles van verschillende klassen door te omschrijven wat zij belangrijk vinden in het leven op verschillende gebieden, welke voorkeuren zij hebben wat betreft het inrichten van hun huis, de manier waarop zij gekleed gaan en wat zij eten en drinken (Bourdieu, 1998: 231).

De vorming van het begrip lifestyle kan in verband worden gebracht met sociologische aspecten als opvoeding en familiesocialisatie, het opleidingsniveau, de beroepsstatus, het inkomen, de culturele voorkeuren en statuskarakteristieken (Van Eijck, 2011: 247). In de sociologie wordt lifestyle, geuit in patronen van gedrag sterk gerelateerd aan consumptie, doorgaans gezien als een uitdrukking van smaak en een mechanisme om sociale interactie te reguleren. Sociologen als Veblen, Simmel en Weber gebruikten lifestyle om sociale stratificatie te beschrijven; de onderscheiding tussen sociale klasse en statusgroepen gebaseerd op culturele en economisch kapitaal. Naast gerelateerd aan groepen, kan het concept lifestyle ook de individuele karakteristieken representeren (Heijs, e.a. 2009: 348).

Van Eijck (2011) beschrijft het begrip lifestyle als de 'reflectie van iemands totale manier van leven', waarmee zaken als kledingwijze, de manier van spreken, de keuze van consumentengoederen, culturele voorkeuren, voedingssmaken, meningen, houdingen kunnen worden beschreven en begrepen. Daarbij kan lifestyle worden gezien als een geïntegreerd coherente eenheid of geheel, waarbij bepaalde elementen zoals waarden, kledingstijlen of culturele smaken samenkomen tot één geheel van betekenis. De lifestyle heeft een symbolische, communicatieve functie; mensen tonen hun lifestyle om anderen kennis te geven over bijvoorbeeld factoren als persoonlijke status, gezondheid, intelligentie, houding of sociale connecties (Van Eijck, 2011: 248). De uiting van lifestyle kan worden verbonden aan de uiting van de identiteit of de 'gewenste' identiteit van een individu of een groep, waarbij motieven als sociale status en prestige kunnen zorgen voor onderscheid tussen individuen en groepen. Onderdelen van lifestyle kunnen dan ook worden gerelateerd aan klasse en status, wat zogenaamde 'verticale ongelijkheid' in lifestyles met zich meebrengt, waarbij verticaal refereert naar een verticale hiërarchische verdeling in sociale dimensies zoals prestige en socio-economische status (Van Eijck, 2011: 247). Patronen van lifestyle, verbonden aan klasse en 'way of life', kunnen dan ook 'verticaal' worden gedifferentieerd waarin verschillende uitingen van lifestyle naar voren komen: lowbrow, middlebrow en highbrow patronen van lifestyle. Naast een verticale differentiatie, kan ook een 'horizontale differentiatie' worden toegepast op patronen van lifestyle. Hierbij wordt een zeer eenzijdig, smal georiënteerd, univoor patroon van lifestyle onderscheiden van een zeer veelzijdig, breed georiënteerd, omnivoor patroon van lifestyle. Het (cultureel) gedrag kan dan ook worden getypeerd door verticale en horizontale differentiatie dat veelal sterk met elkaar samenhangt.

Theoretici maken onderscheid tussen 'latente vormen van lifestyle' waartoe 'meer verborgen' uitingen van lifestyle zoals emotie, cognitie, waarden, intenties en voorkeuren worden gerekend en 'gemanifesteerde vormen' van lifestyle die tot uiting komen in gedrag en praktijk, en (Heijs, e.a. 2009: 349). Latente vormen van lifestyle kunnen worden gezien als het belang hechten aan normen en waarden die verband houden met bijvoorbeeld het vasthouden aan traditie, hiërarchie en aan bepaalde sociale structuren. Dit kan tot uiting komen in gemanifesteerde vormen van lifestyle, zichtbaar in het gedrag dat samenhangt met deze normen en waarden. Wanneer men bijvoorbeeld latent belang hecht aan religie, manifesteert dit zich in trouw kerkbezoek, wanneer men latent belang hecht aan het huwelijk, uit zich dit in het getrouwd zijn en het respecteren van het huwelijk.

Er kan onderscheid worden gemaakt tussen de begrippen 'lifestyle' en 'life style'.² In dit onderzoek wordt het meer overkoepelende concept 'patronen van lifestyle' toegepast waarin de wijze waarop een

---

² *Het meer omvangrijke en figuurlijke begrip 'lifestyle' overkoepelt de wijze waarop een individu zijn leven inricht en zich gedraagt, te koppelen aan een breed scala van kenmerken van levenshouding, waarden en normen en uitingen hiervan in gedrag, terwijl het 'smallere' begrip 'life style' meer overeenkomsten vertoont met het Nederlandse begrip 'leefstijl' dat in meer letterlijke zin als 'de manier*

individu zijn leven inricht en zich gedraagt, gekoppeld aan een breed scala van kenmerken van levenshouding, waarden, normen en uitingen hiervan in gedrag, centraal staan. Hierbij wordt uitgegaan van zowel 'latente' als 'gemanifesteerde vormen'.

De vorming van patronen van culturele smaak

De sociale wetenschap legt zich van oudsher toe op de mogelijke relatie tussen klasse gerelateerde factoren - inkomen en educatie - en bepaalde culturele voorkeuren of smaken (Holbrook, e.a. 2002). Diverse wetenschappers beargumenteren dat consumenten uit de hogere klassen en posities bepaalde culturele smaken inzetten om de statusverschillen tussen hun eigen hogere klasse en de lagere klassen duidelijk te maken. Deze 'klassengebaseerde distinctie' wordt toegepast door wetenschappers als Pierre Bourdieu en Paul DiMaggio (Holbrook, e.a. 2002: 347). Bourdieu voerde een onderzoek uit in Frankrijk, waarbij hij waarnam dat leden van verschillende klassen - klassenverschillen gebaseerd op verschillen in economisch en cultureel kapitaal - een verschillende culturele smaak hebben. Hij concludeerde dat smaak fungeert als om verschillen in economisch kapitaal - inkomen, vermogen - en cultureel kapitaal - achtergrond van de familie waartoe men behoort, educatie - duidelijk te maken, de zogenaamde 'distinctietheorie'. Smaak is voor mensen een manier om de op klassen en status gebaseerde scheidingen uit te dragen. Soortgelijk onderzoek werd uitgevoerd door DiMaggio, waaruit bleek dat het publiek in de VS voor theater, concerten en musea voor het overgrote deel een hogere socio-economische status heeft (Holbrook, e.a. 2002: 347).

Verticale differentiatie (lowbrow, middlebrow, highbrow)

Volgens Pierre Bourdieu (1992) is er sprake van een smaakhiërarchie die in verband staat met de positie en klasse van het individu in de samenleving. Het hebben van smaakvoorkeuren of het tonen van een bepaald cultureel gedrag behoort tot de kern van de sociale relaties tussen individuen (Bourdieu, 1992: 178). In zijn boek 'La distinction' werkte Bourdieu een tweedimensionaal model uit waarin de sociale stratificatie in de maatschappij zichtbaar werd. De mate van bezit aan kapitaal werd hierin gekoppeld aan de sociale positie van groepen in de sociale ruimte. De mate van bezit aan kapitaal (bezit van veel of weinig cultureel, economisch, politiek kapitaal) van bepaalde maatschappelijke posities (hoog, midden, laag), koppelde Bourdieu vervolgens aan de wereld van de smaken, de zogenaamde 'verticale differentiatie' van culturele smaak. Bourdieu zag een homologie tussen deze maatschappelijke posities gekoppeld aan het bezit aan kapitaal en de voorkeur voor een bepaalde culturele smaak (Heilbron, 1993: 133).

Bourdieu omschrijft op welke manieren smaakoordelen tot stand komen; door primaire socialisatie (opvoeding van huis uit), en door secundaire socialisatie (door scholing van buitenaf). Hierbij onderscheidt Bourdieu drie smaakklassen, elk gekenmerkt door een bepaald type smaak. De hoge lagen van de maatschappelijke bevolking ziet Bourdieu als de beheerders van de dominante, legitieme smaak. De smaak van de hoge klassen is als het ware 'aangeboren' door het veelal hoge culturele kapitaal wat men van huis uit meekrijgt. De hoge klasse is door een soort onverschilligheid vaak niet zelf actief in het verder verwerven van cultureel kapitaal. De middenklasse bezit veelal een doorsnee smaak waarin zij zelf actief proberen meer cultureel kapitaal te verwerven. Zij willen graag hun smaak conform de dominante klasse hebben en zien hiermee een kans om te stijgen op de sociale ladder. De lagere klasse bezit volgens Bourdieu een

illegitieme smaak; zij bezitten het minste kapitaal waardoor het verwerven van culturele kennis en het hebben van een culturele smaak niet van belang wordt geacht. Daarnaast zijn zij niet competitief om een goede smaak te verwerven, veelal omdat zij niet willen of kunnen stijgen op de sociale ladder (Bourdieu, 1998: 232).

Horizontale differentiatie (univoor, eenzijdig en smal vs. omnivoor, veelzijdig en breed)

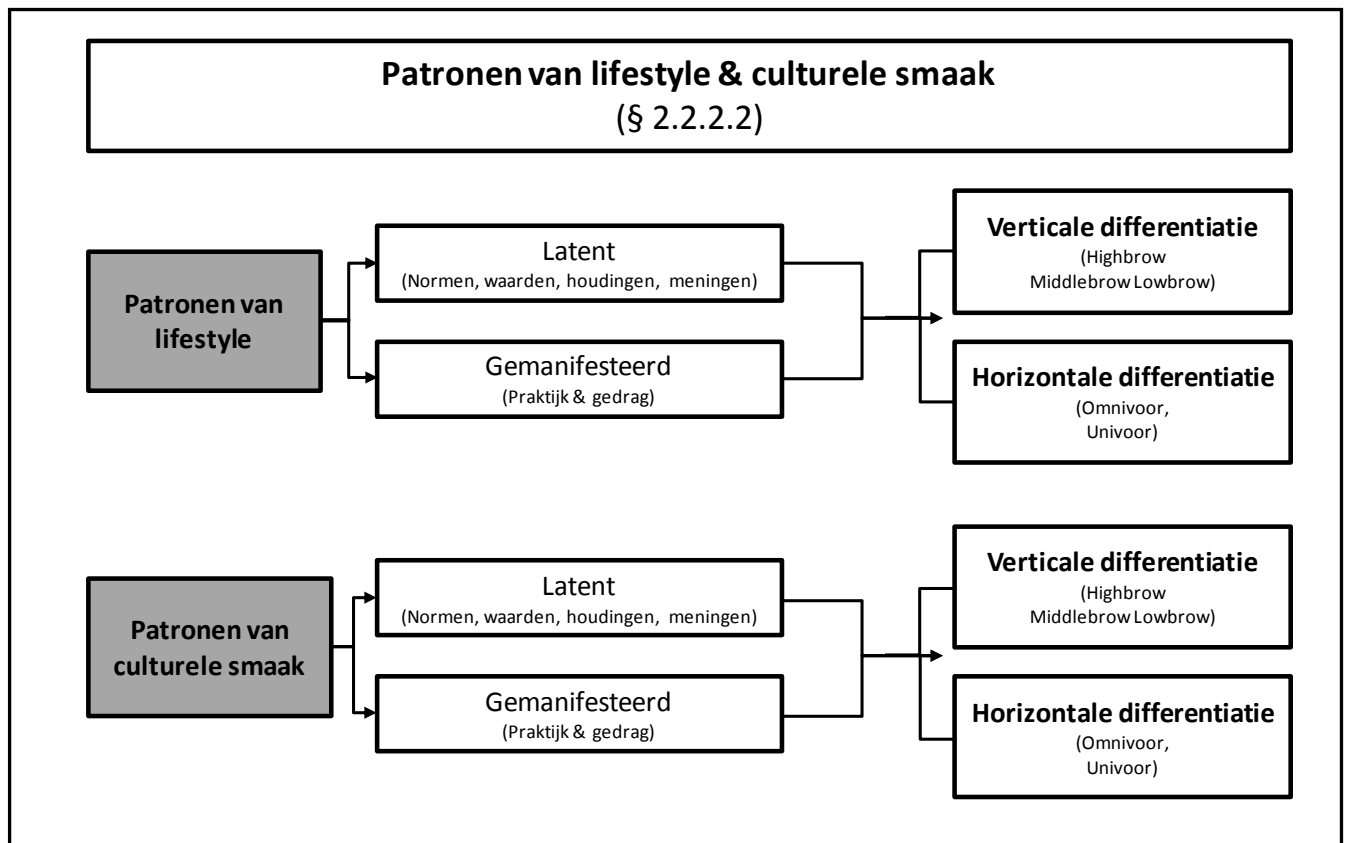
Naast een beredenering van de culturele smaak geclassificeerd in hoog en laag, gekoppeld aan de sociale positie van het individu (verticale differentiatie), kan de culturele smaak eveneens worden geclassificeerd van smal naar breed (horizontale differentiatie); een visie die diverse contemporaine onderzoekers verkiezen boven de verticale classificering van culturele smaak volgens Bourdieu. Volgens het zogenaamde 'omnivore argument' redeneren onderzoekers vanuit het perspectief waarin mensen uit hogere klassen en posities meer dan mensen uit de lagere klassen en posities de neiging hebben om een brede variatie aan culturele activiteiten en objecten te waarderen of om hieraan deel te nemen. De onderzoeksresultaten van wetenschappers als Richard Peterson en Bethany Bryson tonen aan dat er een relatie is tussen een hoge status en een brede culturele smaak: sommige mensen waarderen een groot aantal verschillende (culturele) activiteiten en objecten (Holbrook, e.a. 2002: 346).

Richard Peterson (1997) schonk in zijn onderzoek het leven aan de 'Culturele Omnivoor' waarbij de culturele smaak niet alleen te definiëren was als 'hoog', maar ook als 'laag' en alle culturele smaaklagen die hier tussen te vinden zijn. In zijn onderzoek nam Peterson waar dat Amerikanen met een hogere beroepsstatus verschillen van Amerikanen met een lagere beroepsstatus wat betreft de waardering voor en deelname aan cultuur. Amerikanen met een hogere status namen vaker deel aan culturele activiteiten en namen deel aan zowel hoge culturele activiteiten - klassieke concerten en opera - als aan populaire kunstvormen - big bands -. Amerikanen met een hogere status typeerde Peterson als de omnivoor - brede culturele smaak - en Amerikanen met een lagere status als de univoor - beperkte culturele smaak. Peterson nam tevens waar dat deze omnivoor instelling tussen 1982 en 1992 toenam. Peterson concludeert dat de hogere klasse niet alleen een 'highbrow culturele smaak' bezit, maar veelal een breed georiënteerde culturele smaak (Holbrook, e.a. 2002: 347).

Een onderscheid tussen latente en gemanifesteerde vormen van (cultureel) gedrag, kan evenals op patronen van lifestyle worden toegepast op patronen van culturele smaak. Latente vormen van culturele smaak kunnen worden gezien als het belang hechten aan normen en waarden die verband houden met bijvoorbeeld het waarderen van kunst en cultuur in het algemeen of bijvoorbeeld het zien van kunst en cultuur als belangrijk voor de samenleving (visie en houding). Wanneer men bijvoorbeeld latent algemeen belang hecht aan kunst en cultuur, kan dit zich manifesteren in een hoge culturele participatie, wanneer men latent van mening is dat kunst en cultuur belangrijk is voor de samenleving, kan dit zich manifesteren in een hoge waardering van overheidssubsidiering voor kunst en cultuur. In dit onderzoek wordt dan ook uitgegaan van zowel 'latente' als 'gemanifesteerde vormen' van lifestyle en culturele smaak. Figuur 2. geeft een overzichtelijk beeld van de samenhang van de concepten 'patronen van lifestyle' en 'patronen van culturele smaak' binnen dit onderzoek.

Op basis van bestaande literatuur en eerder onderzoek is de volgende hypothese opgesteld:

hypothese 1. De gemeenschap waarin het individu leeft is voor een groot deel bepalend voor de vorming en uiting van het (cultureel) gedrag en de daarbij horende patronen van lifestyle en culturele smaak.

Figuur 2. Patronen van lifestyle en culturele smaak

Deel 2

2.2.3 Een veranderende samenleving: processen van (post)modernisering

De diversiteit aan samenlevingen over de gehele wereld is groot; samenlevingen kunnen van elkaar verschillen in vorm en karakteristiek. Daarbij is een samenleving geen consistent, vaststaand en tijdloos geheel, maar onderhevig aan verandering en ontwikkeling (Macdonis & Plummer, 2008: 99). De 'veranderende samenleving' is een veelgenoemd concept in de literatuur en geanalyseerd door diverse theoretici, waarbij veelvuldig wordt verwezen naar een veelheid aan sociaal-maatschappelijke en culturele ontwikkelingen vanuit nationaal en mondiaal perspectief, als processen van '(post)modernisering'. Dit moderniseringsproces zou hebben geleid tot een algemene verschuiving van een 'gesloten' samenleving naar een meer 'open samenleving' (Janssen, 2005: 20).

Ontwikkelingen en trends op macroniveau kunnen invloed uitoefenen op de houding en het gedrag van het individu. Belangrijke sociaal-culturele, demografische en sociaalstructurele trends kunnen worden genoemd met betrekking tot het proces van (post)modernisering waarmee de samenleving te maken heeft. Beunders & Boers (1997) noemen diverse demografische trends als effecten van (post)modernisering: vergrijzing en ontgroening, gezinsverdunding en multi-culturaliteit. Als gevolg van deze processen neemt de complexiteit van de samenleving toe, wat zich uit in 'differentiatie' op vele gebieden zoals productie en consumptie. In dit licht kunnen sociaalstructurele trends worden genoemd als: de toename van sociale mobiliteit, de afname van traditionele, sociale verbanden, commercialisering, mondialisering, flexibilisering, de toename van sociale ongelijkheid, een terugtrekkende overheid, de stijging van het cultureel kapitaal, en de toename van tijdsdruk en de consumptie-intensiteit (Beunders & Boers, 1997: 106). Op sociaal-cultureel gebied zijn trends waar te nemen als: mondialisering van cultuur, regionalisering van de cultuur, culturele

pluriformiteit, secularisatie, individualisering, privatisering, hedonisme, lichaams- en gezondheidscultuur en consumentisme (Beunders & Boers, 1997: 113).

Macionis & Plummer (2008) beschrijven het proces van modernisering tijdens de negentiende en twintigste eeuw, waarbij ontwikkelingen als industrialisatie, kapitalisme, urbanisatie, de opkomst van democratie en de verdwijning van traditionele gemeenschappen genoemd worden. Heden ten dage is dit proces van modernisering in een hogere versnelling geraakt en is de samenleving aan nog snellere en grotere veranderingen onderhevig. Hierbij wijzen Macionis & Plummer (2008) op de theorie van Giddens (1999) die de veranderende samenleving zag als een 'runaway world', waarin snelle veranderingen kunnen worden geïdentificeerd als een 'late modern turn' of als zijnde 'postmodern' Macionis & Plummer, 2008: 39). In dit licht spreken Macionis & Plummer (2008) ook van processen van globalisering ofwel mondialisering (2008: 39), het massale en mondiale gebruik van (nieuwe) media (2008: 730), en de opkomst van de consumptie- en belevingsmaatschappij (2008:492).

Het proces van (post)modernisering is vandaag de dag nog steeds gaande en ontwikkelt en verandert de maatschappij en haar individuen op diverse gebieden. Janssen (2005) beschrijft het proces van (post)modernisering in Nederland en richt zich daarbij specifiek op de effecten hiervan op veranderingen in het culturele (classificatie)klimaat. Algemeen leidde (post)modernisering in Nederland vanaf de jaren zestig tot een stijging van de welvaart, een expansie van het aanbod, democratisering van onder andere het onderwijs en het (cultureel) socialisatieklimaat, een toename in sociale mobiliteit en tot trends als emancipatie, individualisering en onthiërarchisering (Janssen, 2005: 21). De hedendaagse (post)moderne samenleving is dan ook sterk veranderd ten opzichte van de vroegere cultuur. Houtman (2009) ziet de opkomst van de (post)moderne cultuur vanaf de jaren zestig als de 'onttovering van de wereld' waarbij vaste en verankerde betekenissen geleidelijk zijn verdwenen, waarbij 'echtheid' en 'authenticiteit' mede verloren zijn gegaan. Dit uit zich in 'oppervlakkigheid' en aantasting van gezag van de wetenschap en geloofwaardigheid van religie (Houtman, 2009: 14).

Zoals door Macionis & Plummer (2008) aangegeven, heeft de samenleving veel invloed op het individu dat zich beweegt binnen die samenleving; individuele houdingen en gedrag worden grotendeels bepaald door de samenleving. Janssen (2005) geeft aan dat de sterkte invloed van de veranderende Nederlandse samenleving is terug te zien in de levenshoudingen en manieren van leven van de Nederlandse bevolking. Op gebied van lifestyle veranderde er veel door de toename van vrije tijd, consumptiemogelijkheden en vrijetijdsbesteding. Ook op gebied van kunst en cultuur zijn gelijktijdig veranderingen waar te nemen, zoals in de classificatie van kunst en cultuur waarbij de hiërarchische verschillen tussen kunstvormen sterk is afgenomen. Door de toegenomen differentiatie van kunstgenres, het verlies aan universeel draagvlak voor traditionele kunstvormen en een verminderde afgrenzingssterkte, ontstond een collectieve verschuiving van univoor, statusgerelateerd cultureel gedrag naar omnivoor cultureel gedrag (Janssen, 2005: 15).

In het licht van de veranderende samenleving door toedoen van processen van (post)modernisering kan ook de overgang van 'cultuuraanvaarding' naar 'cultuurontwijking' worden geplaatst, zoals beschreven door Gadourek (1958). Het proces van 'cultuuraanvaarding', waarbij het individu trouw blijft aan de traditionele cultuur van zijn sociale omgeving, lijkt heden ten dage steeds minder vaak voor te komen en te worden bestreden met diens tegenhanger: het proces van 'cultuurontwijking'. Hierbij maakt het individu zich bewust los van de sociale omgeving en de voortzetting van de traditionele leefwijze en wil of kan zich

hiermee niet identificeren (Gadourek, 1958: 3). Het verzet tegen de heersende cultuur wordt veelal zichtbaar wanneer samenlevingen langzaam veranderen, veelal onder invloed van 'buiten'. Vormen van 'cultuurontwijking' worden eveneens genoemd door Hannerz (1992) in zijn studie naar de historische culturele ontwikkeling binnen grote steden. Hierbij noemt hij onder andere 'de ontsnapping aan' de heersende moraal door middel van uiting van nieuwe vormen van creativiteit door kunstenaars, als kritiek op de bestaande situatie (Hannerz, 1992: 177).

Deze verschijnselen zijn zo oud als de beschaving zelf, maar lijken heden ten dage steeds vaker zichtbaar te worden in de vorming en uiting van patronen van lifestyle en culturele smaak. De tegenwoordige relevantie van het concept 'cultuurontwijking' naast of zelfs boven het concept van 'culturaanvaarding', maakt 'de veranderende samenleving' en de processen van (post)modernisering relevant voor dit onderzoek. De impact hiervan op het (cultureel) gedrag en de verschillen in vorming en uiting van patronen van lifestyle en culturele smaak staat hierbij centraal.

2.2.4 Effecten van (post)modernisering in (cultureel) gedrag:

consumerering & omnivorisering, secularisering & individualisering

Effecten van (post)modernisering als *consumerering & omnivorisering, secularisering & individualisering* zijn waar te nemen in patronen van lifestyle en culturele smaak. Deze effecten staan voor de zogenaamde 'consumer culture' of consumptiemaatschappij, getypeerd door de toenemende mate van 'consumerering' en 'omnivorisering', en voor de zogenaamde 'individualized society', gekenmerkt door het individu dat in toenemende mate zijn eigen voorkeuren als richtlijn van handelen neemt. Daarbij stelt het individu zich steeds meer 'seculier' opstel, waarbij het zich steeds minder laat leiden door traditionele instituties zoals de familie, de buurtgemeenschap, de kerk, de politieke partij en de vakbond.

2.2.4.1 De beleveniscultuur: consumerering & omnivorisering

De processen van (post)modernisering hebben geleid tot de zogenaamde 'consumer culture' of consumptiemaatschappij, getypeerd door de toenemende mate van 'consumerering' en 'omnivorisering' waarbij het individu zich 'gulzig', bijna 'vraatzuchtig' opstelt en in toenemende mate wil zien, weten, doen, ontdekken, beleven en consumeren. Consumptiepatronen en vrijetijdsbesteding verwerven een identiteit voor het individu, wanneer identiteit en levensloop veel minder worden bepaald door afkomst en herkomst. De identiteit wordt in steeds grotere mate gevormd door het (cultureel) gedrag en de bijbehorende patronen van lifestyle en culturele smaak, en in steeds mindere mate door kennis en arbeid (Beunders & Boers, 1997: 166).

Lifestyle is tegenwoordig een veelgehoord begrip. Het begrip wordt te pas en te onpas gebruikt in allerlei modieuze contexten met verschillende betekenissen; van trendy winkels gericht op wonen, interieur en home living, televisieprogramma's en internetpagina's over cultureel-, duurzaam en buitenleven, tijdschriften over mode en fashion, gezondheid en persoonlijke verzorging, tot heuse lifestyle-beurzen over koken, eten, reizen en religie/spiritualiteit. Lifestyle is 'hip, hot en happening' en wordt dan ook gezien als iets belangrijks, waarbij het lijkt te gaan om de reflectie en uitdrukking van de eigen identiteit. Een leefstijl is voor een groepering, en voor de individuen die er deel van uitmaken, een middel om zich te onderscheiden van anderen. Een leefstijl kan daarbij fungeren als een uiting van het cultureel referentiekader van een individu of een groepering, en is dus veel minder gekoppeld aan de pure achtergrondkenmerken, zoals

geslacht, leeftijd of klasse. De leefstijl uit zich in consumptiegedrag (Beunders & Boers, 1997: 166). 'Wij zijn wat we kopen'; de identiteit wordt gevormd door alles wat geconsumeerd wordt, zoals kleding, films, muziek, voeding, vakanties, de auto, enzovoorts. In de moderne tijd is een ware 'sociologie van consumptie' waar te nemen, waarin goederen van functionele gebruiksvoorwerpen zijn verworden tot de markers van lifestyle en identiteit (Macionis & Plummer, 2008: 493).

Consumering, het sterk toegenomen consumptiegedrag, hangt sterk samen omnivorisering waarin een steeds grotere hoeveelheid aan onderdelen van lifestyles worden geconsumeerd. Janssen (2005) beschreef de mate van omnivorisering in de cultuur, waarin de 'allesvretende cultuurmensen' geen exclusieve voorkeur heeft voor hogere, 'legitieme' cultuur, maar juist de voorkeur heeft voor een veelheid aan verschillende soorten cultuur: van popmuziek, sport, mode tot klassieke muziek, musea en poëzie (Janssen, 2005: 15). De brede smaak is ook op gebied van lifestyle terug te vinden. In het lifestyle- en consumptiepatroon worden steeds meer verschillende vormen van lifestyle naast elkaar geïntegreerd. Op gebied van vrije tijd, reizen, mode, interieur, kunst en cultuur en eten; men houdt niet meer vast aan traditionele, eenzijdige patronen, maar integreert zoveel mogelijk diversiteit in de individuele patronen van lifestyle en culturele smaak (Beunders & Boers, 1997: 109).

Genot en genieten zijn daarbij belangrijke waarden. Het hedonisme; het opzoek zijn naar aangename sensaties en nieuwe prikkels, is door de toegenomen consumptiemogelijkheden in toenemende mate waar te nemen in de huidige samenleving. Het individu lijkt steeds maar meer te willen. Men gaat vaker en verder op vakantie naar verschillende vakantiebestemmingen, men recreëert steeds vaker en duurder, verandert vaker de inrichting van het huis en tovert verschillende, wereldcultuurgerelateerde culinaire hoogstandjes op tafel (Beunders & Boers, 1997: 113).

2.2.4.2 De individuenmaatschappij: secularisering & individualisering

De processen van (post)modernisering hebben geleid tot de vorming van de zogenaamde 'leefstijlmaatschappij', aldus van de Donk, e.a. (2006). De leefstijl als 'het geheel van gedragingen en persoonlijke voorkeuren dat zich op een bepaalde manier maatschappelijk onderscheidt' kent vandaag de dag een grote diversiteit. Traditionele consumptiepatronen en leefwijzen zijn door secularisering en afname van traditionele verbanden steeds verder in de minderheid geraakt. Werd individueel gedrag voorheen bepaald door sociale ongelijkheid en organisaties, dan hangt deze vandaag de dag sterk samen met de leefstijl die tot stand komt in een meer liquide maatschappij (Van de Donk, e.a. 2006: 76). Sociale klassen of organisaties lijken niet meer de basisstructuren van onze samenleving te zijn, maar juist de oriëntatie op de leefstijl vormt een basispatroon voor de samenleving. Patronen van lifestyle hebben tegenwoordig te maken met de consumptie van belevenissen en kunnen door het consumptiepatroon worden gekoppeld aan de uitdrukking van identiteit, sociaal gedrag en mentaliteit (Van de Donk, e.a. 2006: 77).

Secularisering, het verdwijnen van de aanhang van religieuze tradities, in samenhang met onthiërarchisering, het verdwijnen van de invloed van traditionele (hiërarchische) sociale verbanden, kunnen worden gezien als effecten van de (post)modernisering, leidend tot een steeds grotere mate van individualisering. De invloed van religie op de samenleving lijkt af te nemen en legt het individu steeds minder beperkingen op. 'Zijns-vragen' en zingeving lijken meer 'open' te worden beantwoord waarbij de individu steeds meer de keuze lijkt te krijgen deze zelf in te vullen; het individu kan zelf zin geven aan zijn bestaan. Daarbij verliezen traditionele ideologieën en instanties, waaronder religieuze ideologieën en

instanties, hun invloed (Beunders & Boers, 1997: 110). Secularisering gaat dan ook gepaard met onthiërarchisering. Janssen (2005) beschrijft onthiërarchisering als effect van het moderniseringsproces, waarbij een toenemende perceptie van onderlinge gelijkheid is bereikt. Traditionele instituties van de samenleving zoals de familie, buurtgemeenschap, de kerk, de politieke partij en de vakbond verloren steeds meer hun bindende en identiteitsverlenend functie. Voorheen boden deze instituties mensen een min of meer vanzelfsprekend handelingsrepertoire voor hun bestaan. Traditie beïnvloedde de manier waarop het individu zijn bestaan inrichtte, sociale controle was hoog en het individu kon dan ook maar beperkte invloed uitoefenen op de eigen levensloop (Beunders & Boers, 1997: 105). Traditionele voorschriften, gewoonten, rollenpatronen en zinsgevingskaders gingen steeds minder een richtsnoer vormen voor het individuele doen en laten. Het ontzag van autoriteiten is afgenomen (Janssen, 2005: 26). Deze zogenaamde 'detraditionalisering' waarin traditionele normen en waarden in het leven werden gerelativeerd en het individu zich distantieert van de traditionele sociale kaders als klasse, gezin, kerk en gemeenschap, werd waarneembaar in het leven van alledag.

Beunders en Boers (1997) beschrijven naast secularisering het effect van individualisering, waarin het individu in toenemende mate zijn eigen voorkeuren als richtlijn van zijn handelen neemt. Doordat traditionele sociale verbanden als familie, buurt en religie hun dwingende invloed verliezen, wordt de keuzevrijheid van het individu sterk vergroot. Door stijging van opleidingsniveau, de toegenomen mobiliteit krijgt het individu steeds meer ruimte om zijn bestaan naar eigen goeddunken in te richten (Beunders & Boers, 1997: 111). Op sociaal gebied wordt een grotere vrijblijvendheid gesignaleerd; gebondenheid aan sociale verplichtingen en vaste verbanden worden steeds meer vervangen door 'associaties': relatief losse en vrijblijvende maar vooral tijdelijke groepsvormen en netwerken (Beunders & Boers, 1997: 164). Het individu wendt zich af van de voorheen gebruikelijke keuzen, van bestaande maatschappelijke verhoudingen of religieuze praktijken. Het draait om het profijt voor het individu in het hier en nu, of in zijn directe omgeving, van de eigen gekozen belevenis. Het individuele gedrag laat zich niet meer sturen door de effecten op de langere termijn of de meer omvattende samenleving. De patronen van lifestyle geven uitdrukking van de individuele voorkeuren (Van de Donk, e.a. 2006: 78).

De wereld biedt vele mogelijkheden en het individu kan de eigen levensloop bepalen, aansluitend op eigen wensen, visies en verlangens. Naast de omgang met opvattingen en betekenissen, ziet Laermans (1999) de individualisering als terug in de manier waarop het leven wordt ingekleurd; in patronen van lifestyle en culturele smaak. Op gebied van kunst en cultuur zijn eveneens traditionele hiërarchieën en scheidslijnen geërodeerd en vervangen door meer gedifferentieerde en minder hiërarchische patronen van cultuurproductie en cultuurconsumptie. Cultuurdeelnemers zijn steeds ongevoeliger geworden voor het traditionele onderscheid tussen hoog en lage cultuur en laten zich minder gelegen liggen aan critici en andere culturele autoriteiten (Janssen, 2005: 30). Individuen creëren eigen patronen van culturele smaak, zonder daarbij gevormd te worden; Laermans (1999) ziet hierbij een grotere vrijheid in persoonlijke meningen of opvattingen, maar ook in onder andere kledingkeuze en culinaire voorkeuren (Laermans, 1999: 211).

2.2.5 Een verschuiving van een 'gesloten' naar een 'open' samenleving

Zoals door diverse theoretici aangegeven, wordt verondersteld dat de processen van (post)modernisering hebben geleid tot een algemene verschuiving van samenlevingen in traditionele vorm, veelal gekenmerkt

door een sterk 'gesloten' structuur waarin mensen verankerd zijn in hechte netwerken met een enorme sociale controle, veelal gekenmerkt door religieuze toewijding, naar een (post)moderne, open samenleving, een meer 'provisionele wereld' (Macdonis & Plummer, 2008: 39). Sociologen als Marx, Weber en Durkheim hanteerden een eigen visie op het proces van de veranderende samenleving van traditioneel naar modern, waarbij de traditionele samenleving kon worden gekenmerkt als zijnde 'meer gesloten voor discussie en conflict, geleid door traditie, solidariteit en morele consensus', terwijl de (post)moderne samenleving kon worden gekenmerkt als zijnde 'meer open voor discussie en conflict, kapitalistisch, rationeel wereldsdenkend, en met een grote rol voor bureaucratie, organische solidariteit en productiespecialisatie' (Macdonis & Plummer, 2008: 111).

Beunders & Boers (1997) spreken over het ontstaan van de 'open samenleving' waarin het individu zowel in sociaal als geografisch opzicht steeds mobieler wordt, door toedoen van het (post)moderniseringsproces. De invloed van de religie op de samenleving en op de manier waarop mensen hun leven inrichten, neemt af, waardoor de individuele keuzevrijheid toeneemt. Naast de rol van de kerk lijken ook traditionele verbanden als familie en het dorp uitgespeeld. Het individu kan in de moderne, open samenleving steeds meer zijn eigen keuzes maken. De open samenleving wordt gekenmerkt door een sterke individualisering en de toenemende consumptiemogelijkheden tot consumentisme en hedonisme (Beunders & Boers, 1997: 160).

Janssen (2005) ziet de geschetste veranderingen in de samenleving als het resultaat van het moderniseringsproces die zich (deels) laat samenvatten als een toegenomen 'openheid' van de samenleving, waarin maatschappelijke openheid een meerdimensionaal begrip is en dan ook kan samenhangen met concepten als sociale stratificatie en sociale mobiliteit, ontvoogding, individualisering en onthiërarchisering (Janssen, 2005: 20). Hierin ziet zij de verschuiving van een 'gesloten' samenleving, waarin iemands sociale positie vanaf de geboorte vastligt en individuen niet kunnen stijgen of dalen op de maatschappelijke ladder, waarin sociale afkomst van belang is, waarin religie en staat als leidinggevend en sturend werden gerespecteerd, naar een meer 'open' samenleving, waarin sociale posities open staan voor iedereen en sociale stijging of daling veelvuldig en zeer algemeen voorkomt, waarin persoonlijke capaciteiten en onderwijsprestaties belangrijk zijn, en men zich meer en meer individualiseert en ontdoet van hiërarchie en sturing (Janssen, 2005: 20). Janssen (2005) noemt hierbij letterlijk de 'open samenleving' als resultaat van de sociaalcultureel en maatschappelijke ontwikkelingen van de afgelopen decennia.

Naast Janssen (2005) spreken ook Gadourek en Peschar (1989) over de zogenaamde 'open samenleving' als resultaat van ontwikkelingen die kunnen worden gerelateerd aan het moderniseringsproces. Onderzoek naar de sociale veranderingen op het terrein van geloof, huwelijk, onderwijs en arbeid in Nederland, geven bepaalde veranderingen in perceptie en waardepatronen aan, die gebaseerd kunnen zijn op achterliggende structurele kenmerken. Deze ontwikkelingen hebben geleid tot een grotere openheid van de Nederlandse samenleving als geheel, waarin het individu een zelfstandige rol kan spelen in de eigen lotsbepaling. Achtergrondontwikkelingen als de relatief grote klassen- en beroepsmobiliteit, de toegenomen deconfessionalisering, een stijging van het opleidingsniveau en de verwetenschappelijking van de samenleving, worden verondersteld hierop van invloed te zijn geweest (Gadourek en Peschar, 1989: 8).

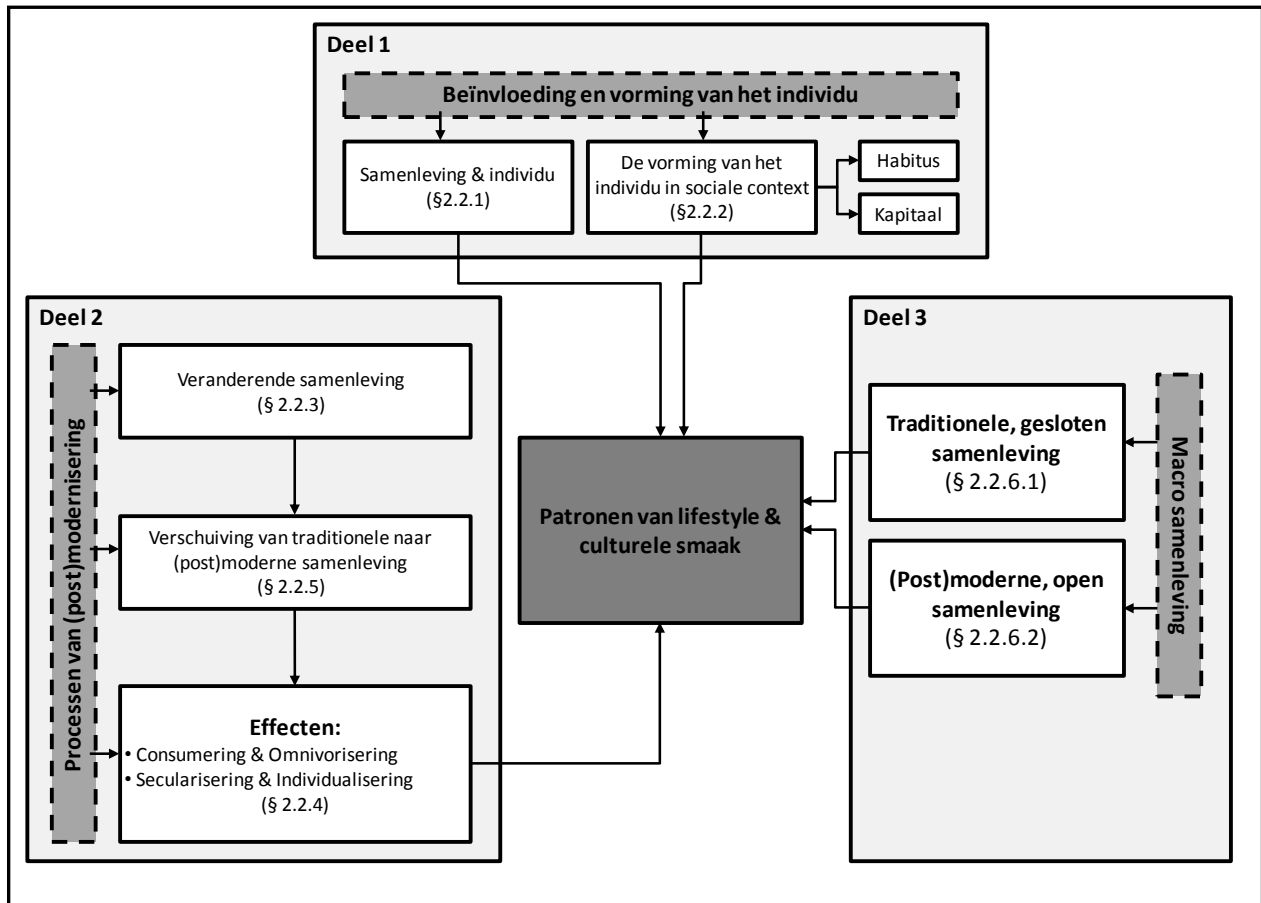
Hannerz (1992) legt de relatie tussen een mate van 'openheid' en de stedelijke samenleving, waarbij 'openheid' kan worden gezien als kenmerkend voor het samenleven in de stad, de zogenaamde 'urban life'.

Het culturele proces binnen een stedelijke samenleving vraagt om een mate van 'openheid' in verschillende opzichten, veroorzaakt door de culturele complexiteit van die samenleving; de stad is als een centrale kern waarin diverse 'systemen' en culturen samenkomen, waarin mensen, goederen en betekenissen constant komen en gaan, vanuit en naar de omliggende samenlevingen (Hannerz, 1992: 198). Hannerz (1992) ziet hierin een duidelijk verschil tussen de stedelijke samenleving als zijnde meer 'open' tegenover meer 'gesloten' gemeenschappen, waardoor de blik van de individuen binnen de stedelijke gemeenschap letterlijk meer 'open' en 'breder' is: *'the openness of cities toward the outside, that is to say, may widen the horizons of their inhabitants beyond what might be common in more closed communities'* (Hannerz, 1992: 200). De stad eist een bepaalde mate van 'openheid', door de variatie aan tradities, systemen van betekenis en uitdrukkingen, in tegenstelling tot de culturele processen binnen de 'kleinere, regionale samenleving', waarin continuïteit en vastigheid in zekere mate wordt gewaarborgd (Hannerz, 1992: 199).

Houtman & Mascini (2000) schrijven over 'de onttovering van de wereld' door de opkomst van de moderne cultuur en processen van individualisering en rationalisering. Zij halen hierbij de theorie van Inglehart (1997) aan over de processen van (post)modernisering die ontwaard kunnen worden in de Westerse laatindustriële samenlevingen, waarbij de waardeoriëntaties 'individuele vrijheid' en 'zelfontplooiing' worden benadrukt. Deze waardeoriëntaties maken deel uit van een algemener proces van culturele verandering, waarin traditionele waarden aan bindingskracht inboeten en plaatsmaken voor moreel relativistische: (post)modernisering (Inglehart, 1997: 35, 36, 47). Inglehart (1997) schrijft in het licht van de (post)modernisering over de 'toenemende tolerantie rondom diversiteit' in de moderne, open samenleving, waarbij absolute standaarden verdwijnen en ruimte geven aan een toenemend gevoel van ambiguïteit en diversiteit, in tegenstelling tot traditionele, meer gesloten samenlevingen, waarin morele regels als absolute waarheden gelden, veelal door religie opgedragen (Inglehart, 1997: 88).

De invloed van processen van (post)modernisering en diens effecten met betrekking tot de vorming en uiting van het (cultureel) gedrag en de hierbij horende patronen van lifestyle en culturele smaak, staat centraal in dit onderzoek. De volgende hypothese is hierbij opgesteld:

hypothese 2. De effecten van (post)modernisering zijn zichtbaar in de uiting van het (cultureel) gedrag van inwoners van zowel de gemeenschap Rijssen, als van de gemeenschap Rotterdam, echter in grotere mate in de patronen van lifestyle en culturele smaak van Rotterdammers dan in die van Riissenaren.

Figuur 3. Samenhang theoretische concepten

2.2.6 Een traditionele, meer gesloten samenleving vs. een moderne, meer open samenleving

Door ontwikkelingen en veranderingen gerelateerd aan processen van (post)modernisering, wordt een verschuiving van een traditionele, meer gesloten samenleving naar een moderne, meer open samenleving verondersteld. Deze twee samenlevingsvormen hebben elk hun eigen karakteristiek en kunnen zodoende tegenover elkaar geplaatst worden.

Emile Durkheim karakteriseerde de traditionele samenlevingen als de sociale context waarin individuen dezelfde waarden delen, conform de collectieve regels en standaarden, en hierbij weinig ruimte bieden voor persoonlijke uniciteit. In moderne samenlevingen wordt die binding aan collectieve regels en standaarden juist als negatief bestempeld en wordt juist die uniciteit van het individu verwacht en gestimuleerd (Badahdah, 2007). Ferdinand Toennies (1963) zag hierbij de onderscheiding tussen ‘gemeenschap’ (gemeinschaft/community) als collectieve eenheid en ‘samenleving’ (gesellschaft/society) als de geïndividualiseerde samenleving gericht op het individu. De Duitse socioloog Ferdinand Toennies (1963) vergeleek in zijn theorie over ‘gemeinschaft’ en ‘gesellschaft’ de traditionele, meer gesloten samenleving met de moderne, meer open samenleving, en zag hierbij de traditionele samenleving als veelal bestaand uit gemeenschappen die zich generaties lang in dezelfde, veelal landelijke dorpen en gemeenschappen zijn gevestigd, een gedeelde mentaliteit hebben die draait om hard werken, traditie en geloof, en zich kenmerken door een ‘langzame’ manier van leven (Macionis & Plummer, 2008: 16). Toennies (1963) zag de moderne samenleving als voornamelijk bestaand uit gemeenschappen die zijn gevestigd in de

grote steden, waar veel mensen tussen vreemden wonen en anoniem leven, individualisering en de neiging om persoonlijke behoeften voor groepsloyaliteit te plaatsen, groot is (Macionis & Plummer, 2008: 16).

Toennies (1963) zag hierbij de onderscheiding tussen 'gemeenschap' (gemeinschaft/community) als collectieve eenheid en 'samenleving' (gesellschaft/society) als de geïndividualiseerde samenleving gericht op het individu. Toennies (1963) beschrijft de traditionele, meer gesloten samenleving als zich kenmerkend door culturele patronen van 'collectivisme', waarbij waarden als conformiteit, loyaliteit, sociale harmonie, 'sense of belonging' en groepsintegriteit worden benadrukt, tegenover de moderne, meer open samenleving die zich kenmerkt door culturele patronen van 'individualisme', waarbij waarden als persoonlijke behoeften en doelen worden benadrukt (Badahdah, 2007).

Schwartz en Huismans (1995) geven een tegenstellend waardepatroon aan, die de traditionele houding tegenover de moderne houding plaatst: traditionele waarden als conformiteit, traditie, zekerheid, welwillendheid (goedgunstigheid) en universalisme kunnen worden geplaatst tegenover moderne waarden als zelfdirectie en –stimulatie, prestatie, macht en hedonisme (Van Eijck, 2011: 3).

Macionis & Plummer (2008) geven een overzicht van de karakteristieken van traditionele en moderne samenlevingen, gebaseerd op culturele patronen waarin kenmerken als waarden, normen, tijdsoriëntatie en technologie zijn opgenomen, en op sociale structuren waarin kenmerken als statusrollen, relaties, communicatie, sociale controle, sociale stratificatie, genderpatronen, economie, staat, familie en religie zijn opgenomen (Macionis & Plummer, 2008: 838).

Deze karakteristieken van de traditionele, meer gesloten en de moderne, meer open samenleving opgenomen, in samenhang met diverse kenmerken van patronen van lifestyle en culturele smaak, vormen uitgangspunt van dit onderzoek en worden vanaf dit punt uiteengezet. Het gaat hier om ideaaltypen en kunnen dan ook afwijkend zijn van de realiteit.

2.2.6.1 Karakteristiek van een traditionele, meer gesloten samenleving

Culturele patroon en sociale structuur

Een traditionele samenleving kenmerkt zich door een wereld gebaseerd op normen en waarden die van generatie op generatie over worden gebracht, waardoor een sterkt gevoel van identiteit, saamhorigheid en doelbewustheid wordt gewaarborgd. De traditionele culturele patronen waarbij gedeelde waardeoriëntaties grotendeels homogeen zijn en een 'heilig' karakter hebben, waarbij er weinig sub- en tegenculturen zijn. De gedeelde normen zijn van hoge morele significantie, waarbij weinig tolerantie voor diversiteit bestaat. De tijdsoriëntatie verbindt het heden met het verleden.

De sociale structuur van een traditionele gemeenschap kenmerkt zich door een beperkt aantal rollen waaraan status worden toegekend, meestal collectief erkend. De relaties tussen individuen zijn voornamelijk primair, waarbij weinig ruimte is voor anonimiteit en privacy. Communicatie verloopt veelal face-to-face. De sociale controle is hoog en verloopt veelal op 'informele wijze' (gossiping). Sociale stratificatie uit zich in strikte patronen van sociale ongelijkheid tussen individuen, waarbij weinig ruimte is voor mobiliteit. Genderpatronen zijn veelal uitgesproken 'patriarchisch', waarin vrouwen een andere rol krijgen toebedeeld dan mannen. In een traditionele (en veelal ook rurale) samenleving worden vrouwen en meisjes geassocieerd met de binnenwereld als het huis en het gezin, en de mannen en jongens met de buitenwereld in de zin van het openbare leven (Verrips, 1978: 118). De economie is veelal gebaseerd op landbouw, ambachten en kleine bedrijvigheid. De overheidsbetrokkenheid is kleinschalig en overheidsingrijpen vindt

slechts op kleine schaal plaats. Familie, waarbij niet alleen het gezin, maar ook de verder afstaande familieleden worden betrokken, staat hoog in het vaandel en geldt als het primaire middel van socialisatie en economische productie. Religie leidt en stuurt de houding van het individu en het perspectief op de wereld en het leven, waarbij weinig ruimte is voor religieus pluralisme (Macionis & Plummer, 2008: 838).

Patronen van lifestyle

Patronen van lifestyle sluiten aan bij de culturele patronen en sociale structuren van de traditionele, meer gesloten samenleving. De sociale organisatie van de traditionele dorpsgemeenschap kent veelal een karakter dat al eeuwen bestaat (Verrips, 1978: 109). Het vasthouden aan traditionele vormen van leven, zorgt voor een beperktheid aan persoonlijke keuzes en mogelijkheden, waardoor diversiteit wordt beperkt en dergelijke patronen en hieruit voortkomend gedrag veelal van generatie op generatie constant blijven. De neiging vast te houden aan en zich te oriënteren op het verleden sluit hier op aan. Sterke familiebanden en een krachtig religieus geloof zorgen voor conformiteit en eenheid, waardoor diversiteit en verandering worden tegengegaan (Macionis & Plummer, 2008: 844). Traditioneel georiënteerde waarden zoals beschreven door Schwartz en Huismans (1995), sluiten hierop aan, zoals conformiteit, traditie, zekerheid, welwillendheid (goedgunstigheid) en universalisme. Deze traditionele waarden kunnen uitmonden in solidariteit, communitarisme (gericht op communie/gemeenschap), en anomie in de zin van sociale isolatie en sociale desoriëntatie, als gevolg van een gevoel van onbegrip, wantrouwen en afsluiting van de sterk moderniserende en individualiserende maatschappij (Van Eijck, 2011: 3).

Het zien van het gezin als hoeksteen van de samenleving, rustig en harmonieus leven, het tonen van betrokkenheid, het solidair zijn met minderheden, nationaal/lokaal georiënteerd zijn, acceptatie van autoriteit en regels, het hebben van een groot plichtsbesef, risicomijdend, sober en spaarzaam leven, en zich laten leiden door orde, regelmaat en discipline en gericht zijn op passief vermaak, zijn kenmerkende waardeoriëntaties voor de 'traditionele, moralistische, plichtsgetrouwe en op de status-quo gerichte burgerij en gemeenschap, die vasthoudt aan tradities en materiële bezittingen' (Tepaske, e.a. 2010: 75).

Patronen van culturele smaak

Patronen van culturele smaak sluiten eveneens aan bij het karakteristiek van de traditionele samenleving. Van Eijck (2011) geeft in zijn onderzoek naar de effecten van sociale oriëntaties en religieuze identiteit op de waardering van beeldende kunst, aan dat voorkeuren voor bepaalde kunst en cultuurvormen worden gevormd door 'religieuze en meer algemene waarden of sociale oriëntaties' die gerelateerd kunnen worden aan de waardering van kunst en cultuur (Van Eijck, 2011: 3). Van Eijck (2011) ziet hierbij dat individuen die meer traditionele waardepatronen en sociale oriëntaties aanhangen, eveneens meer neigen naar een voorkeur voor meer traditionele en klassieke beeldende kunst (Van Eijck: 2011: 4).

Zoals aangegeven, speelt religie een belangrijke rol in de vorming en uiting van patronen van lifestyle in een traditionele samenleving. Lamont (1992) geeft aan dat religie eveneens van invloed kan zijn op de vorming en uiting van patronen van culturele smaak, gezien het feit dat een individu zich ethisch identificeert met religie (Van Eijck, 2011: 2). Individuen in een traditionele samenleving, waarbij religie hoog in het vaandel staat, zouden dan ook meer kunnen neigen naar meer 'traditionele en klassieke' culturele smaakpatronen, die meer aansluiten bij de ethiek en moraal van de religie en bij het referentiekader van een

traditioneel-religieus individu (in de bekendheid met religieuze kunstvormen zoals religieuze schilderijen (iconen) en religieuze muziek (oratoria, orgelspel) (Van Eijck, 2011: 3).

Praktijkonderzoek naar de betekenis van kunst en cultuur in het dagelijks leven door onderzoeksbureau Motivaction (2010), geeft aan dat de traditionele gemeenschap veelal wordt getypeerd door 'cognitieve kunst en cultuurhistorieliefhebbers', *'die geïnteresseerd zijn in kunst en cultuur met een historische en nostalgische waarde. Zij zijn trots op Nederlands rijke historie. Ze hebben wel een mening over kunst en cultuur, maar zullen deze niet snel delen met anderen buiten hun eigen milieu. Hun behoefte is kennisgericht, ze willen graag wat leren, niet alleen voor zichzelf maar ook voor de (klein)kinderen. Deze groep is cognitief ingesteld en heeft ook wel een mening over kunst en cultuur, maar houdt die graag voor zichzelf en gelijkgestemden* (Tepaske, e.a. 2010: 6). Het 'niet snel delen met anderen buiten hun eigen milieu', duidt op het meer gesloten karakter van de traditionele samenleving, waartoe deze groep zou kunnen worden gerekend.

Met betrekking tot patronen van vrije tijd en culturele smaak, kenmerkt de traditionele burgerij zich door een calvinistische houding waarbij 'vermaak' gezien wordt als 'verwennen' en hierdoor veelal negatief wordt ervaren, en het bezitten van een 'sobere smaak', ontstaan vanuit nostalgische en nationalistische motieven (Tepaske, e.a. 2010: 77). De calvinistische negatieve houding tegenover 'vermaak' en 'verwennen' vindt aansluiting op de theorie van Van Eijck (2011), waarin traditionele individuen een afkeer tonen voor waarden als 'pleasurable arousal', 'hedonisme', 'zelfstimulatie' en 'beleving', als niet aansluitend op het religieuze en traditionele karakter van het individu, in tegenstelling tot de houding van het individu uit de moderne, meer open samenleving (Van Eijck, 2011: 3). De vrijetijdsbesteding bestaat uit traditionele vormen als knutselen, puzzelen, breien, haken, borduren en kleren maken, en (culturele) activiteiten die te maken hebben met tradities en cultuurhistorie (bezoek van monument, vestiging, fort). Ze geven de voorkeur aan kleinschalige klassieke culturele evenementen. Hierbij staat nostalgie en traditie, kunst uit het verleden en hiermee ook het terugkijken naar het verleden voorop (Tepaske, e.a. 2010: 62). Dit is in overeenstemming met de algemene neiging zich vast te houden aan en zich te oriënteren op het verleden, zoals eerder beschreven als typisch voor de traditionele samenleving (Macdonis & Plummer, 2008: 844). Ook kan dit worden aangesloten op de theorie van Van Eijck (2011), waarin de 'melancholische' hang naar nostalgie en traditie voorkomt uit het gevoel van sociale desoriëntatie en afsluiting door toedoen van de snel moderniserende en individualiserende maatschappij (Van Eijck, 2011: 3).

Uit onderzoek blijkt dat individuen binnen een traditionele gemeenschap gemiddeld een vrij lage waardering geven aan kunst en cultuur in het algemeen. Zij komen vaak minder in aanraking met kunst en cultuur en zoeken het zelf minder vaak op. Zij zijn over het algemeen minder gemotiveerd om culturele activiteiten te ondernemen en cultureel erfgoed te bezoeken. Cultuur wordt veelal gezien als 'duur', 'niet belangrijk' en 'niet passend bij de leefstijl' van de traditionele gemeenschap en er is dan ook vrij weinig ondersteuning voor subsidies voor kunst en cultuur (Tepaske, e.a. 2010: 60).

2.2.6.2 Karakteristiek van een moderne, meer open samenleving

Cultureel patroon en sociale structuur

Een moderne samenleving kenmerkt zich door culturele patronen waarbij de gedeelde waarden een heterogeen, werelds karakter hebben en er veel ruimte is voor sub- en tegenculturen. De significantie van de

gedeelde moraal is variabel, waarbij diversiteit wordt getolereerd. De tijdsoriëntatie verbindt het heden aan de toekomst.

De sociale structuur van een moderne gemeenschap kenmerkt zich door een veelheid aan statusrollen en specialisaties. De relaties tussen individuen onderling beperken zich tot 'secundaire relaties', waarbij de nadruk ligt op anonimiteit en privacy. De communicatie verloopt veelal via de (massa)media in plaats van face-to-face. De sociale controle onderling in de moderne samenleving is beperkt, en wordt door een formeel en legaal politiestelsel gewaarborgd. Sociale stratificatie is er in minder strikte mate en er is veel ruimte voor mobiliteit en dus stijging op de sociale ladder. Genderpatronen zijn in afnemende mate 'patriarchisch', waarin vrouwen steeds meer gelijke rollen krijgen als mannen, te zien aan de toename van het aantal vrouwen met betaald werk. De economie is veelal gebaseerd op industriële massaproductie, organisaties groeien uit tot grote productiecentra. Er is sprake van een grootschalige overheid en een zekere mate van staatsinterventie in de moderne samenleving. De familie wordt alleen door de directe familieleden gevormd, en heeft in beperkte mate een socialisatiefunctie en vormt in meerdere mate een eenheid van consumptie. Religie verzwakt steeds meer door de toename van de wetenschap en kennis in de moderne samenleving; religieus pluralisme is op grote schaal waarneembaar (Macdonis & Plummer, 2008: 838).

Patronen van lifestyle

Patronen van lifestyle sluiten aan bij de culturele patronen en sociale structuren van de moderne, meer open samenleving. Berger, e.a. (1974) ziet als door de vermindering van kracht van traditie, de persoonlijke keuzes van het individu in toenemende mate stijgen tot een 'oneindige serie van mogelijkheden', leidend tot toenemende individualisering. Het individu in de moderne samenleving reageert hierop door regelmatig te wisselen van lifestylepatronen en culturele smaak; diversiteit en heterogeniteit zijn waarneembaar. De rationele, wetenschappelijke levenshouding zorgt voor het omzetten van moraal in 'individual attitude', ofwel het individu die zich richt op zichzelf en is continue op zoek naar persoonlijk gewin. Diversiteit in normen, waarden, houdingen en gedrag zijn waarneembaar (Macdonis & Plummer, 2008: 844). Modern georiënteerde waarden zoals beschreven door Schwartz en Huismans (1995), sluiten hierop aan, zoals zelfdirectie en –stimulatie, prestatie, macht en hedonisme. Deze moderne waarden kunnen uitmonden in expressief- en utilitair individualisme. Hierbij draait het om het eigen belang, waarin persoonlijke groei, en het gevoel van 'het in het leven gemaakt te hebben', voorop staat en leidt tot individueel succes op sociaal (macht) en financieel gebied (geld) (Van Eijck, 2011: 4).

Andere (post)moderne waardeoriëntaties die aansluiten op de moderne gemeenschap zijn: 'bezitten', 'verwennen', 'ontplooiën' en 'beleven'. Individuen in de moderne gemeenschap kunnen worden gezien als *'de pioniers van de belevingscultuur, waarin experiment en het breken met morele en sociale conventies doelen op zichzelf zijn geworden, waarbij kosmopolitische (post)moderne waarden als ontplooiën en beleven, maatschappelijk succes, materialisme en genieten worden geïntegreerd. Zij zijn individualistisch, impulsief en avontuurlijk ingesteld en gericht op ervaring en belevissen. Zij willen vrijblijvend leven en onafhankelijk zijn, leven in het hier en nu, nieuwe ervaringen opdoen en staan voor tolerantie en gelijke kansen voor iedereen'* (Tepaske, e.a. 2010: 75).

Patronen van culturele smaak

Patronen van culturele smaak sluiten eveneens aan bij het karakteristiek van de moderne samenleving. Van Eijck (2011) ziet individuen in bezit van moderne (veelal non-religieuze) sociale oriëntaties zoals individualisme en hedonisme, zou uitmonden in een voorkeur voor moderne patronen van culturele smaak, aangezien de voorkeur voor moderne kunstvormen typisch is voor de uiting zelfexpressie (Van Eijck, 2011: 4). Van Eijck (2011) stipt onderzoek van DiMaggio (1996) aan, naar de relatie tussen cultuurparticipatie en sociale houdingen, waarin museumbezoekers worden getypeerd als typisch modern, gelovend in vooruitgang en wetenschappelijke- en artistieke autoriteit en in bezit van een open, kosmopolitische oriëntatie (Van Eijck, 2011: 4). Deze open, en kosmopolitische houding sluit aan op de karakteristieken van het individu in de moderne, open samenleving.

Naast een open houding voor moderne vormen van kunst en cultuur, is er ook een brede interesse voor kunst en cultuur waar te nemen in de moderne, open samenleving: een omnivoor patroon van culturele smaak. De afstand tussen de traditionele, hogere kunsten en voorheen minder legitiem geachte cultuurvormen is kleiner geworden door het proces van (post)modernisering. Naast hogere cultuuruitingen worden ook populaire cultuuruitingen geïntegreerd in de patronen van culturele smaak van het individu in de moderne, open samenleving. Traditionele culturele hiërarchieën en scheidslijnen zijn geërodeerd en vervangen door meer gedifferentieerde en minder hiërarchische patronen van cultuurconsumptie. Daarbij zijn de mogelijkheden voor cultuurconsumptie en vrijetijdsbesteding veelal groot in de moderne, open samenleving. Dit leidt tot een zeer brede voorkeur voor kunst en cultuur, waarbij traditioneel, klassiek en modern, populair wordt gewaardeerd (Janssen, 2005: 31).

De open, omnivore en kosmopolitische patronen van lifestyle en culturele smaak als behorend tot de moderne samenleving, worden ondersteund door het praktijkonderzoek van Motivaction (2010). Motivaction beschrijft deze groep als 'intrinsiek gemotiveerde kunst en culturomnivoren', die *'een hogere sociaaleconomische status en een postmoderne waardenoriëntatie aanhangen. Deze, over het algemeen meer stedelijk georiënteerde milieus, zoeken in kunst en cultuur inspiratie, verheffing en zijn vooral gemotiveerd vanuit zelfontplooiing. Zij besteden in het dagelijks leven meer tijd aan kunst en cultuur en zoeken het ook op of dragen er zelf aan bij. Dit cluster is meer gericht op kunst en cultuur van de toekomst, en is ook bereid daar deel van uit te maken. Zij erkennen het algemeen belang van kunst en cultuur in hoge mate en zijn zeer ondernemend in kunstzinnige en culturele activiteiten. Het draagvlak voor subsidiering van de sector is groot en ook staan zij open voor het ontmoeten van kunstenaars'* (Tepaske, e.a. 2010: 6).

Duidelijk naar voren komt de overeenstemming tussen postmoderne waardenoriëntaties als omnivorisering, individualisering, zelfontplooiing, onthiërarchisering en de oriëntatie op de toekomst, met de eerder beschreven karakterisering van de moderne, meer open samenleving door Macionis & Plummer (2008), Janssen (2005) en van Eijck (2011).

2.2.7 Traditioneel gesloten vs. Modern open: twee onderzoeksgroepen

De twee onderzoeksgroepen die in dit onderzoek worden geanalyseerd, gerelateerd aan een traditionele, meer gesloten samenleving en een moderne, meer open samenleving, worden in dit hoofdstuk uiteengezet. Concrete verschillen tussen beide gemeenschappen die verantwoordelijk kunnen zijn voor de verwachte resultaten van dit onderzoek (verschillen in vorming en uiting van (cultureel) gedrag en patronen van lifestyle en culturele smaak per gemeenschap), zijn in onderstaande tabel weergegeven.

Demografische kerncijfers Rijssen/Rotterdam

	Rijssen	Rotterdam
Gemeente Oppervlakte in km ²	94,38	325,79
Totaal bevolking	37 433	610 386
Waarvan % vrouw:	50,3	50,8
Bevolkingsdichtheid per km ² land	398	2 923
Stedelijkheid	4. weinig stedelijk (500 – 1000 adressen/km ²)	1. zeer sterk stedelijk (>= 250 adressen/km ²),
Omgevingsadressendichtheid	996	3 834
Typering gemeenschap/samenleving (culturele patronen en sociale structuur)	Traditioneel**	Modern**
Kerkelijkheid (bevolking van 18 jaar en ouder)	67/64% (bevolking van 18 jaar en ouder)***	54/48% (bevolking van 18 jaar en ouder)***
Kerkbezoek (1 maal per maand of vaker)	24/25% (bevolking van 18 jaar en ouder)***	16/15% (bevolking van 18 jaar en ouder)***

*CBS, 2011: Demografische kerncijfers per gemeente 2011: (16-54)

**Tepaske, e.a., 2010.

***CBS, POLS, 2009. Tabel 5.4 Religie aan het begin van de 21 eeuw (gemiddelde in de periode 2004-2008): 42

2.2.7.1 Onderzoeksgroep 1. Een kort karakteristiek

De bijbelgordel als de traditionele, gesloten samenleving: Rijssen

In overeenstemming met de karakteristiek van de traditionele, meer gesloten samenleving, is gekozen voor een onderzoeksgroep binnen een gemeenschap uit de zogenoemde 'bijbelgordel', gevestigd in de Overijsselse plaats Rijssen. Een gemeenschap uit de zogenaamde 'bijbelgordel' als Rijssen vertoont sterke overeenkomsten met de culturele patronen en sociale structuur behorend tot de traditionele gemeenschap zoals beschreven door Toennies (1963), en daarnaast met de waardenoriëntaties en patronen van lifestyle en culturele smaak behorend tot de 'traditionele burgerij' als beschreven door Tepaske, e.a. (2010).

De bijbelgordel, ook wel 'bible belt' of 'protestantenband' genoemd, is de strook gebieden gelegen buiten de (grote) steden waar relatief veel 'bevindelijk gereformeerden' of 'behoudende christenen' wonen, lopend van Zeeland, via Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland, naar de kop van Overijssel (zie: figuur 7.) (Bos, 2010: 7). In de Nederlandse Bijbelgordel wonen naar schatting 300.000 bevindelijk gereformeerden. Zij zijn strikt in de leer en leven en zien in de bekering tot goed en de daarbij horende persoonlijke geloofsbeleving ofwel 'bevinding' als de kern van het evangelie (De Lely, e.a. 2009: 279). Deze gemeenschappen onderscheiden zich opvallend binnen de Nederlandse bevolking door uitingen van levensstijl en cultuur (onder meer door kleding, waarbij vrouwen geen broeken dragen, door uitsluiting van mediagebruik als televisie en door het veelvuldig lezen van karakteristieke media als het Reformatorisch Dagblad). Het begrip 'bible belt' komt oorspronkelijk uit de Verenigde Staten waarmee de concentratie van orthodoxe protestanten in de zuidelijke staten worden aangeduid. In Nederland valt de bijbelgordel globaal samen met de bestandslijn tussen de Spanjaarden en Hollandse opstandelingen tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) dat de Tachtigjarige Oorlog onderbrak. Karakteristiek is de relatief sterke aanhang tot de Hervormde Kerk en tot enkele kleinere gereformeerde kerkgenootschappen en daarbij de duidelijke politieke vertegenwoordiging van Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP) (Harinck, 2005: *Christelijke Encyclopedie*).

Figuur 7. Bijbelgordel

Rijssen ligt in Overijssel, tussen Deventer en Almelo en telt ruim 36.000 inwoners (CBS, gemeente op maat: 11). Een groot deel van de bevolking kan worden gerekend tot orthodox protestants en vertoont dan ook overeenkomsten met de 'bevindelijk gereformeerden' en de 'behoudende christenen', gekenmerkt door de 'orthodoxe levensstijl': eenvoud, soberheid, wereldmijding en behoudzucht vormt de achtergrond voor een tamelijk stijve, sobere en weinig exuberante levenswijze van de Orthodoxen (Verrips, 1978: 187). Diverse kerkgenootschappen uit het protestantse spectrum zijn te vinden in Rijssen, zoals de Protestantse Kerk in Nederland (Hervormde Gemeente) en de Gereformeerde Gemeenten, waarbij twee Rijssense kerkgebouwen, met betrekking tot het aantal zitplaatsen, behoren tot de grootste kerken in Nederland.

Culturele patronen en sociale structuren

De gemeenschap in Rijssen wordt gekenmerkt door culturele patronen (*waarden, normen, tijdsoriëntatie*) en sociale structuren (*statusrollen, relaties, communicatie, sociale controle, sociale stratificatie, genderpatronen, economie, staat, familie en religie*) die aansluiten bij de karakteristiek van de traditionele, meer gesloten samenleving zoals eerder genoemd. De gemeenschap wordt gekenmerkt door een hecht en homogeen karakter, wat betreft geloofsopvattingen, maar ook wat betreft de vertaling daarvan in een duidelijk herkenbare levensstijl. De Lely (2009) geeft aan dat dergelijke traditionele gemeenschappen worden gekenmerkt door een mate van 'geslotenheid'; relaties en vriendschappen ontstaan voornamelijk binnen de eigen groep, zij hebben eigen scholen en (zorg)instellingen en onderscheiden zich van niet-kerkelijken (de (buiten)wereld) in levensstijl, gewoonten, idealen, waarden, regels, betekenisgeving en soms zelfs in taal en vormen zo hun eigen (sub)cultuur (de Lely, e.a., 2009: 280). Deze 'geslotenheid' wordt ook gekenmerkt door de houding die kan worden getypeerd als 'wereldmijdend', versterkt door verzuilde organisaties die naar binnen zijn gericht, bedoeld voor het beschermen van de eigen leefstijl (Bos, 2010: 10). In Rijssen kwam de typische 'geslotenheid' van de gemeenschap aan bod in de media, door première op het Nederlands Film Festival in Utrecht van de documentaire 'Rijssen's stille oorlog', waarin de geslotenheid van de gemeenschap tot uiting komt in de uitsluiting van andere gemeenschappen binnen Rijssen (zoals de Moslimgemeenschap). Dit relevante voorbeeld van de 'gesloten karakteristiek' is geplaatst in bijlage I in artikel 1 en 2.

De 'behoudende Christelijke groepering' in Rijssen, naast andere (geloofs)groeperingen binnen de gemeente, neemt een centrale plaats in en heeft een duidelijke geldingsdrang binnen de gemeenschap. De traditionele, gesloten karakteristiek is binnen de gemeenschap waarneembaar door de invloed van het (calvinistische) geloof op het dagelijkse leven binnen de gemeenschap. Zo wordt de zondagsrust door het orthodoxe deel van de bevolking in stand gehouden, gesteund door de plaatselijke overheid (faciliteiten zijn gesloten), is het onderwijs veelal reformatorisch en is de SGP de grootste politieke groepering in Rijssen (CBS: 2009). De zekere afstand die de gemeenschap tot de omringende wereld probeert te bewaren, is ook in Rijssen waarneembaar door de kritische houding richting bijvoorbeeld moderne media en moderne muziek. Televisie wordt veelal nog steeds afgewezen, hoewel het gebruik van internet over het algemeen toegestaan is. Een relevant voorbeeld van de kritiek richting moderne muziek binnen de gemeenschap Rijssen is geplaatst in Bijlage I, artikel 3. Het gaat hier om het Rockfestival 'Elsrock' dat vanaf 2009 veel weerstand kreeg van de Rijssense gemeenschap. Krantenkoppen als: *'Rockfestival roert Rijssen'*, *'Zeker 3600 bezwaren tegen Elsrock Rijssen'*, *'Rijssen kan toestroom bezwaren niet aan'*, *'Sodom in Rijssen'*, *'Elsrock heeft de verhoudingen verhardt'*, *'Rijssen in beroep om Elsrock'*, *'SGP Rijssen eist verbod op*

Elsrock, tonen de beroering en ophef die het muziekfestival in de gemeenschap Rijssen veroorzaakte (dossiers Reformatorisch Dagblad).

Onderzoek wijst uit dat normen en waarden blijken traditioneel en sterk samen te hangen met de behoudende christelijke gemeenschap in Rijssen. Onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau bevestigt dat het vasthouden aan tradities, zoals aan normen en waarden rondom traditionele instituties als het huwelijk en het gezin, een belangrijke rol speelt in de Bijbelgordel gemeenten, waaronder in Rijssen (Schapendonk-Maas, 2001: 28). De huwelijks status wordt in deze gemeenten als 'heel erg belangrijk' ervaren, naast familiale waarden als 'leven voor het gezin', 'de toekomst van de kinderen' en 'een gelukkig gezinsleven'. Het ongehuwd samenwonen komt hier nauwelijks voor; het huwelijk vindt dan ook meestal direct plaats wanneer het ouderlijk huis wordt verlaten. In Rijssen trouwen vijf van de tien jongeren wanneer ze uit huis gaan, waarmee de gemeente Rijssen, samen met de bijbelgordel-gemeente Staphorst, tot een kwart van het totaal aantal mensen dat vanuit het ouderlijk huis trouwt behoort (Schapendonk-Maas, 2001: 28). Daarbij liggen de vruchtbaarheidscijfers van vrouwen uit de Bijbelgordel hoger dan vrouwen die buiten het gebied wonen; in Rijssen kregen vrouwen gemiddeld 2,1 kind, wat ruim hoger is dan het landelijke gemiddelde kindertal per vrouw, dat staat op 1,7. Niet-echtelijke geboorten maar zeer weinig voor en hebben naar verhouding een laag aandeel in gemeenten als Rijssen, Staphorst, en Urk (Schapendonk-Maas, 2001: 28).

2.2.7.2 Onderzoeksgroep 2. Een kort karakteristiek

De gemeenschap binnen Rotterdam als de moderne, open samenleving

In overeenstemming met de karakteristiek van de moderne, meer open samenleving, is gekozen voor een onderzoeksgroep binnen de sterk urbanistische en metropolistische gemeenschap in de stad Rotterdam. Speciaal is voor de gemeenschap Rotterdam gekozen in tegenstelling tot steden als Amsterdam, Den Haag of Utrecht, omdat Rotterdam de meeste aansluiting heeft op de karakteristiek van de (post)moderne, open samenleving. Van der Land (2003) omschrijft Rotterdam als *'een in veel opzichten hedendaagse stad, met goede en 'hippe' restaurants, belangrijke musea, een indrukwekkende architectuur en een haven die geldt als mondiaal economisch knooppunt. De schaal, diversiteit, omvang en mix van historische kenmerken en moderniteit onderscheiden het imago van de stad van dat van Amsterdam (toeristisch), Den Haag (historisch) en Utrecht (provinciaal)* (Van der Land, 2003: 17). Hier vanuit gaande is gekozen voor de stad Rotterdam als onderzoeksgroep voor de (post)moderne, meer open gemeenschap.

De gemeenschap binnen Rotterdam vertoont sterke overeenkomsten met de culturele patronen en sociale structuur behorend tot de moderne gemeenschap zoals beschreven door Toennies (1963), en daarnaast met de waardenoriëntaties en patronen van lifestyle en culturele smaak behorend tot de 'postmoderne hedonist', als beschreven door Tepaske, e.a. (2010). De (post)moderne mentaliteit waarin anonieme relaties, individueel en doelgericht handelen centraal staan (van der Land, 2003), kan worden gekoppeld aan de stedelijke gemeenschap zoals Rotterdam waarbij de kosmopolitische en hedonistische levenshouding kan worden gekoppeld aan de sociale, over het algemeen meer stedelijk georiënteerde milieus (Tepaske, e.a. 2010:6).

De gemeenschap in Rotterdam wordt gekenmerkt door culturele patronen (*waarden, normen, tijdsoriëntatie*) en sociale structuren (*statusrollen, relaties, communicatie, sociale controle, sociale stratificatie, genderpatronen, economie, staat, familie en religie*) die aansluiten bij de karakteristiek van de moderne, meer open samenleving zoals eerder genoemd. Van der Land (2003) geeft aan dat sociale relaties in steden vaak worden beschouwd als typeren voor de (post)moderne tijd, waarin de sociale gevolgen van (post)modernisering en industrialisering worden geanalyseerd door ze af te zetten tegen traditionele manieren van leven. Van der Land (2003) geeft aan dat gebruik van dergelijke ideaaltypen voor beide samenlevingen (moderne open samenleving als stedelijke samenleving zoals Rotterdam en traditioneel gesloten samenleving als landelijke samenleving zoals Rijssen) kan worden gezien als hulpmiddel om de empirische werkelijkheid beter te kunnen begrijpen (Van der Land, 2003: 56).

Effecten van (post)mondialisering zijn veelal sterk zichtbaar in een stedelijke gemeenschap als Rotterdam, waarin op vele gebieden effecten als consumering, omnivorisering, secularisering en individualisering waarneembaar zijn. Van der Land (2003) noemt effecten als (stedelijke) consumptie, flexibele bindingen binnen een groter netwerk, een grote mobiliteit, plezier en belevenissen, leefstijlen, vluchtigheid van sociale contacten en doelgerichtheid als passend bij een stedelijke gemeenschap (Van der Land, 2003: 71). Steden hebben zich ontwikkeld tot consumptieoord en zijn centra van kunst, cultuur en vermaak, waarin zowel in formele gecommuniceerde domeinen als in informele, openbare domeinen volop wordt geconsumeerd. De Nieuwe Middenklasse speelt zowel de rol van producent als van consument in het stedelijk consumptiedomein (van der Land, 2003: 181). Zij bezitten veel cultureel en economisch kapitaal en zijn dan ook belangrijk voor het culturele klimaat in de samenleving. Zij kunnen

worden getypeerd door een kosmopolitische, consumptieve leefstijl, zowel met betrekking tot cultuur en kunst, als vermaak en lifestyle producten (Van der Land, 2003: 15).

Culturele patronen en sociale structuren

Met de stad Rotterdam als urbanistische, stedelijke samenleving, hangt een leefstijl samen (way of life) zoals beschreven door Wirth, waarin de typische aard van sociale relaties en kernmerken van de ruimtelijke context samenhang vertonen (Van der Land, 2003: 60). De leefstijl komt tot uiting in de patronen van lifestyle en culturele smaak, die veelal sterke samenhang vertonen met de kenmerken van de postmoderne hedonist. Van der Land (2003) ziet de stad als Rotterdam als het ware pretpark waarin de ideaaltypische mobiele hedonist kan worden vermaakt; de stad vormt het podium voor vluchtige ontmoetingen en het vertoon van goede smaak. De hedonistische houding van de Nieuwe Middenklasse komt tot uitdrukking in het vooropstellen van genot en plezier in en door de consumptie van materiële en immateriële zaken (Van der Land, 2003: 183). (Post)moderne effecten als individualisering en consumeren komen hierin tot uiting, waarbij Van der Land (2003) het moderne 'funshoppen' in de Beurstraverse ofwel 'de koopgoot' noemt als bijbehorend hedonistisch consumptiegedrag (Van der Land, 2003: 19).

Door het etaleren van een bepaalde leefstijl en het op deze manier creëren van distinctie, wordt de productie en reproductie van het stedelijke consumptiemilieu verzekerd; door onderscheiding in cultuurdeelname en de consumptie van bepaalde producten. De patronen van lifestyle als verbonden met symbolische consumptie, creëren een onderscheidende identiteit in plaats van de verbondenheid met traditionele instituties als kerk, vakbond, familie of klasse, wat aansluit bij de (post)moderne processen rondom individualisering en secularisering, waardoor de moderne, open samenleving kan worden gekarakteriseerd (Van der Land, 2003: 183).

In de stedelijke samenleving wordt de postmoderne cultuur geëtaleerd in patronen van culturele smaak, waarin populaire en gelegitimeerde cultuur zijn vermengd: omnivorisering (Van der Land, 2003: 183). De nieuwe middenklasse, nauw verbonden met de postmoderne kosmopolitische hedonist, kenmerkt zich door omnivoristisch gedrag en smaak en voelt zich daardoor aangetrokken tot het culturele gebied van Rotterdam, dat een gegroeid aanbod aan amusement en cultuur in huis heeft. Van der Land (2003) geeft aan dat de stedelijke cultuur in Rotterdam niet beperkt is tot erkende en gelegitimeerde Cultuur met een hoofdletter, maar dat meer toegankelijke cultuuruitingen ook aanwezig zijn. Zowel cultuur als vermaak zijn te vinden in Rotterdam: 'sjiek en sjofel zijn samengegaan en het onderscheid tussen hoge en lage cultuur is vervaagd, uitgerekend in Rotterdam' (Van der Land, 2003: 19). Dit wijst duidelijk op effecten als omnivorisering en onthiërarchisering, als passend bij de open, moderne samenleving.

Rotterdam als Culturele Hoofdstad van Europa; in 2001 kon het werkelijkheid worden en richtte de stad zich op verschillende projecten en festivals om deze benoeming te verkrijgen. Rotterdam is in de periode 1975 en 2005 steeds meer gegroeid op cultuurgebied; met een groot en gevarieerd aanbod in en van musea, theaters en festivals zette Rotterdam zich als cultuurstad op de kaart. Ontwikkelingen in moderne architectuur, vormgeving en andere kunstdisciplines trokken internationaal aandacht. Voornamelijk zijn het de festivals binnen Rotterdam die binnen en buiten de stad vele bezoekers trekken (Van den Bent, 2010: 263).

Ook al zijn grenzen vervaagd en is de toegankelijkheid vergroot, toch komen participatie verschillen binnen de samenleving in Rotterdam op verschillende vlakken voor. Dit onder andere tot uiting in de

vrijtijdsbesteding binnen Rotterdam, waarbij duidelijke participatieverschillen per soort vrijetijdsbesteding waarneembaar zijn tussen diverse groepen binnen de samenleving (autochtoon/allochtoon). Zo blijken allochtone inwoners vaker festivals en evenementen te bezoeken en daarnaast actief te zijn in levensbeschouwelijke, culturele en politieke organisaties, terwijl autochtone inwoners voornamelijk zijn oververtegenwoordigd binnen de podiumkunsten (Van den Bent, 2010: 203).

2.2.8 Geografische omgeving als pijler voor verschillend (cultureel) gedrag?

*Laat ik u schrijven, vriend, hoe zalig stil
Het dorpjen is waar ik nu woon, gevluht
Voor schrille stad en havenend gerucht,
Heelend mijn ziel en mijn verwoesten wil.
Ach, het dorpsleven. Daar kennen de mensen elkaar nog werkelijk, daar betreedt men het huis van de ander via de achterdeur,
daar hebben de deuren nog geen trappen of drempels: van alle kinderen ken ik stem en oogen, in alle woningen voel ik mij thuis.*

Jacob Israel de Haan (1881-1924) *Het kleine dorp*

De voorstelling van het landelijke leven als balsem voor de ziel, ware solidariteit en warme onderlinge verbondenheid tegenover de voorstelling van het stedelijke leven als anonieme, geautomatiseerde en door zakelijke contacten bepaalde wereld, is door alle eeuwen heen steeds weer verwoord (Steenbekkers, 2006: 334). Dit werkte de indruk van een grote tegenstelling tussen een betrekkelijk 'goed' platteland en een verdorven en slechte stad. De stad werd veelal voorgesteld als de 'wereld' in de zin van 'plaats waar de goddeloosheid hoogtij viert', een oord van zedenverwildering, 'een poel des verderfs'. Begrippen als 'stads', 'werelds', 'goddeloos' of 'zondig' werden steeds met elkaar op een lijn gesteld. Contrasten als 'geleerd versus eenvoudig', 'hooghartig versus nederig', 'weelderig versus sober', werden hierbij aangewend om de verschillen tussen stad en platteland te versterken (Verrips, 1978: 185).

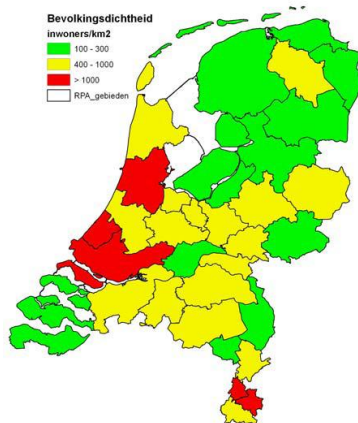
Hannerz (1992) omschrijft de stad als 'plaats van ontdekkingen en verrassingen', een plaats waar het waarschijnlijk is dat je nieuwe dingen ziet die je nog nooit eerder zag en mensen ontmoet die heel anders zijn dan jijzelf. De stad als moderne metropool zorgt voor bepaalde psychologische en culturele condities waardoor een grote culturele complexiteit wordt bereikt; een 'cultural flow', een speciale 'state of mind' dat past bij het leven in een grote stad, compleet tegengesteld aan het leven in een kleine gemeenschap op het platteland. Deze kunnen worden gezien als 'seperate spheres', als twee aparte gebieden (Hannerz, 1992: 173).

Onderzoek wijst uit dat er tegenstellingen zijn tussen een stedelijke omgeving en een landelijke omgeving. Deze tegenstellingen tussen 'lokale' en 'regionale' gemeenschappen en grote, stedelijke gemeenschappen worden steeds groter; tegenwoordig neemt de culturele diversiteit steeds verder toe (Hannerz, 1992: 254). Zo zijn er naast tegenstellingen tussen beide gebieden op punten als de bevolkingsdichtheid, de infrastructuur, de werkgelegenheid, de culturele voorzieningen, ook steeds meer tegenstellingen in de cultuur en mentaliteit zichtbaar (Steenbekkers, e.a., 2006). Maar, kunnen die verschillen tussen een stedelijke en een landelijke omgeving als pijler dienen voor de verschillen in (cultureel) gedrag? Zijn patronen van lifestyle en culturele smaak duidelijk anders in een traditionele, meer gesloten samenleving dan in een moderne, meer open samenleving, mede als gevolg van de geografische ligging en de kenmerken die hierbij horen?

Stad vs. platteland: verschillen in beeld

Er bestaan verschillende definities voor stad en platteland. Met een landelijke omgeving, oftewel het platteland, worden de minder verstedelijkte regio's bedoeld ofwel regio's met minder dan 1000 inwoners per vierkante kilometer, naar de maat van verstedelijking van het Centraal Bureau voor de Statistiek (Steenbekker, e.a. 2006). Onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau naar de verschillen in leefsituatie op het platteland en de stad heeft hierbij negen Nederlandse regio's toegeschreven als

platteland. Achttien regio's in Nederland onderscheiden zij als matig stedelijk (1000 tot 1500 inwoners per vierkante kilometer), sterk stedelijk (1500 tot 2500 inwoners per vierkante kilometer) en zeer sterk stedelijk (meer dan 2500 inwoners per vierkante kilometer) (Steenbekker, e.a. 2006: 19). Zie: figuur 8. voor een verduidelijking van het onderscheid in de geografische ligging tussen stedelijk en landelijk gebied. De landelijke omgeving bevindt zich volgens deze onderscheiding voornamelijk in het noordoosten van Nederland terwijl de stedelijke omgeving zich voornamelijk in het westen van Nederland bevindt.

Figuur 5. Bevolkingsdichtheid per RPA-gebied voor 2006 (aantal inwoners per km² op basis van CBSStatline)

Demografisch verschilt de stedelijke omgeving van de landelijke omgeving in de samenstelling van de bevolking. Op het platteland is het aantal jongvolwassenen (20-34 jaar) kleiner dan in de stad in tegenstelling tot het aantal kinderen in de leeftijd van 0 – 19 jaar en het aantal ouderen vanaf 55 jaar wat groter is op het platteland. De vorm van de huishoudens is eveneens verschillend tussen beide geografische omgevingen; er wonen naar verhouding meer meerpersoonshuishoudens (met en zonder kinderen) op het platteland dan in de stad. Ook de samenstelling van de bevolking verschilt tussen beide omgevingen; slechts een klein deel van de bevolking op het platteland is allochtoon in tegenstelling tot de grote allochtone populatie in de steden (Steenbekker, e.a., 2006: 33).

Economische verschillen tussen de stedelijke omgeving en de landelijke omgeving zijn eveneens aantoonbaar. De economische bedrijvigheid vindt voornamelijk plaats in de grote steden. Daarbij is er een verschil in inkomen tussen beide omgevingen; in de stad is de ongelijkheid van inkomen groter dan op het platteland. Hierbij kan gesteld worden dat hoe stedelijker het gebied is, hoe groter de inkomensgelegenheid is (Steenbekker, e.a., 2006: 61).

Standaardvoorzieningen zoals winkels en scholen in de directe omgeving, zijn veelal in heel Nederland voor handen. Toch blijken er verschillen te zijn in het aanbod van de voorzieningen tussen stad en platteland (Steenbekker, e.a., 2006: 243). Bevolking uit een landelijke omgeving moet veelal grotere afstanden afleggen om tot een voorziening te komen dan de bevolking uit een stedelijke omgeving. Het aanbod aan culturele voorzieningen (musea, muzieksalen, bioscopen, theaters) in de stad en op het platteland varieert in grootte waarbij het aanbod in de steden groter is dan op het platteland. Het gebruik van de culturele voorzieningen sluit hierbij aan; plattelanders maken aanzienlijk minder dan stedelingen gebruik van culturele voorzieningen (Steenbekker, e.a., 2006: 289).

De tijdsbesteding en daarbij de vrijetijdsbesteding verschilt in grote lijnen niet van de bevolking in zowel de landelijke als de stedelijke omgeving. Verschillen zijn te zien in het aantal vrijetijdsactiviteiten, waarbij de plattelanders in een breder scala aan activiteiten actief zijn dan de stedelingen, en in de aard van

de activiteit, waarbij de plattelanders veel minder vrije tijd besteden aan televisie en/of computer en meer vrije tijd aan sportieve activiteiten dan stedelingen (Steenbekker, e.a. 2006: 289).

Wereldwijd is urbanisatie, oftewel de toename van de concentratie van bevolking in de steden, de laatste decennia steeds verder toegenomen. De Verenigde Naties hebben voorspeld dat binnen de volgende tien jaar de helft van de wereldpopulatie zal leven in een stedelijke omgeving. Dit gegeven zal grote consequenties hebben voor de bevolking en de samenlevingen en zal veranderingen veroorzaken in vele patronen van het sociale leven (Macdonis & Plummer, 2008: 782).

2.2.8.1 Cultuurverschillen: stedelijke mentaliteit vs. landelijke mentaliteit.

Onderzoek naar cultuurverschillen tussen een stedelijke omgeving en een landelijke omgeving hebben geleid tot resultaten waarop de geografische omgeving onderscheiden kan worden. Tegenstellingen tussen stad en platteland, orthodoxen en niet-orthodoxen (inclusief ongelovigen) en tussen arm en rijk, worden al van vroeger uit genoemd en in verband gebracht met de soort samenleving (traditioneel/(post)modern, stedelijk/landelijk). De traditionele gemeenschap toont overeenkomsten met de orthodoxe 'kleyne luyden', zo genoemd door Abraham Kuyper in 1878, die een categorie vormden die zich kenmerkte door een bepaalde mentaliteit: *'de kleyne luyden die van de wereld minder te hopen en niet dan zijdelings te genieten hadden, en die daarom al 't tastbare varen lieten, om alleen wat eeuwigen duur bezit, te gewinnen'*. In het algemeen waren deze 'kleyne luyden' meer aan te treffen op het platteland dan in de steden en *'minder in de hogere en rijkere stedenkringen'* dan onder *'dat trouwe landsvolk en die kleine burgerij'* (Verrips, 1978: 65).

Hannerz (1992) noemt de tegenstelling tussen 'locals' en 'cosmopoliticians', waarbij de 'lokale, regionale gemeenschap' wezenlijk verschilt van de 'kosmopolitische gemeenschap'. De lokale gemeenschap, gekenmerkt door 'territorial based culture', waar het leven 'eenvoudig en duidelijk' is en waar men 'een van ons' is en men elkaar op deze basis 'vertrouwd', is tegengesteld aan de kosmopolitische en vaak stedelijke gemeenschap, waar niets vaststaat en blijvend is, en waar niemand elkaar vertrouwt. Vertrouwen tussen de individuen in de lokale regionale gemeenschap (niet stedelijke omgeving) is gebaseerd op het 'kennen van elkaar' (ons kent ons). Dit vertrouwen en de sociale controle zorgt er voor dat 'verdachte ideeën' van de oncontroleerbare buitenwereld kunnen worden geweerd: 'I know, and I know that you know, and I know that you know that I know' (Hannerz, 1992: 254).

De socioloog Georg Simmel (1903) richtte zich tijdens zijn vele onderzoeken naar de vormen van samenlevingen en de invloed hiervan op het menselijk gedrag op de culturele verschillen tussen mensen uit stedelijke en landelijke gebieden. Simmel (1903) spreekt naar aanleiding van zijn analyses van het bestaan van 'de stedelijke mentaliteit' waarin hij aantoont dat de sociale en culturele mentaliteit van de stad wezenlijk verschilt ten opzichte van die van het platteland (Simmel, 1903).

Het leven is volgens Simmel (1903) in de stad gebaseerd op een onbekend ritme dat steeds onderbroken wordt en constant wisselend is en hij vergelijkt het daarmee met het moderne leven. Geen dag is hetzelfde in de stad, door constante beweging en de vele prikkels en signalen die worden afgegeven is het leven in de stad hectisch (Simmel, 1903: 11). Het leven op het platteland schetst hij daarentegen als uitgaand van een vast ritme met bekende rituelen en ononderbroken. Door de constante druk van de wisselende omstandigheden in de stad ziet Simmel (1903) dat de stadsmens een andere mentaliteit heeft ontwikkeld dan de plattelandsmens; uit zelfbescherming reageert de stadsmens niet emotioneel en gevoelig maar voornamelijk rationeel en objectief. Hierbij is het afstandelijk tegenover zijn medemens, zakelijk,

antipathisch, onverschillig en gereserveerd (Simmel, 1903: 14). Door de constante stroom van indrukken, de druk van de tijd en het specifiek gericht zijn op het maken van winst is de stadsmens volgens Simmel (1903) afgestompt en blasé. De plattelandsmens is daarentegen niet aangetast door de constante gedwongen aanpassingen en leeft hierdoor meer vanuit het hart, is emotioneler en gevoeliger, persoonlijker en meer betrokken (Simmel, 1903: 14).

Volgens Simmel (1903) zijn er ook voordelen aan het leven in een stedelijke omgeving. Een grotere persoonlijke vrijheid is hier mogelijk door de slechts kleine sociale controle vanuit de omgeving. De persoonlijke ontwikkeling is te bevorderen door de vele kansen en mogelijkheden die een stedelijke omgeving biedt. Dit in tegenstelling tot het leven in een landelijke omgeving waar er in verhouding minder mogelijkheden en kansen vrij komen en waarbij de sociale druk van de omgeving groter is (Simmel, 1903: 16).

De eigenschappen en mentaliteit van de stedelijke bevolking omschreven door Simmel werd eveneens erkend door de wetenschapper Louis Wirth (1938) die in zijn essay een theorie geeft over het stedelijk leven. Ook hij ziet de stad als een 'setting' van een grote, diverse en steeds veranderende bevolkingspopulatie wat de oorzaak is van de manier waarop de stadsmens zich gedraagt; door de vele personen waarmee de stadsmens elke dag in contact komt en de constante contacten gedraagt het zich onpersoonlijk en oppervlakkig (Wirth, 1938: 5). Ook de relaties tussen mensen uit de stad zijn anders dan die op het platteland; relaties ontstaan hier voornamelijk uit eigenbelang, aldus Wirth (1938) in tegenstelling tot de relaties op het platteland. Evenals Simmel (1903) ziet Wirth (1938) een grotere vrijheid voor de stadsbewoners; de beperkte betrokkenheid en de grote bevolkingsdichtheid gecombineerd met een grote sociale diversiteit zorgt voor meer openheid, mogelijkheden en tolerantie in tegenstelling tot de homogene bevolking op het platteland dat vasthoudt aan traditionele morele standpunten (Macionis & Plummer, 2008: 790). Verder onderzoek naar de mentaliteit van de stedelijke bevolking is gedaan door onder andere Herbert Gans (1968) die verschillende soorten stedelingen uiteen zetten, zoals rijken en armen, blanken en zwarten en vrouwen en mannen. Daarnaast was Robert Ezra Park (1925) een van de grondleggers van het sociologisch bestuderen van het stedelijke leven (Macionis & Plummer, 2008: 790).

2.2.8.2 Geografische ligging als pijler voor verschillend (cultureel) gedrag?

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat geografische factoren van de achtergrond van mensen, evenals socio-demografische factoren, een rol spelen in de vorming van culturele smaakpatronen en daarbij ook bij de vorming van een specifieke muziekvoorkeur. De onderzochte gegevens over de stedelijke en landelijke omgeving uit bestaande empirische onderzoeken suggereren op verscheidene gebieden verschillen te zien tussen geografische omgevingen als stedelijke en landelijke omgevingen. Verschillen in bevolkingsdichtheid, leeftijd van de bevolking, opleidingsniveau, economische groei en mogelijkheden, aanbod van voorzieningen en infrastructuur zorgen voor verschillende mogelijkheden wat betreft het leven in beide omgevingen. Deze verschillen zijn daarom ook te zien op sociaal niveau. Verscheidene onderzoekers wezen op de sociologische verschillen tussen de bevolking uit een landelijke omgeving en de bevolking uit een stedelijke omgeving. De verschillende persoonseigenschappen en gedrags- en omgangsvormen van de plattlandsbevolking en de stadsbevolking wijzen op het bestaan van een typische mentaliteit in zowel de stedelijke omgeving als in de landelijke omgeving.

Onderzoek doet vermoeden dat er daadwerkelijk verschillen bestaan tussen de geografische stedelijke omgeving en landelijke omgeving en dat deze van invloed zijn op de bevolking en daarmee op het individu zelf. De onderzoeksgegevens doen suggereren dat, naast de geografische verschillen en de verschillen in mentaliteit, ook verschillen te vinden zijn in de lifestyle, smaakvoorkeur en de cultuurparticipatie tussen de bevolking van beide omgevingen. Dit vormt dan ook de basis voor dit onderzoek waarbij verschillen verwacht zouden kunnen worden tussen het (cultureel) gedrag en bijbehorende patronen van lifestyle en culturele smaak in Rotterdam als stedelijke, (post)moderne en meer open samenleving en Rijssen als landelijke, traditionele en meer gesloten samenleving. De volgende hypothese is hierbij opgesteld:

hypothese 3. De uiting van zowel latent als gemanifesteerd (cultureel) gedrag, en de hierbij horende patronen van lifestyle en culturele smaak, verschilt duidelijk tussen de gemeenschappen Rijssen en Rotterdam. Hierbij worden de volgende concrete verschillen verwacht:

- Typering latent en gemanifesteerd (cultureel) gedrag:
  - o Rijssen voornamelijk neiging tot traditioneler (cultureel) gedrag
  - o Rotterdam voornamelijk neiging tot moderner (cultureel) gedrag
- Verticale differentiatie (cultureel) gedrag:
  - o Rijssen voornamelijk neiging tot middle-/lowbrow (cultureel) gedrag
  - o Rotterdam voornamelijk neiging tot middle-/highbrow (cultureel) gedrag
- Horizontale differentiatie (cultureel) gedrag:
  - o Rijssen voornamelijk neiging tot univoor, eenzijdig, smal (cultureel) gedrag
  - o Rotterdam voornamelijk neiging tot omnivoor, veelzijdig, breed (cultureel) gedrag

3. Methode van onderzoek

In dit hoofdstuk wordt een beredeneerd plan van aanpak opgesteld en geschetst op welke manier het onderzoek zal worden uitgevoerd. De opzet van het onderzoek, de methode van uitvoering en analyse, de dataverzameling en operationalisering van de gevonden gegevens worden toegelicht. De hoofdgedachte achter de onderzoeksmethode kan als volgt worden omschreven. Dit onderzoek veronderstelt dat de gemeenschap een zodanig sterke invloed heeft op het individu, dat het (cultureel) gedrag, en daarbij de patronen van lifestyle en culturele smaak, door de betreffende samenleving, traditioneel of modern, worden gevormd, beïnvloed en gestimuleerd, ongeacht effecten van indicatoren als geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, e.d. Verondersteld wordt dat vergelijkbare mensen (met vergelijkbare kenmerken als geslacht, opleidingsniveau, e.d.) toch verschillen in uiting van (cultureel) gedrag, en van patronen van lifestyle en culturele smaak, door toedoen van de vormingseffecten van de gemeenschap waarin zij leven. In dit onderzoek wordt dan ook gepoogd om dit vormingseffect van beide gemeenschappen, traditioneel of modern, zoveel mogelijk te isoleren om deze te kunnen toetsen. Door de indicatoren als geslacht, opleidingsniveau, e.d. als controlevariabelen te meten kan worden gecontroleerd of deze inderdaad geen of weinig effect hebben op de vorming en uiting van het (cultureel) gedrag en de daarbij horende patronen van lifestyle en culturele smaak, buiten het veronderstelde vormingseffect van de betreffende gemeenschap. In hoofdstuk 3.4.1. wordt de opzet en uitwerking van deze onderzoeksmethode uiteengezet; in een kader worden de geselecteerde onafhankelijke, afhankelijke en controlevariabelen ter verduidelijking neergezet en toegelicht.

3.1 Onderzoeksmethode

De onderzoeksmethode binnen dit onderzoek is te typeren als explorerend empirisch zowel als toetsend empirisch, waarbij een kwantitatieve analyse zal worden toegepast.

Volgens Baarda e.a. (2007) is een kwantitatieve onderzoeksmethode van waarde wanneer er op een gestructureerde manier statistische bewerkingen uitgevoerd dienen te worden. Een groot aantal proefpersonen kunnen worden onderzocht en een groot aantal cijfers kunnen worden geanalyseerd en tot resultaten worden geïnterpreteerd (Baarda, e.a., 2007: 15). In dit onderzoek is het hanteren van een kwantitatieve methode in het voordeel ten opzichte van een kwalitatieve methode, daar de onderzoekseenheden zijn verspreid over verschillende geografische omgevingen in Nederland (Rijssen/Rotterdam). De afstand en de spreiding van de onderzoekseenheden zou een drempel kunnen zijn om deze op een kwalitatieve manier te onderzoeken.

Kwantitatieve analysemethoden zijn bedoeld voor het analyseren van numerieke of tot numerieke gegevens te herleiden data, zoals aantallen, omvang en voorkomen van waargenomen verschijnselen ('t Hart, 2007: 113). De kwantitatieve analysemethode biedt dan ook de mogelijkheid om statistische bewerkingen uit te voeren op de verkregen onderzoeksdata, waardoor een duidelijk beeld kan worden gegeven van de vergelijking van twee onderzoeksgroepen en hierbij van de mogelijke samenhang tussen bepaalde gegevens. Dit biedt de mogelijkheid om de onderzoeksresultaten beter te kunnen interpreteren. Om deze redenen is gekozen voor het toepassen van een kwantitatieve onderzoeksmethode in dit onderzoek.

't Hart, e.a. (2007) geeft aan dat een kwantitatieve manier van onderzoek doen, waarin men zich voor het beschrijven, voorspellen en verklaren van sociale verschijnselen bedient van vragenlijsten met

vragen die worden gesteld aan een groot aantal ondervraagden, gebruik kan worden gemaakt van een enquête ('t Hart, e.a. 2007: 223). In dit onderzoek zullen de onderzoeksgegevens worden verzameld middels een (digitale) vragenlijst, wat de mogelijkheid biedt om een groot aantal onderzoekseenheden te bereiken en te onderzoeken. De vragenlijst zal worden gestandaardiseerd zodat elke onderzoekseenheid op eenzelfde manier zal worden geënquêteerd wat vergelijkbaarheid en replicatie van het onderzoek mogelijk maakt. In dit hoofdstuk zal de inzet van het meetinstrument nader worden toegelicht.

Nadat de gegevens zijn verzameld middels de digitale vragenlijst, zal een statistische analyse worden uitgevoerd die zal leiden tot interpreteerbare onderzoeksresultaten. Deze onderzoeksresultaten zullen leiden tot het beantwoorden van de gestelde deelvragen en het verifiëren ofwel falsifiëren van de gestelde hypothesen, om zodoende de gestelde probleemstelling te kunnen beantwoorden.

3.2 Dataverzameling en meetinstrument: de enquête

Er bestaan verschillende methoden om een kwantitatief onderzoek uit te voeren. Janssen e.a. (1996) onderscheidt de methodes 'observatie', 'interview' en 'enquête'. Tijdens dit onderzoek is, voor het verzamelen van de onderzoeksgegevens, gekozen voor de methode 'enquête/vragenlijst'.

Baarda e.a. (2007) geven aan dat het gebruik van een enquête de aangewezen weg is om data te verzamelen over attitudes, opinies, gevoelens, gedachten, kennis, gedragsintenties en omstandigheden van proefpersonen (Baarda, e.a., 2007: 18). Deze methode sluit dan ook perfect aan op dit onderzoek omdat het gericht is op het verzamelen van data van verschillende proefpersonen welke kan worden getoetst door de door Baarda, e.a. (2007) genoemde onderwerpen te analyseren. Een andere reden om een methode als een enquête in te zetten tijdens dit onderzoek is de slechts korte tijdsperiode en het beperkte budget dat beschikbaar is om de analyseprocedure uit te voeren. Baarda, e.a. (2007) zien dit eveneens als een mogelijk juiste reden om een dergelijke onderzoeksprocedure toe te passen (Baarda, e.a., 2007: 22).

De dataverzameling zal, zoals aangegeven, plaatsvinden door middel van het afnemen van schriftelijke vragenlijsten aan de geselecteerde onderzoekseenheden uit de twee onderzoeksgroepen die voldoen aan de gestelde voorwaarden. Bij het opzetten van de vragenlijst is zoveel mogelijk gelet op de technische eisen die worden gesteld aan de vraagsoorten en antwoordmogelijkheden met het oog op het vergemakkelijken van het analyseren van de data (Baarda, e.a. 2007: 52). Daarbij zullen de nadelen van een schriftelijke vragenlijst in het achterhoofd worden gehouden, waardoor een eventuele hoge non-respons zoveel mogelijk wordt verhinderd en de betrouwbaarheid van het onderzoek wordt verhoogd (Baarda, e.a. 2007: 20).

3.3 Twee onderzoeksgroepen: traditionele gemeenschap vs. moderne gemeenschap

In dit onderzoek zijn twee veronderstelde uitersten van samenlevingen tegenover elkaar gezet om de vorming en uiting van (cultureel) gedrag in de zin van patronen van lifestyle en culturele smaak te kunnen analyseren. Bestaande kennis over de collectieve verschuiving van een traditionele naar een moderne samenleving in Nederland en de effecten van (post)modernisering op het individu en de gemeenschap, dienen als theoretisch uitgangspunt in dit onderzoek. Hierbij is gebruik gemaakt van twee onderzoeksgroepen waarin twee Nederlandse gemeenschappen centraal staan die overeenkomsten vertonen met de kenmerken van beide typen samenlevingen. Gebruik van beide onderzoeksgroepen

bewerkstelligt de onderscheiding en de vergelijking tussen de traditionele, meer gesloten gemeenschap en de moderne, meer open samenleving.

Overeenkomstig aan de traditionele, meer gesloten samenleving is gekozen voor een niet stedelijke gemeenschap uit de zogenoemde 'bijbelgordel', gevestigd in de Overijsselse plaats Rijssen. Daar tegenover gesteld is, overeenkomstig aan de moderne, meer open samenleving, het sterk urbanistische en metropole karakter van de gemeenschap in de stad Rotterdam (Van der Land, 2003: 64). Deze bewuste onderscheiding van onderzoeksgroepen maakt een vergelijking mogelijk tussen beide gemeenschappen en de veronderstelde grote verschillen in gemeenschapsstructuur en de te verwachten samenhangende verschillen in de vorming en uiting van gezamenlijke en individuele patronen van lifestyle en culturele smaak. In onderstaande tabel worden de verschillen tussen beide gemeenschappen, evenals de te verwachten verschillen na afloop van het onderzoek, weergegeven.

Tabel 3.1 Verwachte verschillen tussen Rijssen en Rotterdam

	Rijssen	Rotterdam
Typering gemeenschap/samenleving (culturele patronen en sociale structuur)	Traditioneel en meer gesloten	Modern en meer open
Vorming en beïnvloeding van (cultureel) gedrag vanuit de gemeenschap (binnen de woonplaats)	Neutraal tot sterk	Neutraal tot zwak
Uiting van (cultureel) gedrag patronen van lifestyle en culturele smaak (latent/gemanifesteerd)	<u>Verticale differentiatie:</u> low-/ middlebrow <u>Horizontale differentiatie:</u> neigt naar univoor	<u>Verticale differentiatie:</u> middle-/ highbrow <u>Horizontale differentiatie:</u> neigt naar omnivoor
Effecten van (post)modernisering (relevantie en waarneembaarheid)	<u>Consumering & Omnivorisering:</u> Irrelevant en minder waarneembaar <u>Secularisering & Individualisering:</u> Irrelevant en minder waarneembaar	<u>Consumering & Omnivorisering:</u> Relevant en waarneembaar <u>Secularisering & Individualisering:</u> Relevant en waarneembaar

3.3.1 Onderzoekseenheden: selectie en verantwoording

De gekozen onderzoekseenheden in dit onderzoek betreffen individuen (mannen en vrouwen) afkomstig uit en wonende in de veronderstelde traditionele, meer gesloten samenleving Rijssen en individuen (mannen en vrouwen) afkomstig uit en wonende in de veronderstelde moderne, meer open samenleving Rotterdam. Er is bewust gekozen voor onderzoekseenheden die afkomstig zijn uit en wonende in de betreffende samenleving, om een zo representatief mogelijk beeld te geven van het individu in samenhang met de sociale context van de leefomgeving, zij het traditioneel, zij het modern. Daarbij is het mogelijk een vergelijking te maken tussen beide gemeenschappen en zo de veronderstelde grote verschillen in gemeenschapsstructuur en de eventueel daarmee samenhangende verschillen in gezamenlijke en individuele patronen van lifestyle en culturele smaak in kaart te brengen.

Met behulp van *doelgerichte selectie* zal een *niet-kanssteekproef* worden getrokken waaruit de te selecteren onderzoekseenheden voor het kwantitatief onderzoek zullen worden gepresenteerd. Doelgerichte steekproeftrekking of doelgerichte selectie (purpose sampling) is het principe van het doelgericht selecteren van eenheden uit de populatie die bepaalde kenmerken representeren ('t Hart, e.a. 2007: 269). Hierbij

worden de individuen die in dit onderzoek zullen worden geanalyseerd doelgericht geselecteerd op afkomst uit een van de twee onderzoeksgroepen (traditionele gemeenschap Rijssen of de moderne gemeenschap Rotterdam) en op leeftijd: vijftig jaar of ouder. Het Centraal Bureau voor de Statistiek hanteert deze leeftijdsgrens bij het analyseren van data over jongeren/jongvolwassenen (tot 25 jaar) en volwassenen (vanaf 25 jaar) (Centraal Bureau voor de Statistiek (2012)). Vanaf het vijftigste levensjaar wordt algemeen aangenomen dat de persoon financieel onafhankelijk is, er een eigen levensstijl op na houdt en een eigen culturele smaak heeft ontwikkeld. Dit is belangrijk voor het mogelijk maken van het analyseren van de patronen van lifestyle en culturele smaak, dat centraal staat in dit onderzoek.

De toewijzingsprocedure die gebruikt zal worden voor deze niet-kanssteekproef is de methode van *matching* en in het bijzonder zal de procedure van *globale matching* worden toegepast ('t Hart, e.a., 2007: 188). Hierbij worden de te onderzoeken groepen na het stadium van de dataverzameling zo gelijk mogelijk gemaakt op een aantal bekende, externe kenmerken (in dit geval de eerder genoemde variabelen: woonplaats en leeftijd) waarvan wordt gedacht dat deze in belangrijke mate van invloed zijn ('t Hart, e.a., 2007: 188). De globale matching wordt toegepast waarbij er wordt getracht om de frequentieverdeling van de twee kenmerken (zoals eerder genoemd) aan elkaar gelijk te laten zijn ('t Hart, e.a., 2008: 188). De respondenten worden dan ook niet vooraf al geselecteerd en gecontroleerd op het voldoen aan de eisen; de globale matching van geschikte onderzoekseenheden en bijbehorende data zal pas na dataverzameling plaatsvinden.

Ter aanvulling is bewust gekozen voor het niet toepassen van een verdere afbakening van onderzoekseenheden op andere criteria, om een zo groot mogelijke heterogeniteit onder de onderzoekseenheden te waarborgen. Heterogeniteit in de onderzoeksgroepen in sociodemografische gegevens zoals geslacht, opleidingsniveau, inkomensniveau, religieuze binding, is gewenst om eventuele effecten van deze kenmerken, naast de vormingseffecten van de betreffende gemeenschap op het individu en de effecten van (post)modernisering, zoveel mogelijk uit te kunnen sluiten. Door de onderzoeksgroepen op deze kenmerken te laten variëren en deze later als controlevariabelen te gebruiken tijdens de data-analyse, kan een zo puur en representatief mogelijk beeld worden geschetst van de effecten van de betreffende gemeenschap op de vorming en uiting van individuele en collectieve patronen van lifestyle en culturele smaak.

3.3.2 Onderzoekseenheden: werving en bereik

Om de onderzoekseenheden te bereiken zal gebruik worden gemaakt van de *sneeuwbal methode* of *sneeuwbal sampling*, waarbij via het persoonlijk netwerk respondenten worden verzameld ('t Hart, e.a. 2007: 234). Hierbij is geen sprake van een kanssteekproef, omdat niet elk element in de populatie kans heeft in de steekproef te worden betrokken. Potentiële respondenten zullen uit zowel Rotterdam als Rijssen digitaal worden benaderd en worden gevraagd de vragenlijsten in te vullen en verder te verspreiden binnen beide gemeenschappen. Dit zal zowel via email als via het sociale netwerk Facebook in actie worden gezet, waar potentiële respondenten kunnen worden geselecteerd en benaderd. Via email zullen allereerst de personen worden benaderd die het dichtste bij staan in het persoonlijk netwerk, om de kans van slagen met betrekking tot invullen en doorsturen van de vragenlijsten zo groot mogelijk te maken. Dit betreffen ongeveer dertig respondenten in Rijssen en dertig respondenten in Rotterdam. Van hieruit zullen de vragenlijsten zich verder verspreiden binnen de beide gemeenschappen. Via Facebook is het mogelijk om bestaande 'Vrienden'

afkomstig (en wonende in) Rijssen of Rotterdam van vijftieng jaar op eenvoudige wijze te benaderen. Ook deze respondenten zal gevraagd worden de vragenlijst in te vullen en te verspreiden via het eigen netwerk. Daarbij kan er van elke 'Vriend' specifiek worden gezocht naar diens 'Vrienden' op criteria als woonplaats, geboorteplaats (Rijssen/Rotterdam) en leeftijd (>25) waarna deze direct kunnen worden benaderd.

Om een zo representatief mogelijk beeld te geven van de werkelijkheid, wordt in dit onderzoek gestreefd naar de analyse van een zo groot mogelijk aantal onderzoekseenheden. Een zo groot mogelijke respons waarborgt daarbij de aannemelijkheid en generaliseerbaarheid van de onderzoeksresultaten ('t Hart, e.a. 2007: 236). Daarbij wordt gestreefd naar een gelijke grootte van beide onderzoeksgroepen; een gelijk aantal onderzoekseenheden uit de traditionele gemeenschap als uit de moderne gemeenschap. Het gelijkmaken van beide onderzoeksgroepen naar omvang en eventueel naar verschillende kenmerken als geslacht, leeftijd, opleidingsniveau (om eventuele neveneffecten te kunnen uitsluiten), zal na dataverzameling tijdens de data-analyse worden uitgevoerd. Door het toepassen van globale matching kunnen onder beide onderzoeksgroepen evenveel vergelijkbare onderzoekseenheden verdeeld worden om een zo representatief mogelijke vergelijking te kunnen maken.

De te onderzoeken periode behelst ongeveer twee maanden: de praktische fase van het onderzoek zal plaatsvinden in de maanden mei en juni van het jaar 2012. Er is niet bewust gekozen voor deze onderzoeksperiode om redenen van functionaliteit, objectiviteit of representativiteit; het onderzoek zou in ieder gewenste tijdsperiode kunnen worden uitgevoerd, daar de onderzoeksresultaten niet gebonden zijn aan de betreffende periode. Hetzelfde onderzoek zou dan ook kunnen worden herhaald tijdens een andere periode, waarbij vergelijkbare onderzoeksresultaten zouden worden gevonden.

3.4 Data analyse: operationalisering van concepten en indicatoren

De gestelde onderzoeksvragen zullen op basis van de gevonden relevante theoretische concepten worden omgevormd tot concrete, tastbare en meetbare begrippen waarmee het onderzoek zal worden uitgevoerd. Een duidelijke operationalisering en afbakening van de verschillende elementen in de opzet van het onderzoek is van belang voor een gestructureerde uitvoering en het behalen van zo functioneel mogelijke resultaten. 't Hart, e.a. (2007) geven aan op welke manier de vraagstelling en de bijbehorende concepten, door heel precies aan te geven hoe dergelijke begrippen worden gemeten of gemanipuleerd, middels operationalisering steeds concreter kunnen worden gemaakt. Hierbij worden de concepten meetbaar gemaakt en wordt een in de theorie geworteld begrip 'vertaald' naar een meetbare of manipuleerbare variabele ('t Hart, e.a. 2007: 154).

3.4.1 Onafhankelijke, afhankelijke en controlevariabelen

Het onderzoek is gericht op het analyseren van de vorming en uiting van (cultureel) gedrag van de veronderstelde moderne, meer open samenleving in vergelijking tot de traditionele, meer gesloten samenleving in Nederland, waarbij wordt gezocht naar verschillen in (cultureel) gedrag en daarbij behorende patronen van lifestyle en culturele smaak. Diverse variabelen, voortkomend uit de probleemstelling, deelvragen en hypothesen dienen geoperationaliseerd te worden om ze tot een meetbaar instrument te kunnen maken.

Dit onderzoek veronderstelt dat *de gemeenschap* an sich (traditioneel of modern) waarin men leeft (X), en de hierbij horende karakteristieken en vormingseffecten, van invloed is op de vorming en uiting van het (*cultureel*) *gedrag* (Y). Verwacht wordt dat deze invloed tot uiting komt in *latente patronen* (Y1) en *gemanifesteerde patronen* (Y2) van lifestyle en culturele smaak en leidt tot een duidelijke *verticale differentiatie* (Y3) en *horizontale differentiatie* (Y4) (verschillen tussen een low-, middle-, highbrow oriëntatie en verschillen tussen een univore eenzijdige en een omnivore veelzijdige oriëntatie) van het (*cultureel*) *gedrag*.

Om de vormingseffecten van de gemeenschap en (post)modernisering te isoleren en te controleren, zijn een aantal controlevariabelen ingezet: *geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, politieke oriëntatie, arbeidssector, mate van individuele religiositeit* (C). In onderstaand figuur zijn de verschillende variabelen ter verduidelijking onder elkaar gezet.

<p>❖ Onafhankelijke variabele (X): de gemeenschap (traditioneel of modern) (woonplaats Rijssen/Rotterdam)</p> <p>❖ Afhankelijke variabele (Y): de uiting van (cultureel) gedrag: Y1: Typering van latent (cultureel) gedrag: (mate van moderniteit van latente patronen van lifestyle en culturele smaak) Y2: Typering van gemanifesteerd (cultureel) gedrag (mate van moderniteit van gemanifesteerde patronen van lifestyle en culturele smaak) Y3: Verticale differentiatie van (cultureel) gedrag (mate van low-, middle-, of highbrow patronen van lifestyle en culturele smaak) Y4: Horizontale differentiatie van (cultureel) gedrag (mate van univore of omnivore patronen van lifestyle en culturele smaak)</p> <p>❖ Controle variabelen (C)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geslacht • Leeftijd • Opleidingsniveau • Politieke oriëntatie • Arbeidssector • Religiositeit individu
--

3.4.2 De enquête: opzet, verwerking en analyse

Tijdens het produceren van de enquête zijn de hoofdoelen/onderzoeksvragen van het onderzoek nog eens goed onder de loep genomen. Deze vormen de leidraad om op een juiste manier antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvragen. De onderzoeksvragen kunnen worden opgedeeld in verschillende secties met elk een eigen thema en richten zich steeds op de vergelijking tussen de traditionele, meer gesloten gemeenschap en de moderne, meer open gemeenschap. Hierbinnen zijn de variabelen geoperationaliseerd en omgezet tot concrete vragen voor in de enquête. Door het gebruik van thema's is de vragenlijst voor de respondent overzichtelijk en weet deze tot welk thema en hoofdonderwerp de vragen betrekking hebben. Daarnaast is het gebruik van deze thema's praktisch voor uitvoeren van het onderzoek omdat op deze manier de onderzoeksvragen zoveel mogelijk worden gedekt. Hierbij is bewust gelet op het op een dergelijke manier plaatsen van de thema's en vragen, waarop de respondent zo min mogelijk wordt gestuurd en

beïnvloed. Zo is er eerst begonnen met een algemene inleidende sectie, een middengedeelte met vragen over houding en activiteit (patronen van lifestyle en culturele smaak) en wordt er afgesloten met een sectie waarin vrij directe vragen worden gesteld over de persoonlijke ervaring van de (in meer of mindere mate sturende en vormende) werking van de gemeenschap waarin zij leven. De thematische secties binnen de enquête zijn als volgt ingedeeld:

Individu en samenleving

Sectie 1. Algemeen

(sociodemografische gegevens en controlevariabelen)

geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, politieke oriëntatie, arbeidssector, woonplaats, periode van woonachtig zijn, opgroeien in woonplaats, woonachtig zijn van aantal generaties familie in woonplaats

De uiting van (cultureel) gedrag: patronen van lifestyle en culturele smaak (latent & gemanifesteerd)

Sectie 2. Levensvisie & Kernwaarden

(Latente patronen, verticale differentiatie en effecten van (post)modernisering)

Belang van kernwaarden in het leven

Sectie 3. Mode & Interieur

(Latente/gemanifesteerde patronen, verticale/horizontale differentiatie en effecten van (post)modernisering)

Bewustzijn van en meegaan met mode en trends, typering stijl interieur, verandering stijl interieur, stijl kleding, typering consumptiegedrag

Sectie 4. Vrije tijd & Reizen

(Gemanifesteerde patronen, verticale/horizontale differentiatie en effecten van (post)modernisering)

Belang van soorten vrijetijdsbesteding.

Vakantiebestemming, reisfrequentie, bestemming, manier van reizen, doel reizen, mate van luxe/soberheid

Sectie 5. Culinair & Lifestyle

(Gemanifesteerde patronen, verticale/horizontale differentiatie en effecten van (post)modernisering)

Soort gerechten, kookpatroon'

Belang van lifestyle: lifestyle reflectie van individu, bewustzijn van lifestyle

Sectie 6. Kunst & Cultuur

(Latente/gemanifesteerde patronen, verticale/horizontale differentiatie en effecten van (post)modernisering)

Waardering van kunst en cultuur, kennismaking met kunst en cultuur, kunst en cultuur tijdens de opvoeding, stellingen over voorkeur voor soort, maatschappelijk belang, persoonlijk nut en noodzaak van kunst en cultuur, typering smaak voor kunst en cultuur, waardering van verschillende vormen kunst en cultuur, activiteit tijdens jeugd in kunst en cultuur, huidige activiteit in kunst en cultuur.

De vorming van (cultureel) gedrag:

Sectie 7 Individu & Gemeenschap

(vormingseffecten van gemeenschap en effecten van (post)modernisering)

Ervaring en typering gemeenschapskarakteristieken, verbondenheid met gemeenschap, gevoel van sociale controle binnen gemeenschap, gevoel en ervaring van mate van beïnvloeding en vorming van levensvisie en dagelijks leven door gemeenschap, religiositeit individu, religiositeit ouders, rol van religie binnen de gemeenschap

De definitieve enquête (zie: bijlage I) is tot stand gekomen door genoemde secties zoveel mogelijk te baseren op bestaand onderzoek. De vraagsoorten en antwoordcategorieën zijn voornamelijk bewust gebaseerd op onderzoek van Motivaction (Tepaske, e.a. (2010). Zo zijn de gebruikte afbeeldingen in de collages met betrekking tot enquêtevragen 11 volledig gebaseerd op de relevante Mentality milieus, aansluitend op ofwel de traditionele, meer gesloten gemeenschap Rijssen, ofwel op de moderne, meer open

gemeenschap Rotterdam (zie: bijlage: Motivaction Mentality milieus & interieurs en bijlage IV: Samengestelde afbeeldingen enquêtevraag 11 & 13).

Voordat de definitieve enquête tot stand is gekomen zijn, om zoveel mogelijk 'fouten' en onduidelijkheden te voorkomen, diverse conceptversies van de enquête uitgebreid gereviewd. Hieraan hebben vijf proefrespondenten bijgedragen. Deze reviews hebben geleid tot diverse aanpassingen van de vragenlijst en hebben uiteindelijk de definitieve enquête gevormd (zie: bijlage I).

3.4.3 Operationalisering van variabelen in thema's

De belangrijkste variabelen zijn verwerkt in onderstaande thema's en dienen als uitgangspunt voor de vragen die in de enquête zijn opgenomen.

De vorming van het individu en het (cultureel) gedrag (de invloed van de samenleving op het individu)

(Sectie 1. Algemeen & Sectie 7. Individu & Gemeenschap)

Het gaat hier om de sociale context rondom het individu. De vorming van het individu binnen de samenleving kan gemeten worden door te richten op de invloed van de sociale structuur van de gemeenschap op het individu: sterk afgebakend en hiërarchisch, of open en toegankelijk. Hierbij wordt rekening gehouden met de theoretische karakteristieken die zouden behoren tot de betreffende gemeenschap. Gericht wordt onder andere op culturele patronen en sociale structuren die worden gevormd door de gemeenschap, zoals de rol die religie, sociale controle, gemeenschapszin kunnen spelen in het dagelijks leven van het individu, of juist het ontbreken van deze kenmerken. Hoe worden deze zaken door het individu gezien, gevoeld en ervaren?

Verondersteld wordt verschillen aan te treffen tussen beide gemeenschappen rondom het thema 'individu en samenleving':

<u>Traditionele, meer gesloten gemeenschap:</u>	<u>traditioneler habitus & conservatievere normen en waarden</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Hoger sociaal kapitaal (collectivisme, conformiteit, loyaliteit, sociale harmonie, 'sense of belonging', groepsintegriteit, gemeenschapszin, familie, noaberschap) • Lager cultureel kapitaal • Sterkere religieuze oriëntatie • Sterke invloed van sterk afgebakende en hiërarchisch gestructureerde gemeenschap op het leven van het individu 	
<u>Moderne, meer open gemeenschap:</u>	<u>moderner habitus & moderne normen en waarden</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Lager sociaal kapitaal (individualisme, persoonlijke behoeften en doelen) • Hoger cultureel kapitaal • Zwakke religieuze oriëntatie • Zwakke invloed van de moderne en meer open gemeenschap op het leven van het individu: individuele vrijheid 	
<u>Traditionele, meer gesloten gemeenschap:</u>	<u>traditioneler habitus & conservatievere normen en waarden</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Hoger sociaal kapitaal (collectivisme, conformiteit, loyaliteit, sociale harmonie, 'sense of belonging', groepsintegriteit, gemeenschapszin, familie, noaberschap) • Lager cultureel kapitaal • Sterkere religieuze oriëntatie • Sterke invloed van sterk afgebakende en hiërarchisch gestructureerde gemeenschap op het leven van het individu 	
<u>Moderne, meer open gemeenschap:</u>	<u>moderner habitus & moderne normen en waarden</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Lager sociaal kapitaal (individualisme, persoonlijke behoeften en doelen) • Hoger cultureel kapitaal • Zwakke religieuze oriëntatie • Zwakke invloed van de moderne en meer open gemeenschap op het leven van het individu: individuele vrijheid 	

De vorming en uiting van patronen van lifestyle & culturele smaak

(Sectie 2. Levensvisie & Kernwaarden, Sectie 3. Mode & Interieur, Sectie 4. Vrije tijd & Reizen, Sectie 5. Culinair & Lifestyle, Sectie 6. Kunst & Cultuur.)

Met patronen van lifestyle wordt 'het geheel van gedragingen en persoonlijke voorkeuren dat zich op een bepaalde manier maatschappelijk onderscheidt' bedoeld. Patronen van lifestyle hangen samen met mentaliteit die tot uiting komt in consumptief gedrag, in de arbeid die men verricht, in politieke oriëntatie, in ethische opvattingen en in de zin die men geeft aan de werkelijkheid (Van de Donk, e.a. 2006: 77). In dit onderzoek worden zowel latente vormen (houdingen, meningen, emotie, cognitie, waarden, intenties en voorkeuren) als gemanifesteerde vormen (gedrag en praktijk) van lifestyle geanalyseerd. Onder latente patronen van lifestyle kunnen diverse vragen worden gesteld rondom: normen, waarden en houdingen, het eigen (sociaal en cultureel) referentiekader, de betekenis van het leven, het gezin, religie, instituties, de sociale gemeenschap, de wereld, de politiek, de rol van de overheid, de betekenis van (traditionele) sekserollen (gender), de houding t.a.v. de nieuwe (zware?) tijdseisen). Onder de gemanifesteerde patronen van lifestyle kunnen diverse vragen worden gesteld rondom de uitvoering en indeling van het dagelijks leven in de praktijk, zoals: de praktijk rondom werk, gezin, religie, vrijetijdsbesteding, het politieke stemgedrag, de manier waarop zij zich kleden, het inrichten van het huis, wat gegeten en gedronken wordt, sport, de omgang met en het gebruik van diverse (nieuwe) media (kranten, tijdschriften, internet, televisie, sociale media, smartphones) en de voorkeuren voor consumentengoederen en –services.

Verwacht wordt de volgende verschillen aan te treffen in de kernwaarden binnen de patronen van lifestyle van individuen binnen beide gemeenschappen:

Traditionele, meer gesloten gemeenschap: traditioneel, gesloten: lowbrow/middlebrow & univoor (eenzijdig) georiënteerd
Conformiteit, traditie, zekerheid, welwillendheid, goedgunstigheid, universalisme. Solidariteit, communitarisme, anomie: sociale isolatie en sociale desoriëntatie: onbegrip, wantrouwen en afsluiting van de sterk moderniserende en individualiserende maatschappij. Moralistisch, plichtsgetrouw, vasthouden aan traditionele normen en waarden, gezin als hoeksteen van de samenleving, rustig en harmonieus leven. *Maatschappij en politiek:* betrokken, solidair zijn met minderheden en betrokken bij het milieu, nationaal/lokaal georiënteerd, acceptatie van autoriteit en regels. Werken/presteren zijn ondergeschikt aan gezinsleven, gedisciplineerd. *Leefstijl:* plichtsbefes, orde, regelmaat en discipline, risicomijdend, sober en spaarzaam, gericht op passief vermaak. Gezin en familie staan centraal, harmonie zoeken, oriëntatie op gelijkgestemden, traditionele rolverdeling.

Moderne, meer open gemeenschap: modern, open: middlebrow/highbrow & omnivoor (breed) georiënteerd Zelfdirectie, zelfstimulatie, prestatie, macht, hedonisme, anonimiteit/privacy, sociale controle is beperkt, ruimte voor sociale mobiliteit, man/vrouw gelijk, verzwakte religie. Regelmatige wisseling van lifestyle: diversiteit/heterogeniteit (normen/waarden/houdingen en gedrag). Expressief- en utilitair individualisme, eigen belang, persoonlijke groei, gevoel van 'het in het leven gemaakt te hebben', individueel succes op sociaal (macht) en financieel gebied (geld). Bezitten, verwennen, ontplooiën, beleven. Kosmopolitische waarden: maatschappelijk succes, materialisme, genieten. Vrij zijn, leven in het hier en nu, nieuwe ervaringen opdoen, onafhankelijk zijn. Gelijke kansen en tolerantie,. *Leefstijl:* impulsief, avontuurlijk, vrijblijvend (anything goes), kunst en cultuur, ervaringsgericht. Vrienden zijn belangrijk dan familie.

Met patronen van culturele smaak worden de voorkeuren en uitingen hiervan op gebied van kunst en cultuur bedoeld. In dit onderzoek worden zowel latente vormen (houdingen, meningen, emotie, cognitie, waarden, intenties en voorkeuren) als gemanifesteerde vormen (gedrag en praktijk) van culturele smaak worden geanalyseerd. Onder latente patronen van culturele smaak kunnen diverse vragen worden gesteld, rondom

de waardering voor kunst en cultuur in het algemeen, de legitimering en het nut van kunst en cultuur, de houding ten aanzien van subsidiering van kunst en cultuur. Stellingen als: kunst en cultuur is (niet) duur, kunst en cultuur is (niet) nuttig, subsidie is (niet) nodig, kunnen hierbij worden gevoegd. Daarnaast kan gedacht worden aan de waardering van de soort en aantallen aan kunst en cultuurvormen: podiumkunsten, beeldende kunsten, poëzie, literatuur, film, avant-gardistische kunst (ik hou wel van klassiek ballet maar juist niet van moderne dans, ik heb wel waardering voor klassieke muziek maar juist niet voor metal en rockmuziek, etc). Onder de gemanifesteerde patronen van culturele smaak kunnen vragen worden gesteld over de in praktijk tot uiting komende waarden en houdingen ten aanzien van kunst en cultuur. De individuele creativiteit, eigen kunstzinnige activiteiten en hobby's en de participatie en het bezoek aan kunst en cultuur (blokfluit, toneel, hobby's, etc.), soorten kunst en cultuur, aantal soorten kunst en cultuur, aantal participatie.

Verwacht wordt de volgende verschillen aan te treffen in de kernwaarden binnen de patronen van lifestyle van individuen binnen beide gemeenschappen:

<p><u>Traditionele, meer gesloten gemeenschap:</u>   <u>traditioneel, gesloten: lowbrow/middlebrow & univoor (eenzijdig) georiënteerd</u></p> <p>Voorkeur voor meer traditionele en klassieke culturele smaakpatronen, aansluitend bij ethiek en moraal van religie en het referentiekader van traditioneel-religieus individu (bekendheid met religieuze kunstvormen als religieuze schilderijen (iconen), religieuze muziek (oratoria, orgelspel, koorwerken, etc. Kunst en cultuur met historische, traditionele en nostalgische waarde: hang naar het verleden (monument, vestiging, fort, klederdrachten, boerendansen). Kleinschalige culturele evenementen. Geen vermaak (want = verwennen), sobere smaak, afkeer van hedonisme/zelfstimulatie/beleving. Kunst is minder belangrijk in het leven, weinig in aanraking en zoeken het zelf niet op. Weinig gemotiveerd om culturele activiteiten te ondernemen. Cultuur is duur, niet belangrijk, past niet bij mij. Subsidie is niet nodig. Laagdrempelig vermaak: ontspannen en makkelijk te verteren, gezelligheid, vermaak en collectief ervaren.</p>
<p><u>Moderne, meer open gemeenschap:</u>   <u>modern, open: middlebrow/highbrow & omnivoor (breed) georiënteerd</u></p> <p>zelfexpressie, open houding voor moderne vormen van kunst en cultuur, brede interesse, omnivoor patroon, populaire en hoge cultuur, intrinsiek gemotiveerd, stedelijk georiënteerd, inspiratie, verheffing en zelfontplooiing, besteden tijd aan kunst en cultuur, zoeken dit op en dragen hier aan bij. Toekomst van kunst en cultuur. Belang van kunst en cultuur. Draagvlak voor subsidiering.</p>

Verticale en horizontale differentiatie: low-, middle-, highbrow / univoor vs. omnivoor

Met verticale differentiatie wordt de hiërarchische structuur in patronen van lifestyle en culturele smaak bedoeld: low-, middle- of highbrow bedoeld. Men etaleert een lage, midden of hoge lifestyle of juist een bepaalde lage, midden of hoge culturele smaak. Gelet wordt hierbij op definities genoemd door theoretici als Bourdieu, met betrekking tot (niet) legitieme vormen van lifestyle en culturele smaak. Men leeft ofwel sober, en 'lowbrow', gemiddeld of hangt juist naar exclusiviteit en 'highbrow' patronen van lifestyle. Men houdt ofwel van lage kunst en cultuurvormen die toegankelijk zijn, zoals musical, de revue, Frans Bauer en leest de Libelle, ofwel van hoge kunst en cultuurvormen als klassiek ballet, opera, en leest de Elsevier.

Met horizontale differentiatie wordt de eenzijdige of juist veelzijdige etalering in patronen van lifestyle en culturele smaak bedoeld. Men etaleert ofwel univoor, eenzijdige patronen of hangt juist naar omnivoor, veelzijdige patronen van lifestyle en culturele smaak. Hierbij kan gedacht worden aan het aanhangen en praktiseren van een vrij eenzijdige vrijetijdsbesteding, zoals het kiezen voor een en dezelfde soort vakanties, eenzijdige sportbeoefening of kunst en cultuurbeoefening. Er zijn zich steeds herhalende patronen te herkennen in de lifestyle en culturele smaak, eten en drinken zijn vrij eenzijdig, de kledingkeuze is eenzijdig, de inrichting van het huis blijft lange tijd hetzelfde en is herkenbaar volgens een stijl en de smaak voor kunst

en muziek is beperkt tot slechts een genre; men is behouden en er wordt weinig nieuws geprobeerd. Dit in tegenstelling tot een omnivoor, veelzijdig patroon van lifestyle en culturele smaak, waar juist zoveel mogelijk verschillende patronen door elkaar en bij elkaar zijn te herkennen.

Effecten van (post)modernisering

Onder effecten van (post)modernisering worden de volgende effecten verstaan: *consumering & omnivorisering, secularisering & individualisering*. Gelet wordt op de manier waarop deze effecten tot uiting komen in patronen van lifestyle en culturele smaak, als graadmeter voor de effecten van (post)modernisering op het individu en de gemeenschap (zij het traditioneel of modern). De veronderstelde collectieve verschuiving van een traditionele naar een moderne samenleving in Nederland kan hiermee in kaart worden gebracht.

Consumering & omnivorisering

- Consumptiepatronen en vrijetijdsbesteding verwerven een identiteit voor het individu, wanneer identiteit en levensloop veel minder worden bepaald door afkomst en herkomst. De identiteit wordt gevormd door patronen van lifestyle en culturele smaak
- Lifestyle is 'hip, hot en happening' en wordt dan ook gezien als iets belangrijks, waarbij het lijkt te gaan om de reflectie en uitdrukking van de eigen identiteit.
- Een leefstijl is voor een groepering en voor individuen die er deel van uitmaken, een middel om zich te onderscheiden van anderen. Een leefstijl is een uiting van het cultureel referentiekader van een groepering. De leefstijl uit zich in
- consumptiegedrag (Beunders & Boers, 1997: 166). 'Wij zijn wat we kopen'; de identiteit wordt gevormd door alles wat geconsumeerd wordt, zoals kleding, films, muziek, voeding, vakanties, de auto, enzovoorts. In de moderne tijd is een ware 'sociologie van consumptie' waar te nemen, waarin goederen van functionele gebruiksvoorwerpen zijn verworpen tot de markers van lifestyle en identiteit (Macdonis & Plummer, 2008: 493).
- omnivorisering waarin een steeds grotere hoeveelheid aan onderdelen van lifestyles worden geconsumeerd. 'allesvretende cultuurmens' geen exclusieve voorkeur heeft voor hogere, 'legitieme' cultuur, maar juist de voorkeur heeft voor een veelheid aan verschillende soorten cultuur: van popmuziek, sport, mode tot klassieke muziek, musea en poëzie (Janssen, 2005: 15). In het lifestyle- en consumptiepatroon worden steeds meer verschillende vormen van lifestyle naast elkaar geïntegreerd. Op gebied van vrije tijd, reizen, mode, interieur, kunst en cultuur en eten; men houdt niet meer vast aan traditionele, eenzijdige patronen, maar integreert zoveel mogelijk diversiteit in de individuele patronen van lifestyle en culturele smaak (Beunders & Boers, 1997: 109).
- Genot en genieten zijn daarbij belangrijke waarden. Het hedonisme; het opzoek zijn naar aangename sensaties en nieuwe prikkels, is door de toegenomen consumptiemogelijkheden in toenemende mate waar te nemen in de huidige samenleving. Het individu lijkt steeds maar meer te willen. Men gaat vaker en verder op vakantie naar verschillende vakantiebestemmingen, men recreëert steeds vaker en dunder, verandert vaker de inrichting van het huis en tovert verschillende, wereldcultuurgerelateerde culinaire hoogstandjes op tafel (Beunders & Boers, 1997: 113).

Secularisering & Individualisering

- Traditionele consumptiepatronen en leefwijzen zijn door secularisering en afname van traditionele verbanden steeds verder in de minderheid geraakt. Werd individueel gedrag voorheen bepaald door sociale ongelijkheid en organisaties, dan hangt deze vandaag de dag sterk samen met de leefstijl die tot stand komt in een meer liquide maatschappij (Van de Donk, e.a. 2006: 76). Sociale klassen of organisaties lijken niet meer de basisstructuren van onze samenleving te zijn, maar juist de oriëntatie op de leefstijl vormt een basispatroon voor de samenleving. Patronen van lifestyle hebben tegenwoordig te maken met de consumptie van belevenissen en kunnen door het consumptiepatroon worden gekoppeld aan de uitdrukking van identiteit, sociaal gedrag en mentaliteit (Van de Donk, e.a. 2006: 77).
- Onthiërarchisering, het verdwijnen van de invloed van traditionele (hiërarchische) sociale verbanden. De invloed van religie op de samenleving neemt af en legt het individu steeds minder beperkingen op. 'Zijns-vragen' en zingeving worden nu ingevuld door het individu zelf; het individu geeft zelf zin aan zijn bestaan. Daarbij verliezen traditionele ideologieën en instanties, waaronder religieuze ideologieën en instanties, hun invloed. (Beunders & Boers, 1997: 110). Secularisering gaat dan ook gepaard met onthiërarchisering. Janssen (2005) beschrijft onthiërarchisering als effect van het moderniseringsproces, waarbij een toenemende perceptie van onderlinge gelijkheid is bereikt. Traditionele instituties van de samenleving zoals de familie, buurtgemeenschap, de kerk, de politieke partij en de vakbond verloren steeds meer hun bindende en identiteitsverlenende functie. Voorheen boden deze instituties mensen een min of meer vanzelfsprekend handelingsrepertoire voor hun bestaan. Traditie beïnvloedde de manier waarop het individu zijn bestaan inrichtte, sociale controle was hoog en het individu kon dan ook maar beperkte invloed uitoefenen op de eigen levensloop (Beunders & Boers, 1997: 105). Traditionele voorschriften, gewoonten, rollenpatronen en zinsgevingskaders gingen steeds minder een richtsnoer vormen voor het individuele doen en laten. Het ontzag van autoriteiten is afgenomen (Janssen, 2005: 26). Deze zogenaamde 'detraditionalisering' waarin traditionele normen en waarden in het leven werden gerelativeerd en het individu zich distantieert van de traditionele sociale kaders als klasse, gezin, kerk en gemeenschap, werd waarneembaar in het leven van alledag.
- individualisering, waarin het individu in toenemende mate zijn eigen voorkeuren als richtlijn van zijn handelen neemt. Doordat traditionele sociale verbanden als familie, buurt en religie hun dwingende invloed verliezen, wordt de keuzevrijheid van het individu sterk vergroot. Door stijging van opleidingsniveau, de toegenomen mobiliteit krijgt het individu steeds meer ruimte om zijn bestaan naar eigen goeddunken in te richten (Beunders & Boers, 1997: 111). Op sociaal gebied wordt een grotere vrijblijvendheid gesignaleerd; gebondenheid aan sociale verplichtingen en vaste verbanden worden steeds meer vervangen door 'associaties': relatief losse en vrijblijvende maar vooral tijdelijke groepsvormen en netwerken (Beunders & Boers, 1997: 164). Het individu wendt zich af van de voorheen gebruikelijke keuzen, van bestaande maatschappelijke verhoudingen of religieuze praktijken. Het draait om het profijt voor het individu in het hier en nu, of in zijn directe omgeving, van de eigen gekozen belevenis. Het individuele gedrag laat zich niet meer sturen door de effecten op de langere termijn of de meer omvattende samenleving. De patronen van lifestyle geven uitdrukking van de individuele voorkeuren (Van de Donk, e.a. 2006: 78).
- De wereld biedt vele mogelijkheden en het individu kan de eigen levensloop bepalen, aansluitend op eigen wensen, visies en verlangens. Naast de omgang met opvattingen en betekenissen, ziet Laermans (1999) de individualisering als terug in de manier waarop het leven wordt ingekleurd; in patronen van lifestyle en culturele smaak. Op gebied van kunst en cultuur zijn eveneens traditionele hiërarchieën en scheidslijnen geërodeerd en vervangen door meer gedifferentieerde en minder hiërarchische patronen van cultuurproductie en cultuurconsumptie. Cultuurdeelnemers zijn steeds ongevoeliger geworden voor het traditionele onderscheid tussen hoog en lage cultuur en laten zich minder gelegen liggen aan critici en andere culturele autoriteiten (Janssen, 2005: 30). Individuen creëren eigen patronen van culturele smaak, zonder daarbij gevormd te worden; Laermans (1999) ziet hierbij een grotere vrijheid in persoonlijke meningen of opvattingen, maar ook in onder andere kledingkeuze en culinaire voorkeuren (Laermans, 1999: 211).

3.4.4 Data analyse: handleiding interpretatie scores op de enquêtevragen

Tijdens de data analyse zullen de scores op de variabelen die een belangrijke rol spelen in dit onderzoek, worden onderworpen aan diverse statistische methoden en technieken om antwoord te kunnen geven op de gestelde onderzoeksvragen.

De kern van dit onderzoek draait om de vraag of de gemeenschap an sich (binnen een bepaalde woonplaats, in dit geval binnen twee tegenover elkaar gestelde extremen: traditioneel, gesloten als Rijssen vs. modern, open als Rotterdam) een onafhankelijk effect of invloed heeft (vorming/beïnvloeding) op de uiting van (cultureel) gedrag (latente en gemanifesteerde patronen van lifestyle en culturele smaak, verticale en horizontale differentiatie), gecontroleerd voor diverse controlevariabelen. Daarbij wordt gelet op de relevantie en waarneembaarheid van effecten van (post)modernisering (consumering & omnivorisering/secularisering & individualisering) en of deze variëren per soort gemeenschap.

In bijlage V van dit hoofdstuk wordt aangegeven hoe de kern van dit onderzoek daadwerkelijk kan worden gemeten door middel van de ontworpen enquête. Het dient als een soort van handleiding bij het interpreteren van de scores op de verschillende enquêtevragen en voor het uitvoeren van verdere analyse.

4. Analyse van de resultaten

In het eerste gedeelte van dit hoofdstuk zullen de resultaten van het onderzoek worden getoond en geanalyseerd. Ten eerste worden de onderzochte personen in beeld gebracht, waarbij de bruikbaarheid en de representativiteit van de respons wordt beargumenteerd, gericht op de gehanteerde steekproefbepaling naar woonplaats en leeftijd. Een voor dit onderzoek bruikbare indeling van respondenten naar woonplaats (Rijssen/Rotterdam) zal worden toegelicht. Algemene, demografische kenmerken van de respondenten zoals aantallen, geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, arbeidssector, politieke oriëntatie, aantal jaren woonachtig zijn in woonplaats, opgegroeid zijn in gemeenschap, aantal generaties woonachtig in woonplaats, worden onder de loep genomen. Specifiek wordt hierbij gericht op de achtergrond van de respondenten m.b.t. de woonplaats (gemeente/soort samenleving) waaruit zij afkomstig zijn en waarin zij leven (Rijssen en Rotterdam, en de veronderstelde typering: traditioneel, gesloten en modern, open).

In het tweede gedeelte volgt een nadere analyse van de resultaten waarin de onderwerpen die centraal staan in dit onderzoek aan de hand van de verkregen respons. Centraal staat hierbij de 'uiting van (cultureel) gedrag', waarbij patronen van lifestyle en culturele smaak (latent & gemanifesteerd) worden geanalyseerd.

Een derde onderdeel vormt het aantonen van significantie en relevantie van het effect van de gemeenschap op die uiting van het (cultureel) gedrag van het individu. Diverse Factor Analyses en Multiple Regressie Analyses zijn uitgevoerd om dit effect te toetsen. Aansluitend zullen de gevonden resultaten met de opgestelde hypothesen in verband worden gebracht om deze waar mogelijk te verifiëren of te falsificeren.

Bijbehorende tabellen en grafieken zijn samengevoegd in bijlage VI.

4.1 Respondenten in beeld

Na afloop van het proces van dataverzameling is de data gecontroleerd middels de toewijzingsprocedure van globale matching. Hierbij is de data gecontroleerd op een aantal bekende, externe kenmerken: woonplaats en leeftijd. In totaal is er data van 378 respondenten verzameld, waarvan slechts 360 bruikbare respondenten (door eisen gesteld aan leeftijd >25). Daarvan zijn in totaal 199 respondenten afkomstig uit de centrale woonplaatsen in dit onderzoek (102 bruikbare respondenten afkomstig uit Rijssen en 97 bruikbare respondenten uit Rotterdam). De niet bruikbare respondenten (161 respondenten niet afkomstig uit Rijssen/Rotterdam, 18 respondenten met een leeftijd van onder de 25 jaar en 10 respondenten met een onbekende of ongeldige woonplaats) zijn voorafgaand aan de analyse uit het bestand verwijderd. In totaal zijn er dan ook 199 respondenten die zullen worden geanalyseerd (102 uit Rijssen en 97 uit Rotterdam).

4.1.1 Algemene kenmerken

In dit hoofdstuk wordt een beschrijving en analyse gegeven van de algemene kenmerken van de respondenten waarbij sociodemografische gegevens centraal staan. In de beschrijving en analyse zijn de verschillende gemeenschappen (woonplaatsen Rijssen en Rotterdam) waaruit de respondenten afkomstig zijn opgenomen om eventuele verbanden tussen de woonplaats en de algemene kenmerken van de respondenten weer te geven.

Geslacht

Aan het onderzoek hebben 199 respondenten meegewerkt, waarvan een overgrote meerderheid bestaat uit vrouwen. Uit onderstaande tabel blijkt dat een meerderheid van vrouwen aan het onderzoek heeft meegewerkt en is oververtegenwoordigd in zowel Rijssen als Rotterdam, waarbij de verhouding man-vrouw vooral onder Rotterdamse respondenten vrij scheef is (zie: tabel 4.1).

Leeftijd

De leeftijd van de respondenten ligt tussen de 25 en de 83 jaar, waarbij de meest voorkomende leeftijd tussen de 25 en 34 jaar ligt (zie: onderstaande tabel). De respondenten uit de woonplaats Rijssen bevinden zich grotendeels ofwel in de leeftijdscategorie 25-34 jaar of in de leeftijdscategorie 45-54 jaar, terwijl de respondenten uit de woonplaats Rotterdam zich grotendeels bevinden in de leeftijdscategorie 25-34 jaar. De gemiddelde leeftijd van de Rijssense respondenten ligt dan ook hoger dan die van de Rotterdamse respondenten.

De respondenten die een leeftijd van jonger dan 25 jaar hebben, zijn volgens de richtlijnen zoals beschreven in het hoofdstuk Methoden van Onderzoek, voortijdig uit dataverzameling verwijderd om de representativiteit van de resultaten zo hoog mogelijk te houden (zie: tabel 4.2 in bijlage VI).

Opleidingsniveau

Het hoogst genoten opleidingsniveau van de respondenten betreft voornamelijk een Hbo-niveau (36,2%). Ook een universitair opleidingsniveau komt veel voor onder de respondenten (ruim 33%), gevolgd door een Mbo-opleidingsniveau (ruim 18%). De als hoogst genoten opleidingsniveau's 'basisschool', 'MAVO/VMBO', 'HAVO/VWO' zijn in de minderheid. Dit betekent dat de respondenten voornamelijk 'gemiddeld tot hoger opgeleid' zijn en veelal een afgeronde MBO/ HBO of Universitaire opleidingsachtergrond hebben.

Als wordt gelet op de verschillen tussen Rijssen en Rotterdam met betrekking tot het opleidingsniveau van de respondenten, blijkt dat er duidelijke verschillen zijn waar te nemen. Het hoogste percentage respondenten met een opleidingsniveau WO, Universiteit bevindt zich in Rotterdam (48,5%), tegenover een aanzienlijk kleiner deel van de respondenten afkomstig uit de gemeente Rijssen (18,6%). Wellicht is dit te verklaren door de aanwezigheid van een Universiteit in Rotterdam en het ontbreken daarvan in Rijssen. Het grootste deel van de respondenten afkomstig uit Rijssen hebben een opleidingsniveau genoten van HBO (35,3%) en MBO (29,4%) en zijn daarmee naar verhouding minder hoog opgeleid dan de respondenten afkomstig uit Rotterdam, die relatief hoger scoren op de opleidingsniveau's HBO (37,1%) en zoals gezegd, WO Universiteit (48,5%). Daarbij is het opvallend dat een aanzienlijk groter deel van de Rijssense respondenten aangeeft een hoogst genoten opleidingsniveau te hebben van MAVO/VMBO (10,8%) dan de Rotterdamse respondenten (1%) (zie: tabel 4.3 in bijlage VI).

Politieke oriëntatie

Als er nu verkiezingen waren, dan zouden de meeste respondenten stemmen op partijen als D66 (22,6%), de VVD (20,6%) en CDA (13,1%) (zie: tabel 4.4A in bijlage VI).

Als de resultaten worden afgezet naar woonplaats, blijkt dat het stemgedrag tussen Rotterdam en Rijssen wezenlijk verschilt; in Rijssen stemt de meerderheid van de respondenten VVD (24,5%), CDA (21,6%) of D66 (11,8%), tegen een meerderheid van Rotterdamse stemmen voor D66 (34%), VVD (16,5%) en SP (14,4%). Opvallend is dat in Rijssen een relatief groot aantal respondenten zouden stemmen op

politieke partijen vanuit een 'religieus oogpunt'; naast het CDA vormen ChristenUnie (11,8%) en SGP (10,8%) belangrijke pijlers binnen het stemgedrag in Rijssen, in tegenstelling tot het stemgedrag in Rotterdam. Deze gemeente, in tegenstelling tot Rijssen, kent als belangrijke politieke pijlers PvdA (11,3%) en GroenLinks (10,3%).

In de tweede tabel (tabel 4.4B in bijlage VI) waarin de politieke oriëntatie is gecategoriseerd naar 'confessioneel' en naar 'liberaal', is af te lezen dat het stemgedrag in Rijssen bijna gelijkmatig verdeeld is over beide polen, waarbij een 'vrij liberale' politieke oriëntatie een kleine overhand heeft. In Rotterdam is de verdeling duidelijk erg scheef, hier heeft slechts een heel klein deel een 'vrij confessionele politieke oriëntatie' tegenover een ruime meerderheid met een 'vrij liberale politieke oriëntatie'. Het lijkt er dan ook op dat de meeste 'confessioneel politiek georiënteerden' zich voornamelijk bevinden onder Rijssenaren dan onder Rotterdammers.

Arbeidssector

De meest voorkomende arbeidssector onder de respondenten is de sector 'gezondheidszorg en welzijn' (26,6%), gevolgd door de sectoren 'kunst en cultuur' (12,6%) en 'onderwijs' (6,5%).

Gelet op de verschillen naar woonplaats valt op dat de meeste respondenten werkzaam zijn (geweest) in de 'gezondheidszorg en welzijn' (Rijssen 29,4% en Rotterdam 23,7%), waarna de Rijssense respondenten meer werkzaam zijn (geweest) in 'de bouw' (17,6%), 'het onderwijs' (9,8%) of 'niet werkzaam' zijn (8,8%), terwijl de meest voorkomende arbeidssectoren na de 'gezondheidszorg en welzijnssector' in Rotterdam, de sectoren 'kunst en cultuur' (22,7%), 'studeren' (15,5%) en 'overheid' (7,2%) zijn. Opvallend is dat de sector 'media en communicatie' niet voorkomt onder de arbeidssectoren van de Rijssense respondenten (zie: tabel 4.5A in bijlage VI).

In de tweede tabel (tabel 4.5B in bijlage VI) staat de hercodering van de arbeidssectoren naar 'vrij traditionele' tot 'vrij moderne' arbeidssectoren. Hieruit is duidelijk een verschil te bemerken tussen Rijssen en Rotterdam; de meerderheid van de Rijssense respondenten is werkzaam (geweest) in een 'vrij traditionele' arbeidssector (79,4%), tegenover de meerderheid van de Rotterdamse respondenten die juist werkzaam zijn (geweest) in een 'vrij moderne arbeidssector' (59,8%). Opvallend daarbij is de scheve verdeling in Rijssen en de meer gelijkmatige verdeling in Rotterdam.

Periode van woonachtig zijn in woonplaats

De respondenten aan dit onderzoek zijn gemiddeld 22,397 jaar woonachtig in hun huidige woonplaats. Daarbij is het woonachtig zijn van een periode van nog geen jaar de kortste periode van woonachtig zijn in de huidige woonplaats, en het woonachtig zijn van een periode van 72 jaren de langste periode van woonachtig zijn in de betreffende woonplaats.

Wanneer gelet wordt op de verhouding tussen het aantal jaren woonachtig zijn in de woonplaats en de woonplaatsen Rijssen en Rotterdam, valt op dat de respondenten uit Rijssen gemiddeld langer woonachtig zijn in hun huidige woonplaats dan de respondenten uit Rotterdam; ruim 23% van de Rijssense respondenten woont gemiddeld langer dan 40 jaar in de woonplaats tegenover geen enkele Rotterdamse respondent, terwijl 34% van de Rotterdamse respondenten gemiddeld 0-4 jaar woonachtig is in de huidige woonplaats, tegenover 5,9% van de Rijssense respondenten (zie: tabel 4.6 in bijlage VI).

Opgroeien in woonplaats

De meeste respondenten zijn niet in de huidige woonplaats opgegroeid (56,8%) (zie: tabel: 4.7). Opvallend is dat de meeste respondenten uit Rijssen wel zijn opgegroeid in hun woonplaats, in tegenstelling tot de respondenten uit Rotterdam.

Woonachtig zijn van aantal generaties familie in woonplaats

De meeste respondenten behoren tot 'de eerste generatie die woonachtig is in de woonplaats' (41,7%), gevolgd door de respondenten die behoren tot 'meer dan twee generaties binnen de familie woonachtig zijn/waren in de woonplaats' (34,2%) en als minst voorkomend behoort de respondent tot 'een of twee generaties binnen de familie die woonachtig zijn/waren in de woonplaats' (24,1%) (zie: tabel 4.8 in bijlage VI).

Respondenten afkomstig uit Rijssen behoren het meest tot 'meer dan twee generaties binnen de familie doe woonachtig zijn/waren in de woonplaats' (43,1%) terwijl deze categorie door respondenten uit Rotterdam juist het minst wordt vertegenwoordigd (24,7%); hier bestaat het grootste deel van de respondenten uit de categorie behorend tot 'de eerste generatie die woonachtig is in de woonplaats' (47,4%).

Religiositeit Individu

De religiositeit van de totaliteit van de respondenten verschilt duidelijk in het überhaupt 'religieus' zijn (27,6%) en het daarnaast ook 'praktiserend' (kerkelijk) zijn (33,7%). Een groter deel van de respondenten geeft aan 'niet religieus' te zijn (38,7%).

Gelet op de religiositeit van de individuen naar woonplaats, valt op dat er in Rijssen meer religieuze respondenten (74,5%) zijn te vinden dan in Rotterdam (47,4%); een ruime meerderheid van de Rijssense respondenten geeft aan religieus te zijn, waarvan 44,1% aangeeft ook daadwerkelijk praktiserend te zijn, tegenover 22,7% van de Rotterdamse respondenten. Meer dan de helft van de Rotterdamse respondenten geeft aan 'niet religieus' te zijn (52,6%), tegenover een ruim kwart van de Rijssense respondenten (25,5%) (zie: tabel 4.9 in bijlage VI).

Religiositeit ouders van individu

Naast de individuele religiositeit van de respondenten, is ook de religiositeit van de ouders van de respondenten onder de loep genomen. Hierbij valt op dat een groter deel van de ouders van de respondenten religieus is/was, tegenover een kleiner deel dat niet religieus is/was (19,1%). Daarbij is/was de kerkelijkheid hoog (58,3%).

Opvallend is dat de 'religiositeit in zijn geheel' lijkt te zijn afgenomen bij de overdracht op de volgende generatie, in lijn met eerdere onderzoeken naar afname van religiositeit en secularisering; waren de ouders van de respondenten die 'niet religieus' waren nog in de ruime minderheid (Rijssen 12,7% en Rotterdam 25,8%), bij hun kinderen, de 'niet religieuze' respondenten in dit onderzoek, steeg dit aandeel snel en verdubbelde zelfs (Rijssen 25,5% en Rotterdam 52,6%). Opvallend is wel dat de 'praktiserende religiositeit' van de respondenten en van hun ouders hoger ligt in de plaats Rijssen dan in Rotterdam (zie: tabel 4.10 in bijlage VI).

4.1.2 De uiting van (cultureel) gedrag: patronen van lifestyle en culturele smaak

In deze paragraaf wordt de uiting van het (cultureel) gedrag naar gemeenschap uiteengezet. Om het (cultureel) gedrag te kunnen samenvatten tot onderstaande karakteristieke patronen van lifestyle en culturele smaak, is gebruik gemaakt van de gemiddelde scores op verschillende variabelen, die als van invloed worden geacht op de betreffende karakteristiek. In bijlage VI staan deze gemiddelde scores op de diverse variabelen (waarvan sommige gehercodeerd om ze meetbaar en vergelijkbaar te maken) onder elkaar gezet in een zestal tabellen *'Excel bestanden met scores en gemiddelden'*.

De uiting van het (cultureel) gedrag, tot uiting komende in verschillende patronen van lifestyle en culturele smaak, is gemeten op de volgende centrale onderdelen:

- **Typering van latent en gemanifesteerd (cultureel) gedrag**
Traditionele vs. Moderne patronen van lifestyle en culturele smaak
- **Verticale differentiatie van (cultureel) gedrag**
Low-, middle-, highbrow patronen van lifestyle en culturele smaak
- **Horizontale differentiatie van (cultureel) gedrag**
Univore vs. Omnivore patronen van lifestyle en culturele smaak
- **Effecten van (post)modernisering: relevantie en waarneembaarheid**
Consumering & Omnivorisering in patronen van lifestyle en culturele smaak
Secularisering & Individualisering in patronen van lifestyle en culturele smaak

Typering van latent en gemanifesteerd (cultureel) gedrag

(Traditionele vs. Moderne patronen van lifestyle en culturele smaak)

Uit tabel 4.11A in bijlage VI valt af te lezen dat de karakteristiek van de patronen van lifestyle en culturele smaak tussen Rijssen en Rotterdam verschillen, waarbij het (cultureel) gedrag van de Rijssense respondenten meer neigt naar meer traditionele patronen van lifestyle en culturele smaak en dat van de Rotterdamse respondenten meer naar meer moderne patronen van lifestyle en culturele smaak.

In Rijssen is een verdeling te maken tussen een aandeel van respondenten dat patronen van lifestyle en culturele smaak vertonen die neigen naar vrij modern (cultureel) gedrag (43,1%) naast een bijna even groot aandeel dat neigt naar vrij traditioneel (cultureel) gedrag (42,2%). De verschillen hier tussen voor Rotterdam zijn beduidend groter; het aandeel respondenten dat neigt naar modern (cultureel) gedrag is ruim vertegenwoordigt onder de Rotterdammers (61,9%) tegen een kleiner deel dat neigt naar traditioneel (cultureel) gedrag (22,7%). Opvallend is dat het meer extreme 'vrij traditionele' (culturele) gedrag alleen ten toon wordt gespreid door Rijssenaren (2,9%) en niet door Rotterdammers, terwijl het meer extreme 'vrij moderne' (culturele) gedrag zowel door een deel van Rotterdammers (15,5%) als een deel van Rijssenaren (11,8%) wordt geuit.

De verschillen in patronen van lifestyle en culturele smaak tussen Rijssen en Rotterdam blijken zwak tot matig significant positief te zijn. Hierbij geldt: wanneer iemand in Rotterdam woonachtig is (en dus niet in Rijssen), dan is de kans groter dat iemand patronen van lifestyle en culturele smaak vertoont die neigen naar meer moderner (cultureel) gedrag dan wanneer iemand in Rijssen woonachtig is, en andersom (zie: tabel 4.11A en B in bijlage VI).

Verticale differentiatie van (cultureel) gedrag

(Low-, middle-, highbrow patronen van lifestyle en culturele smaak)

Uit tabel 4.12A blijkt dat de woonplaats (Rijssen/Rotterdam) significant samenhangt met de (neiging tot) low-, middle-, of highbrow patronen van lifestyle en culturele smaak, waarbij naar voren komt dat de patronen van lifestyle en culturele smaak van Rijssense respondenten meer hang vertoont naar middle- en lowbrow in tegenstelling tot de meer tot middle- en highbrow neigende patronen van lifestyle en culturele smaak van Rotterdamse respondenten.

De Rijssense respondenten uiten voor het grootste deel een middlebrow patroon van lifestyle en culturele smaak (52%), gevolgd door een patroon dat neigt tot lowbrow (33,3%). In mindere mate zijn de Rijssenaren vertegenwoordigd in de patronen die neigen tot highbrow (9,8%) of puur als high brow (1%) of als puur lowbrow kunnen worden bestempeld (3,9%). In Rotterdam wordt er eveneens grotendeels een middlebrow patroon tentoon gespreid (57,7%), maar neigen deze inwoners meer naar een highbrow patroon (27,8%) of uiten zelfs een puur highbrow patroon (1%). Opvallend is dat geen van de Rotterdamse respondenten een puur lowbrow patroon van lifestyle en culturele smaak uit.

Voor beide woonplaatsen geldt dat het verband tussen woonplaats en verticale differentiatie van (cultureel) gedrag zwak significant en positief is; dat wil zeggen dat wanneer men in Rotterdam woonachtig is, de kans groter is dat men (neigt naar) een meer highbrow patroon van lifestyle en culturele smaak dan wanneer men in Rijssen woonachtig is, en andersom. Dit verband is eveneens terug te zien wanneer men let op de woonplaatsen naar mate van stedelijkheid: des te stedelijker de woonplaats, des te meer highbrow zijn de patronen van lifestyle en culturele smaak (zie: tabel 4.12A en 4.12 B in bijlage VI).

Horizontale differentiatie van (cultureel) gedrag

(Univore vs. Omnivore patronen van lifestyle en culturele smaak)

Uit tabel 4.13A in bijlage VI blijkt dat de woonplaats (Rijssen/Rotterdam) significant samenhangt met de (neiging tot) univore of omnivore patronen van lifestyle en culturele smaak, waarbij naar voren komt dat de patronen van lifestyle en culturele smaak van Rijssense respondenten meer hang vertoont naar univoreiteit in tegenstelling tot de meer tot omnivore neigende patronen van lifestyle en culturele smaak van Rotterdamse respondenten.

De Rijssense respondenten uiten voor het grootste deel een neutraal patroon van lifestyle en culturele smaak (58,1%), gevolgd door een patroon dat neigt tot univore (21%). In mindere mate zijn de Rijssenaren vertegenwoordigd in de patronen die neigen tot omnivore (14,5%) of puur als omnivore (3,2%) of als puur univore kunnen worden bestempeld (3,2%). In Rotterdam wordt er grotendeels een neigend tot omnivore patroon tentoon gespreid (52,1%), maar neigen deze inwoners ook naar een neutraal patroon (35,4%). Een deel van deze respondenten lijkt zelfs een puur omnivore patroon van lifestyle en culturele smaak te hebben (12,5%). Opvallend is dat geen van de Rotterdamse respondenten een puur univore patroon van lifestyle en culturele smaak uit, of zelfs ook maar neigt tot univore (cultureel) gedrag, in tegenstelling tot de Rijssense respondenten.

Voor beide woonplaatsen geldt dat het verband tussen woonplaats en horizontale differentiatie van (cultureel) gedrag matig tot sterk significant en positief is; dat wil zeggen dat wanneer men in Rotterdam woonachtig is, de kans groter is dat men (neigt naar) een meer omnivore patroon van lifestyle en culturele smaak dan wanneer men in Rijssen woonachtig is, en andersom. Dit verband is eveneens terug te zien

wanneer men let op de woonplaatsen naar mate van stedelijkheid: des te stedelijker de woonplaats, des te meer omnivoor zijn de patronen van lifestyle en culturele smaak (zie: tabel 4.13 A en B in bijlage VI).

Effecten van (post)modernisering: relevantie en waarneembaarheid

Consumering & Omnivorisering in patronen van lifestyle en culturele smaak

Uit tabel 4.14A blijkt dat de woonplaats (Rijssen/Rotterdam) significant samenhangt met de relevantie en waarneembaarheid van effecten van (post)modernisering 'Consumering & Omnivorisering' tot uiting komend in het (cultureel) gedrag, waarbij naar voren komt dat de patronen van lifestyle en culturele smaak van Rotterdamse respondenten meer effecten van (post)modernisering vertoont onder de noemer 'consumering & omnivorisering' dan de Rijssense respondenten.

Deze (post)moderne effecten zijn voor een groot deel van de Rotterdamse respondenten gemiddeld tot sterk waarneembaar en relevant (76,1%) of matig tot gemiddeld waarneembaar en relevant (21,7%). In een klein deel van het geuite Rotterdamse (cultureel) gedrag zijn deze (post)moderne effecten zelfs sterk tot zeer sterk waarneembaar en relevant (2,2%). De Rijssense respondenten tonen duidelijk minder (post)moderne effecten in hun (cultureel) gedrag, maar ook in deze groep is 'consumering en omnivorisering' matig tot gemiddeld waarneembaar en relevant (63,3%) of zelfs gemiddeld tot sterk waarneembaar en relevant (34,1%). Een klein deel toont echter een patroon van lifestyle en culturele smaak waarin deze (post)moderne effecten weinig tot matig waarneembaar en relevant lijken te zijn (2,3%). Het lijkt er op dat het Rotterdamse (cultureel) gedrag meer doorspekt is van 'consumering en omnivorisering' dan het Rijssens (cultureel) gedrag.

Voor beide woonplaatsen geldt dat het verband tussen woonplaats en relevantie en waarneembaarheid van consumering en omnivorisering zwak tot matig significant en positief is; dat wil zeggen dat wanneer men in Rotterdam woonachtig is, de kans groter is op een sterkere waarneembaarheid en relevantie van de (post)moderne effecten onder de noemer 'consumering en omnivorisering', dan wanneer men in Rijssen woonachtig is, en andersom. Dit verband is eveneens terug te zien wanneer men let op de woonplaatsen naar mate van stedelijkheid: des te stedelijker de woonplaats, des te sterker de waarneembaarheid en relevantie van de (post)moderne effecten onder de noemer 'consumering en omnivorisering', en andersom (zie: tabel 4.14 A en B in bijlage VI).

Secularisering & Individualisering in patronen van lifestyle en culturele smaak

Uit tabel 4.15A blijkt dat de woonplaats (Rijssen/Rotterdam) significant samenhangt met de relevantie en waarneembaarheid van effecten van (post)modernisering 'Secularisering & Individualisering' tot uiting komend in het (cultureel) gedrag, waarbij naar voren komt dat de patronen van lifestyle en culturele smaak van Rotterdamse respondenten meer effecten van (post)modernisering vertoont onder de noemer 'Secularisering & Individualisering' dan de Rijssense respondenten.

Deze (post)moderne effecten zijn voor een groot deel van de Rotterdamse respondenten matig tot gemiddeld waarneembaar en relevant (62,9%). Bijna twee gelijke groepen geven blijk van patronen van lifestyle en culturele smaak waarin deze (post)moderne effecten gemiddeld tot sterk waarneembaar en relevant zijn (18,6%) of weinig tot matig waarneembaar en relevant (17,5%) zijn. In slechts een klein deel van het geuite Rotterdamse (cultureel) gedrag zijn deze (post)moderne effecten niet tot weinig

waarneembaar en relevant (1%). De Rijssense respondenten tonen duidelijk minder (post)moderne effecten in hun (cultureel) gedrag, maar ook in deze groep is 'secularisering & individualisering' matig tot gemiddeld waarneembaar en relevant (47,1%) naast een toch ook bijna even grote groep waarbij het weinig tot matig waarneembaar en relevant is (44,1%). Een klein deel toont een patroon van lifestyle en culturele smaak waarin deze (post)moderne effecten niet tot weinig waarneembaar en relevant lijken te zijn (5,9%) en een nog kleiner deel waarin deze gemiddeld tot sterk waarneembaar en relevant lijken te zijn (2,9%). Ook hier lijkt het er op dat het Rotterdamse (cultureel) gedrag meer doorspekt is van 'secularisering & individualisering' dan het Rijssens (cultureel) gedrag.

Voor beide woonplaatsen geldt dat het verband tussen woonplaats en relevantie en waarneembaarheid van consumeren en omnivorisering zwak tot matig significant en positief is; dat wil zeggen dat wanneer men in Rotterdam woonachtig is, de kans groter is op een sterkere waarneembaarheid en relevantie van de (post)moderne effecten onder de noemer 'secularisering en individualisering', dan wanneer men in Rijssen woonachtig is, en andersom. Dit verband is eveneens terug te zien wanneer men let op de woonplaatsen naar mate van stedelijkheid: des te stedelijker de woonplaats, des te sterker de waarneembaarheid en relevantie van de (post)moderne effecten onder de noemer 'secularisering en individualisering', en andersom (zie: tabel 4.15 A en B in bijlage VI).

4.2 Factor Analyse en Multiple Regressie

De verbanden die centraal staan in dit onderzoek, worden in dit hoofdstuk nader geanalyseerd. Telkens worden eventuele verbanden tussen de gemeenschap waarin de respondent leeft (Rijssen of Rotterdam), en de uiting van het (cultureel) gedrag, beoordeeld op significantie en relevantie. Dit wordt gerealiseerd door toepassing van diverse Factor Analyses, om patronen in de verschillende uitingen van (cultureel) gedrag te onderzoeken en statistisch te benutten, en door toepassing van diverse Multiple Regressie Analyses, om het netto-effect van de gemeenschap op het (cultureel) gedrag te schatten door toevoeging van relevante controlevariabelen.

Zoals eerder aangegeven, wordt in dit onderzoek verondersteld dat de gemeenschap een zodanig sterke invloed heeft op het individu, dat het (cultureel) gedrag, en daarbij de patronen van lifestyle en culturele smaak, door de betreffende gemeenschap worden gevormd, beïnvloed of gestimuleerd, ongeacht effecten van indicatoren als religie, leeftijd en opleidingsniveau, e.d. De veronderstelde onafhankelijke variabele (X) is dan ook '*de gemeenschap*' (*traditioneel of modern*). De veronderstelde afhankelijke variabele (Y) betreft '*de uiting van (cultureel) gedrag*'. Verschillende onderdelen van dit (cultureel) gedrag kunnen worden geanalyseerd, waaronder de '*uiting van latent (cultureel) gedrag*', zoals typering, houdingen, normen en waarden, en de '*uiting van gemanifesteerd (cultureel) gedrag*', zoals culturele activiteit, smaakvoorkeur en smaakbreedte.

De indicatoren die eventueel oorzaak kunnen zijn van een schijnverband tussen gemeenschap en uiting van cultureel gedrag, zijn als controle variabelen (C) geformuleerd: *geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, politieke oriëntatie, arbeidssector, religiositeit*. De controlevariabelen zijn de kenmerken die zijn toegevoegd om het effect van het woonachtig zijn in de gemeenschap, voor kortere of langere periode, zo goed mogelijk te schatten.

De cruciale onafhankelijke variabele 'de gemeenschap' is geoperationaliseerd, oftewel meetbaar gemaakt, waarbij gericht is op de soort gemeenschap ('traditioneel' – Rijssen of 'modern' – Rotterdam) en op de periode dat men woonachtig is in deze gemeenschap ('geboren en getogen' – langer woonachtig of 'import' – korter woonachtig). Voorafgaand aan het uitvoeren van de factor analyse en regressie analyse zijn deze twee variabelen gecombineerd om de meting van de invloed van woonplaats te nuanceren. Dit biedt de mogelijkheid om niet alleen het effect van de huidige woonplaats van de respondent (woongemeenschap Rijssen of Rotterdam) te schatten, maar tegelijkertijd te controleren wat de invloed is van het langer of korter woonachtig zijn in de betreffende woonplaats ('altijd al woonachtig geweest zijn' of 'import zijn'). Het 'al dan niet opgegroeid zijn in de woonplaats' is gecombineerd met het 'wonen in een van de twee woonplaatsen', waaruit vier zogenaamde 'dummy's' zijn aangemaakt, en vervolgens zijn gebruikt in de regressie analyse (zie: tabel 4.18). Verwacht wordt dat de invloed van iemands woonplaats sterker doorwerkt naarmate iemand langer in de betreffende gemeenschap heeft doorgebracht.

4.2.1 Factor analyse en multiple regressie

Uiting van latent (cultureel) gedrag: typering, houdingen, normen en waarden

In deze paragraaf wordt in eerste instantie een factor analyse uitgevoerd, zodat een latere multiple regressie analyse niet voor elk item hoeft te worden uitgevoerd, maar juist de specifiek relevante items kunnen worden geanalyseerd. Door middel van de factor analyse worden alle items bij elkaar gevoegd tot een schaal. Hieruit kunnen eventuele patronen die zich voordoen in het culturele gedrag worden herleid. Uit de verkregen factorscores kunnen vervolgens meer robuuste (en meer valide en betrouwbare) afhankelijke variabelen worden geconstrueerd, die vervolgens zullen worden ingezet in diverse multiple regressie analyses.

Gebruikt: vraag 10 (21 items), 15 (6 items) en 28 (13 items) zijn hierbij betrokken, want meten latent (cultureel) gedrag

Uitvoer en interpretatie

De 40 items die het latent (cultureel) gedrag meten, zijn onderworpen aan een 'principal components analysis' (PCA) met behulp van SPSS. Voorafgaand aan de uitvoering van PCA, is de data eerst beoordeeld op geschiktheid voor uitvoer van factor analyse. Inspectie van de 'correlation matrix' onderstreepte de aanwezigheid aan van diverse coëfficiënten van 0.3 en hoger. De Kaiser-Meyer-Olkin waarde was 0,764 en dus beduidend hoger dan de aanbevolen waarde van 0.6 (Kaiser 1970, 1974). De Bartlett's Test of Sphericity (Bartlett 1954) bereikte statistische significantie. Beide uitkomsten geven ondersteuning aan de mogelijkheid tot uitvoering van een factor analyse op de betreffende correlatie matrix.

Principal components analysis onthulde de aanwezigheid van 11 componenten met 'Eigenvalues' groter dan 1 die samen 61,69 % van de totale variantie verklaren. Inspectie van de 'scree plot' onthulde een scherpe knik tussen de componenten 4 en 5. Na gebruik van Catell's (1966) 'scree test' is besloten de om alleen de eerste vier componenten te gebruiken, daar deze het meest interpreteerbaar en bruikbaar blijken te zijn (zie: tabel 4.16).

De interpretatie van de vier componenten is vervolgens uitgevoerd. Component 1 vindt de meeste aansluiting bij items die voornamelijk passen bij een 'positieve culturele houding', zoals het hebben van 'culturele activiteiten' als belangrijkste vrijetijdsbesteding, en het zien van kunst en cultuur als 'inspirerend en verheffend, als 'slepend uit het leven van alledag', als 'belangrijk voor de samenleving', als 'iets wat iedereen

eigenlijk zou moeten bezoeken en beoefenen', als 'iets dat door de overheid zou moeten worden gestimuleerd en gesubsidieerd' en als 'vorm van beleving, vermaak en verwennen'. Component 2 lijkt te staan voor items die voornamelijk 'vrij traditioneel latent (cultureel) gedrag' vertegenwoordigen. Hoog wordt hierbij gescoord op levenskernwaarden als: 'traditionele normen en waarden', 'orde en (respect voor) gezag, 'acceptatie van autoriteit en gestelde regels in de maatschappij', 'het ondersteunen en behouden van traditioneel verschillende rolpatronen tussen man en vrouw', 'soberheid en spaarzaamheid', 'religie', en het 'vasthouden aan zekerheid en risicomijdend handelen'. Component 3 lijkt een cluster te zijn van items die voornamelijk 'vrij modern latent (cultureel) gedrag' vertegenwoordigen. Hierbij passen kernwaarden als 'vrijgelaten worden en onafhankelijk zijn', 'beleven en ervaringen opdoen', 'tolerantie en gelijke kansen voor iedereen', 'persoonlijke groei en het in het leven gemaakt hebben', en 'vrije tijd'. Component 4 lijkt te staan voor items die passen bij een soort 'elitaire culturele houding', waarbij kernwaarden als 'persoonlijke groei en 'het in het leven gemaakt hebben', 'financiële groei', 'status en geld', 'carrière', 'werken en presteren' hoog worden gewaardeerd. (zie: tabel 4.17).

De eerste drie factoren zijn vervolgens verwerkt in een Multiple Regressie analyse, om te kijken in hoeverre de veronderstelde onafhankelijke variabele 'de gemeenschap binnen de woonplaats' (woonplaats Rijssen/Rotterdam) bepalend is voor scores van de respondenten op de verschillende culturele patronen zoals geïndiceerd door de factoren, gelet op de invloed van andere factoren (controlevariabelen) De vierde factor wordt daarbij uitgesloten van beschrijving, daar deze minder aansluit bij het theoretisch concept binnen dit onderzoek.

4.2.1.1 Regressieanalyse Factor 1. Positieve houding tegenover kunst en cultuur

De eerste factor kan worden gezien als een cluster van 'positieve culturele houding', waarbij een positieve, veelal hoge score wordt toegekend aan items die 'voornamelijk positief' zijn over kunst en cultuur in het algemeen, en een negatieve score aan items die 'voornamelijk negatief' zijn over kunst en cultuur in het algemeen. Het model verklaart 28,2% van de variantie van 'de positieve houding ten opzichte van kunst en cultuur' op basis van de onafhankelijke variabele 'woonplaats' tezamen met de controle variabelen (zie: tabel 4.19).

De onafhankelijke variabelen 'geslacht', leeftijd', 'opleidingsniveau', 'woonplaats Rotterdam' blijken significant van invloed te zijn op de 'positieve culturele houding'. De overige variabelen hebben geen significant effect. Een grotere absolute Beta betekent een relatief grotere invloed op de afhankelijke variabele. De gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt Beta van de categorie respondenten die altijd in Rotterdam heeft gewoond is 0,692 en is de grootste. Het verschil tussen mensen die geboren en getogen zijn in Rotterdam en degenen die tijdens hun leven in Rijssen zijn komen wonen (de referentiecategorie) in 'positieve culturele houding' verklaart meer van de variantie dan de andere variabelen.

Niet alleen de geboren en getogen Rotterdammers scoren hoger dan de Rijssenaren; ook wie op latere leeftijd in Rotterdam kwam wonen staat positiever ten opzichte van kunst dan inwoners van Rijssen. Die positievere houding geldt ook voor vrouwen (Beta= 0,269), hoger opgeleiden (0,266) en ouderen (0,163). Hieruit blijkt dat de houding ten opzichte van kunst en cultuur in het algemeen positiever is bij zowel geboren en getogen als 'import' Rotterdammers, dan bij Rijssenaren (negatief). De geboren en getogen Rotterdammers staan echter het positiefst tegenover kunst en cultuur in het algemeen.

4.2.1.2 Regressie analyse Factor 2. Traditionele typering latent (cultureel) gedrag

De tweede factor kan worden gezien als een 'traditionele typering van latent (cultureel) gedrag', waarbij een positieve, veelal hoge score wordt toegekend aan items die 'voornamelijk traditionele houdingen, waarden en normen' representeren. De variantie in deze factor wordt voor 29,2% verklaard door het model (zie: tabel 4.21).

De onafhankelijke variabelen 'woonplaats Rijssen en Rotterdam', 'geslacht', 'religiositeit' en 'stemgedrag' blijken significant van invloed te zijn op de afhankelijke variabele 'traditionele typering van latent (cultureel) gedrag'. Een grotere absolute Beta betekent een relatief grotere invloed op de afhankelijke variabele. De gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt Beta van 'stemgedrag' is -0,279 en is de grootste in vergelijking tot de grootte van Beta van de andere variabelen. Het stemgedrag heeft dus het grootste aandeel in de verklaring van de variantie van de traditionele culturele waarden (zie: tabel 4.22).

Uit de resultaten blijkt dat vrouwen en respondenten die minder liberaal en meer religieus zijn, hoger scoren op de factor voor traditionele waarden. Daarnaast heeft de woongemeenschap ook hier een zelfstandige invloed, waarbij degenen die op latere leeftijd naar Rijssen zijn verhuisd significant hoger scoren dan de andere drie categorieën van woonplaats. Opvallend hierbij is dat men traditioneler gedrag vertoont in Rijssen, maar dat de respondenten die kortere tijd woonachtig zijn in Rijssen een nog traditioneler patroon vertonen dan geboren en getogen Rijssenaren. Dit zou ondersteuning kunnen bieden aan het idee van het specifiek verhuizen van 'traditioneel' ingestelden naar een veronderstelde 'traditionele gemeenschap' zoals bijvoorbeeld een Bijbelgemeenschap als Rijssen, waarbij deze 'geïmporteerde Rijssenaren' er een nog traditioneler normen- en waardepatroon op nahouden dan geboren en getogen Rijssenaren.

4.2.1.2 Regressieanalyse Factor 3. Moderne typering latent (cultureel) gedrag

De derde factor kan worden gezien als een 'moderne typering van latent (cultureel) gedrag', waarbij een positieve, veelal hoge score wordt toegekend aan items die 'voornamelijk moderne houdingen, waarden en normen' representeren. De variantie in deze factor wordt voor 13,3% verklaard door het model (zie: tabel 4.23).

De onafhankelijke variabelen 'religiositeit' en 'stemgedrag' blijken significant van invloed te zijn op de afhankelijke variabele 'moderne typering van latent (cultureel) gedrag'. Een grotere absolute Beta betekent een relatief grotere invloed op de afhankelijke variabele. De gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt Beta van 'religiositeit' is -0,288 en is de grootste in vergelijking tot de grootte van Beta van de andere variabele. De religiositeit heeft dus het grootste aandeel in de verklaring van de variantie van de 'moderne typering van het latent (cultureel) gedrag' (zie: tabel 4.24).

Uit de resultaten blijkt dat respondenten die minder religieus zijn en meer liberaal zijn, hoger scoren op de factor voor moderne waarden. De woongemeenschap lijkt in dit geval geen zelfstandige invloed te hebben. Moderniteit lijkt dus niet per se sterk samen te hangen met de woonplaats, maar eerder met de religiositeit en de politieke oriëntatie.

4.2.2 Factor analyse en multiple regressie

Uiting van gemanifesteerd (cultureel) gedrag: culturele activiteit, smaakvoorkeur en smaakbreedte

Gebruikt: vraag 26 (10 items)

Uitvoer en interpretatie

De 10 items die het gemanifesteerd (cultureel) gedrag meten zijn onderworpen aan een 'principal components analysis' (PCA) met behulp van SPSS. Voorafgaand aan de uitvoering van PCA, is de data eerst beoordeeld op geschiktheid voor uitvoer van factor analyse. Inspectie van de 'correlation matrix' onderstreepte de aanwezigheid aan van diverse coëfficiënten van 0.3 en hoger. De Kaiser-Meyer-Olkin waarde was 0,764 en dus beduidend hoger dan de aanbevolen waarde van 0.6 (Kaiser 1970, 1974). De Bartlett's Test of Sphericity (Bartlett 1954) bereikte statistische significantie. Beide uitkomsten geven ondersteuning aan de mogelijkheid tot uitvoering van een factor analyse op de betreffende correlatie matrix.

Principal components analysis onthulde de aanwezigheid van 3 componenten met 'eigenvalues' groter dan 1, respectievelijk verklarend 65,99 % van de totale variantie (zie: tabel 4.25). De interpretatie van de drie componenten is uitgevoerd waaruit bleek dat component 1 de meeste aansluiting vindt bij items die voornamelijk aansluiten bij een 'gemanifesteerde highbrow/klassieke culturele smaakvoorkeur' en representeert items als 'religieuze muziek, -beeldhouw en -schilderkunst', 'traditionele en nostalgische kunst', 'klassieke muziek en -dans' en 'historische en educatieve kunst'. Component 2 lijkt te staan voor items die voornamelijk een 'gemanifesteerde (post)moderne culturele smaakvoorkeur' vertegenwoordigen, waaronder 'moderne dans', 'onconventionele, uitdagende kunst', maar ook 'klassieke muziek', 'klassieke dans' en 'religieuze beeldende en -schilderkunst'. Component 3 lijkt een cluster te zijn van items die voornamelijk een 'gemanifesteerde vrij toegankelijke, middle- tot lowbrow culturele smaakvoorkeur' vertegenwoordigen, zoals 'toegankelijke, op amuseren gerichte kunst' en 'moderne, populaire muziek' (zie: tabel 4.26).

De eerste drie factoren zijn vervolgens onderworpen aan een Multiple Regressie analyse, om te kijken in hoeverre de veronderstelde onafhankelijke variabele 'de gemeenschap binnen de woonplaats' (woonplaats Rijssen/Rotterdam) bepalend is voor de verschillende factoren die staan voor de uiting van het gemanifesteerd (cultureel) gedrag, gelet op de invloed van andere factoren (controlevariabelen).

4.2.2.1 Regressie analyse factor 1. Gemanifesteerde highbrow/klassieke culturele smaakvoorkeur

De eerste factor kan worden gezien als een 'vrij klassieke ofwel highbrow typering van gemanifesteerd (cultureel) gedrag', waarbij een positieve, veelal hoge score wordt toegekend aan items die 'voornamelijk klassieke en traditionele kunst en cultuurvormen' representeren. De variantie in deze factor wordt voor 21,6% verklaard door het model (zie: tabel 4.27).

De onafhankelijke variabelen religiositeit en stemgedrag blijken significant van invloed te zijn op het highbrow cultureel gedrag. Een grotere absolute Beta betekent een relatief grotere invloed op de afhankelijke variabele. De gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt Beta van 'religiositeit' is 0,338 en is de grootste in vergelijking tot de grootte van Beta van de andere variabele. De religiositeit heeft dus het grootste aandeel in de verklaring van de variantie van het highbrow cultureel gedrag (zie: tabel 4.28).

Uit de resultaten blijkt dat respondenten die meer religieus zijn en minder liberaal stemgedrag vertonen, hoger scoren op de factor voor highbrow culturele smaak. Rotterdammers die later in hun woongemeenschap zijn komen wonen lijken het meest een highbrow cultureel gedrag te vertonen, nog meer dan geboren en getogen Rotterdammers (positieve score), tegenover Rijssenaren in het algemeen; zij vertonen een minder highbrow cultureel gedrag (negatieve score). Uit deze analyses blijken de scores niet

significant. Echter, de scores van de geboren en getogen Rijssenaren verschillen bijna significant van de Rijssenaren die pas later in de gemeenschap zijn komen wonen (zij scoren op de nullijn). De verschillen tussen beide Bèta's ($B = -0,345$ en $B = 0,177$) kunnen dan ook, na nadere analyse, significant genoemd worden. Uitvoer van deze extra analyse, waarbij de geboren en getogen Rijssenaren als referentiegroep zijn gebruikt, laat zien dat de verschillen tussen verstokte Rijssenaren en Rotterdammers wel degelijk significant zijn. Hieruit blijkt dat de woonplaats en de periode van woonachtig zijn in die woonplaats, los van andere factoren, een noemenswaardig effect heeft op de typering van het gemanifesteerd (cultureel) gedrag als zijnde highbrow/klassiek. Een vrij highbrow en naar klassiek neigende culturele smaakvoorkeur lijkt dus toch samen te hangen met de woonplaats.

4.2.2.2 Regressie analyse Factor 2. (Post)moderne culturele smaakvoorkeur

De tweede factor kan worden gezien als een 'vrij moderne typering van gemanifesteerd (cultureel) gedrag', waarbij een positieve, veelal hoge score wordt toegekend aan items die 'voornamelijk moderne en hedendaagse kunst en cultuurvormen' representeren. De variantie in deze factor wordt voor 30,5% verklaard door het model (zie: tabel 4.29).

De onafhankelijke variabelen 'geslacht', 'opleidingsniveau' en 'religiositeit' blijken significant van invloed te zijn op de het moderne cultureel gedrag. Een grotere absolute Beta betekent een relatief grotere invloed op de afhankelijke variabele. De gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt Beta van 'religiositeit' is $-0,213$ en is de grootste in vergelijking tot de grootte van Beta van de andere variabelen. De religiositeit heeft dus het grootste aandeel in de verklaring van de variantie van het moderne cultureel gedrag (zie: tabel 4.30).

Uit de resultaten blijkt dat respondenten die vrouw zijn, die minder religieus zijn, die een meer liberaal stemgedrag vertonen, en die hoger opgeleid zijn, hoger scoren op de factor voor modern en hedendaags cultureel gedrag. Na nadere analyse, waarbij de geboren en getogen Rijssenaren als referentiegroep zijn gebruikt, blijkt het effect van de woonplaats en de periode van woonachtig zijn in de woonplaats op het modern cultureel gedrag, wel degelijk significant. Geboren en getogen Rotterdammers lijken het meest een (post)moderne culturele smaakvoorkeur te vertonen, nog meer dan Rotterdammers die later zijn komen wonen in de gemeenschap (positieve score), tegenover Rijssenaren in het algemeen; zij vertonen een minder (post)moderne typering van gemanifesteerd cultureel gedrag (negatieve score). Een vrij modern cultureel gedrag lijkt dus toch samen te hangen met de woonplaats en de periode van woonachtig zijn in deze woonplaats.

4.2.2.3 Regressie analyse Factor 3. Toegankelijke, middle- lowbrow (culturele) smaakvoorkeur

De derde factor kan worden gezien als een 'vrij toegankelijke, middle- tot lowbrow culturele smaakvoorkeur' waarbij een positieve, veelal hoge score wordt toegekend aan items die 'voornamelijk toegankelijke, vrij populaire kunst en cultuurvormen' representeren. De variantie in deze factor wordt voor 19,2% verklaard door het model (zie: tabel 4.31).

De onafhankelijke variabele 'leeftijd' blijkt als enige significant van invloed te zijn op het low-middlebrow cultureel gedrag. Hierbij geldt: des te hoger de leeftijd, des te minder is het gemanifesteerd (cultureel) gedrag, en daarmee de geuite culturele smaakvoorkeur, te typeren als middle- tot lowbrow of gericht op populaire en toegankelijke cultuur (grootte van $B =$ negatief).

Na nadere analyse, waarbij de geboren en getogen Rijssenaren als referentiegroep zijn gebruikt, blijkt het effect van de woonplaats en de periode van woonachtig zijn in de woonplaats op het low-middlebrow cultureel gedrag, wel degelijk significant. Rotterdammers die later zijn komen wonen in de woongemeenschap lijken voorkeur te bieden aan vrij populaire en toegankelijke cultuurvormen, boven geboren en getogen Rotterdammers. Rijssenaren vertonen een minder middle- tot lowbrow cultureel gedrag en lijken daarmee een andere cultureel gedrag te vertonen dan de Rotterdammers.

4.2.2.4 Analyse Culturele activiteit en smaakbreedte

De culturele smaakvoorkeur, tot uiting komend in zowel latent als in gemanifesteerd (cultureel) gedrag, kan zowel verticaal als horizontaal worden getypeerd. Om de onderzoeksgegevens te analyseren op horizontale differentiatie is een nieuwe variabele gecreëerd waarmee wordt gemeten in hoeverre respondenten de highbrow-lowbrow grens overschrijden in hun culturele gedragspatroon. Daarvoor is eerst vastgesteld hoeveel highbrow-activiteiten elke respondent heeft ondernomen, en hoeveel populaire of lowbrow-activiteiten. Daarna is berekend in welke mate beide typen activiteiten worden gecombineerd in één leefstijl door het aantal highbrow activiteiten te vermenigvuldigen met het aantal lowbrow activiteiten. Op die manier krijgen respondenten die één type activiteit niet ondernemen, score 0 op de nieuwe variabele. Vervolgens geldt dat des te vaker men de grens overschrijdt (hoe meer combinaties van highbrow- en lowbrow-activiteiten er te maken zijn), des te hoger men scoort op de variabele voor smaakbreedte. In tabel 4.33 staat de uitwerking van deze berekening afgebeeld, waaruit duidelijk naar voren komt hoe de waardering van populaire kunstvormen zich verhoudt tot de waardering van highbrow kunstvormen, gegeven de aantallen activiteiten die in de enquête waren opgenomen. In tabel 4.34 zijn de waarderingscijfers omgezet tot een score die de breedte van het cultureel gedrag weergeeft. Deze variabele is vervolgens verwerkt in een Multiple Regressie analyse, om te kijken in hoeverre de onafhankelijke variabele 'de gemeenschap binnen de woonplaats' (woonplaats Rijssen/Rotterdam) bepalend is voor het hebben van een brede of smalle typering van cultureel gedrag, en daarbij een brede of smalle smaakvoorkeur, gelet op de invloed van andere factoren (controlevariabelen).

4.2.2.5 Regressie analyse OmniProduct: culturele activiteit en smaakbreedte

De factor 'OmniProduct' kan worden gezien als een combinatie van de kwantitatieve uiting (aantal en activiteit) en de kwalitatieve uiting (typering smaakvoorkeur) van het cultureel gedrag, tot uiting komend in een zogenaamde 'smalle' (univoor) of 'brede' (omnivoor) culturele smaakvoorkeur. Hierbij staat een hogere score voor een bredere, meer gevarieerde culturele leefstijl.

De variantie in deze factor wordt voor 19,3% verklaard door het model (zie: tabel 4.35). De onafhankelijke variabele 'woonplaats RotterdamImport' (het woonachtig zijn in Rotterdam, maar er niet geboren en getogen zijn) blijkt als enige significant van invloed te zijn op de 'brede typering van (cultureel) gedrag' (zie: tabel 4.36). Hierbij geldt dat wanneer iemand woonachtig is in Rotterdam, maar er niet geboren en getogen is, deze persoon een breder cultureel gedragspatroon zal vertonen dan iemand die naar Rijssen is verhuisd. De Rotterdammers die pas later in Rotterdam zijn komen wonen vertonen dus een meer 'omnivoor' cultureel gedrag; zij waarderen zowel populaire en toegankelijke cultuurvormen als highbrow en klassieke cultuurvormen.

Uit de resultaten blijkt dat het hebben van een bredere, meer gevarieerde culturele leefstijl het sterkste opgaat voor Rotterdammers die later zijn komen wonen in de woongemeenschap, boven geboren en getogen Rotterdammers, en Rijssenaren. Geboren en getogen Rijssenaren vertonen een minder sterk positieve score dan de Rotterdammers, wanneer het gaat om de typering van een brede smaakvoorkeur. Toch zijn niet alle scores statistisch significant gebleken. Hieruit blijkt dat de woonplaats en de periode van woonachtig zijn in die woonplaats, los van andere factoren, alleen voor de woongemeenschap Rotterdam een significant effect heeft op de typering van het (cultureel) gedrag als zijnde breed, omnivoer en veelzijdig.

4.3 Resultaten met betrekking tot de hypothesen

Het analyseren van de verkregen onderzoeksresultaten heeft geleid tot diverse inzichten met betrekking tot de onderzoekseenheden. Diverse resultaten zijn naar bovengekomen waarbij er specifiek is gelet op de resultaten per gemeenschap (Rijssen/Rotterdam). Met behulp van de gedane analyses kunnen de hypothesen worden geverifieerd of gefalsificeerd.

hypothese 1. De gemeenschap waarin het individu leeft is voor een groot deel bepalend voor de vorming en uiting van het (cultureel) gedrag en de daarbij horende patronen van lifestyle en culturele smaak.

Uit de analyse blijkt dat deze hypothese kan worden aangenomen; de gemeenschap an sich (woonplaats Rijssen/Rotterdam) lijkt inderdaad voor een groot gedeelte significant van invloed te zijn op het (cultureel) gedrag in de zin van de typering van het *latent (1.) en gemanifesteerd (2.)* (cultureel) gedrag en in de zin van *de verticale (3.) en horizontale (4.) differentiatie* van het (cultureel) gedrag, en de daarbij horende patronen van lifestyle en culturele smaak. De woonplaats lijkt echter niet geheel onafhankelijk van invloed te zijn op het (cultureel) gedrag; ook andere variabelen blijken in mindere of meerdere mate bepalend te zijn voor het (cultureel) gedrag. Dit blijken voornamelijk variabelen als 'individuele religiositeit', 'opleidingsniveau', 'geslacht' en 'politieke oriëntatie' (stemgedrag) te zijn.

hypothese 2. De effecten van (post)modernisering zijn zichtbaar in de uiting van het (cultureel) gedrag van inwoners van zowel de gemeenschap Rijssen, als van de gemeenschap Rotterdam, echter in grotere mate in de patronen van lifestyle en culturele smaak van Rotterdammers dan in die van Rijssenaren.

De analyse van de resultaten geeft aan dat effecten van (post)modernisering onder de noemers 'Consumering en Omnivorisering', 'Secularisering en Individualisering', inderdaad zichtbaar zijn in de patronen van lifestyle en culturele smaak van zowel de meer traditionele gemeenschap (in dit geval in Rijssen), als in de meer moderne gemeenschap (in dit geval in Rotterdam). De effecten van (post)modernisering zijn daarbij in meerdere mate waarneembaar in en relevant voor de respondenten uit Rotterdam (modern) dan voor de respondenten uit Rijssen (traditioneel). Hierbij lijken deze effecten van (post)modernisering inderdaad meer invloed te hebben op de patronen van lifestyle en culturele smaak van de Rotterdammers dan op die van de Rijssenaren. Er lijken dan ook duidelijke verschillen te zijn in de effectiviteit en beïnvloeding van deze effecten per gemeenschap. Zo lijkt de traditionele, meer gesloten en minder stedelijke gemeenschap minder doorspekt te zijn van en te worden beïnvloed door (post)moderne effecten dan de moderne, meer open en meer stedelijke gemeenschap.

hypothese 3. De uiting van zowel latent als gemanifesteerd (cultureel) gedrag, en de hierbij horende patronen van lifestyle en culturele smaak, verschilt duidelijk tussen de gemeenschappen Rijssen en Rotterdam. Hierbij worden de volgende concrete verschillen verwacht:

- Typering latent en gemanifesteerd (cultureel) gedrag:
  - o Rijssen voornamelijk neiging tot traditioneler (cultureel) gedrag
  - o Rotterdam voornamelijk neiging tot moderner (cultureel) gedrag
- Verticale differentiatie (cultureel) gedrag:
  - o Rijssen voornamelijk neiging tot middle-/lowbrow (cultureel) gedrag
  - o Rotterdam voornamelijk neiging tot middle-/highbrow (cultureel) gedrag
- Horizontale differentiatie (cultureel) gedrag:
  - o Rijssen voornamelijk neiging tot univoor, eenzijdig, smal (cultureel) gedrag
  - o Rotterdam voornamelijk neiging tot omnivoor, veelzijdig, breed (cultureel) gedrag

Uit de analyse van bovenstaande resultaten blijkt dat deze hypothese kan worden aangenomen; zowel latente als gemanifesteerde vormen van (cultureel) gedrag, en daarbij behorende patronen van lifestyle en culturele smaak, verschillen duidelijk tussen de vermeende traditionele, meer gesloten gemeenschap Rijssen en de vermeende moderne, meer open gemeenschap Rotterdam.

De factoranalyse en de regressie analyse geven aan dat wanneer men woonachtig is in de gemeenschap binnen de woonplaats Rijssen:

- men inderdaad een meer 'traditionele typering' van het latent (1.) en gemanifesteerd (2.) (cultureel) gedrag laat zien, tot uiting komend in meer traditionele patronen van lifestyle en culturele smaak
- men een gemiddeld 'lagere verticale differentiatie' (3.) van het (cultureel) gedrag laat zien, tot uiting komend in meer low- tot middlebrow patronen van lifestyle en culturele smaak
- men een gemiddeld 'smallere horizontale differentiatie' (4.) van het (cultureel) gedrag laat zien, tot uiting komend in meer univore en eenzijdiger patronen van lifestyle en culturele smaak.

(evenals individuen met een gemiddeld hogere mate van individuele religiositeit, lager opgeleiden, individuen met een confessionele politieke oriëntatie en mannen)

Dit lijkt precies tegenovergesteld te zijn aan het (cultureel) gedrag van een individu dat woonachtig is in de gemeenschap binnen de woonplaats Rotterdam:

- men laat hier inderdaad een meer 'moderne typering' van het latent (1.) en gemanifesteerd (2.) (cultureel) gedrag zien, tot uiting komend in meer traditionele patronen van lifestyle en culturele smaak
- men laat een gemiddeld 'hogere verticale differentiatie' (3.) van het (cultureel) gedrag zien, tot uiting komend in meer middle- tot highbrow patronen van lifestyle en culturele smaak
- men laat een gemiddeld 'bredere horizontale differentiatie' (4.) van het (cultureel) gedrag zien, tot uiting komend in meer omnivore en veelzijdiger patronen van lifestyle en culturele smaak.

(evenals individuen met een gemiddeld lagere mate van individuele religiositeit, hoger opgeleiden, individuen met een liberale politieke oriëntatie en vrouwen)

Samenvatting onderzoeksresultaten

Samengevat kan worden gezegd dat de traditionele, meer gesloten gemeenschap (in dit geval Rijssen) zich inderdaad van de moderne, meer open gemeenschap (in dit geval Rotterdam) onderscheidt door een

voornamelijk traditioneler (cultureel) gedrag gericht op meer 'conservatievere' patronen van lifestyle en culturele smaak (hoge scores op typische 'traditionele' kernwaarden) en een sterke religieuze oriëntatie (in Rijssen geeft een ruime meerderheid van de respondenten aan dat religie een belangrijke tot zeer belangrijke rol speelt in de gemeenschap, tegenover slechts een klein deel van de Rotterdamse respondenten).

Zo houden Rijssenaren meer vast aan traditionele, hiërarchische sociale structuren (gezin, huwelijk, kerkelijke gemeenschap), hechten zij grote waarde aan religie, en een duidelijke schikking in rolpatronen kennen en erkennen (bovenonderschikking: man/vrouw, kerk/gemeenschap, overheid/volk, etc.), Dit uit zich in soberheid, conservativiteit, houvast aan zekerheid, uniformiteit, stabiliteit, regelmaat, vaste patronen en rituelen als gemanifesteerde vormen van lifestyle. De levensroute is uitgestippeld, de plaats in de gemeenschap is bekend. Hierbij kan de lifestyle worden getypeerd als zijnde low/middlebrow en daarnaast univoor (eenzijdig) georiënteerd.

Daarentegen geven de resultaten aan dat Rotterdam als moderne, meer open gemeenschap gemiddeld hoger scoort op onderdelen waarin 'open' en moderne houdingen tot uiting komen: sociale structuren (gezin, huwelijk en kerk) kennen geen traditionele vorm meer (secularisering), hiërarchische structuren zijn verdwenen wat zichtbaar is in de minder sterk afgebakende rolpatronen (gelijkschikking: man/vrouw, overheid/volk) (onthierarchisering), waarbij zaken als carrière, status, geld en persoonlijk succes van gemiddeld bovengeschiedt belang zijn aan sociale contexten als gezin, familie, buurt en gemeenschap. Dit uit zich in gemanifesteerde vormen van lifestyle als individualisering, consumering, hedonisme en omnivorisering. De nieuwsgierigheid naar het onbekende, de hunkering naar nieuwe impulsen, de graai naar meer, de (snelle) behoeftebevrediging en individuele groei. Hierbij kan de lifestyle worden getypeerd als zijnde middle/highbrow en daarnaast omnivoor (breed) georiënteerd. Rotterdam scoort als moderne, meer open gemeenschap gemiddeld hoger, vaker, meer en beter op onderdelen met betrekking tot 'kunst en cultuur' dan Rijssen. Kunst en cultuur lijkt in Rotterdam een belangrijke rol in het leven te spelen en volledig aan te sluiten bij het referentiekader van het individu. Kunst en cultuur sluit aan bij de individuele ontplooiing en de hang naar nieuwe impulsen, wat zich in gemanifesteerde vorm uit in een grote steun voor subsidie aan en een zeer actieve participatie in kunst en cultuur. Zoveel mogelijk verschillende vormen van kunst en cultuur worden geïntegreerd in het culturele patroon, waarbij zowel laag-, midden-, als hoogdrempelige vormen worden verkend. De culturele smaak kenmerkt zich dan ook door een omnivore culturele smaakvoorkeur (veelzijdig, breed georiënteerd) en is te typeren als voornamelijk middle/highbrow.

5. Conclusie

In dit onderzoek zijn, vanuit een theoretische basis, twee karakteristieke Nederlandse gemeenschappen empirisch onderzocht: een veronderstelde traditionele, meer gesloten gemeenschap (bijbelgordel gemeenschap Rijssen) en een veronderstelde meer moderne, meer open gemeenschap (grootstedelijke gemeenschap Rotterdam).

Beide gemeenschappen zijn geanalyseerd om eventuele verschillen in vorming en uiting van (cultureel) gedrag en de daarbij horende patronen van lifestyle en culturele smaak te meten. Daarbij is expliciet gelet op verschillen in de mate dat een individu uit een karakteristieke gemeenschap gevoelig is voor vorming en beïnvloeding vanuit de gemeenschap waarin hij woonachtig is, en in hoeverre dit tot uiting komt in de patronen van lifestyle en culturele smaak van het individu. De uiting van (cultureel) gedrag is vervolgens geanalyseerd met nadruk op de vorm van de patronen van lifestyle en culturele smaak: karakteristiek van het (cultureel) gedrag (traditioneel/modern), de verticale en horizontale differentiatie tussen de verschillende (culturele) gedragingen (verschillen tussen een low-, middle-, highbrow oriëntatie en verschillen tussen een univore eenzijdige en een omnivore veelzijdige oriëntatie) en de relevantie en waarneembaarheid van effecten van (post)modernisering in het (cultureel) gedrag.

In dit hoofdstuk wordt een antwoord gegeven op de gestelde probleemstelling door middel van het presenteren van de gevonden resultaten in de vorm van heldere conclusies. Vervolgens wordt een reflectie gegeven op het gedane onderzoek en zullen eventuele aanbevelingen worden gedaan met betrekking tot toekomstig onderzoek.

5.1 Samenvatting onderzoeksresultaten

De onderzoeksanalyse heeft geleid tot het aannemen of verwerpen van de vooraf opgestelde hypothesen (hoofdstuk 4.4). Een aantal conclusies kunnen hieruit worden getrokken.

Ten eerste kan gesteld worden dat de twee gemeenschappen duidelijk verschillen van elkaar in karakteristiek (traditioneel/modern/religiositeit), samenstelling (leeftijd, opleidingsniveau, politieke oriëntatie, arbeidssector), individuen binnen de gemeenschap (religiositeit, religiositeit ouders, (on)afhankelijkheid van beïnvloeding door gemeenschap) en in verbondenheid van de individuen met de gemeenschap (geboren in, aantal jaren woonachtig in, en aantal generaties woonachtig in de gemeenschap. Hierbij geldt dat de traditionele, meer gesloten gemeenschap Rijssen meer hangt naar een traditioneel en religieus karakteristiek, de samenstelling van de gemeenschap een gemiddeld hogere leeftijd kent, een gemiddeld lager opleidingsniveau, een politieke oriëntatie die duidelijk sterker gericht is op meer conservatieve politieke stromingen, de gemiddelde arbeidssector die gebaseerd is op vrij 'traditionele', meer praktische en minder theoretische sectoren, en individuen die in meerdere mate religieus zijn, evenals veel van hun ouders, en vrij afhankelijk lijken van beïnvloeding door de gemeenschap waarin zij veelal al langer woonachtig zijn, waarin zij meestal ook zijn geboren en waarin vaak meerdere generaties voor hen ook woonachtig waren, en waarmee zij zich gemiddeld sterker verbonden voelen, dan de individuen in de moderne, meer open gemeenschap Rotterdam.

Ten tweede kan worden gezegd dat de vorming en beïnvloeding van het (cultureel) gedrag vanuit de gemeenschap en de gevoeligheid van het individu hiervoor, significant verschilt tussen beide gemeenschappen, waarbij naar voren komt dat de inwoners van de traditionele, meer gesloten gemeenschap (Rijssen) meer ontvankelijk en gevoelig zijn voor vorming en beïnvloeding van de

gemeenschap waarin zij leven, dan de moderne, meer open samenleving (Rotterdam). Een aantal bijbehorende conclusies rondom 'de manier waarop de gemeenschap wordt ervaren', 'het gevoel van sociale controle', 'de verbondenheid met de gemeenschap', en 'het gevoel van sturing in levensvisie en dagelijks leven' kunnen met dit gegeven in verband worden gebracht

De uiting van het (cultureel) gedrag is een derde onderdeel waarin naar voren komt dat beide gemeenschappen van elkaar verschillen. De traditionele, meer gesloten gemeenschap Rijssen uit het latente (cultureel) gedrag in een meer traditionele levensvisie en bijbehorende levens kernwaarden, van waaruit overeenkomstig gemanifesteerd (cultureel) gedrag voortkomt en zichtbaar wordt in karakteristieke patronen van lifestyle en culturele smaak: voornamelijk middle- tot lowbrow, univoor (cultureel) gedrag. De moderne, meer open gemeenschap Rotterdam uit het latente (cultureel) gedrag in een meer moderne levensvisie en bijbehorende levenskernwaarden, van waaruit overeenkomstig gemanifesteerd (cultureel) gedrag voortkomt en zichtbaar wordt in karakteristieke patronen van lifestyle en culturele smaak: voornamelijk middle- tot highbrow, omnivoor (cultureel) gedrag.

Tot slot is de waarneembaarheid en de relevantie van effecten van (post)modernisering in de uiting van het (cultureel) gedrag van beide gemeenschappen onder de loep genomen. Hieruit blijkt dat de waarneembaarheid van symptomen samengevat onder de noemers 'consumering en omnivorisering' en 'secularisering en individualisering' waarneembaar zijn in beide gemeenschappen, maar in mate duidelijk verschillen.

5.2 Beantwoording onderzoeksvraag en deelvragen

Dit onderzoek richtte zich op de vorming en uiting van (cultureel) gedrag van een veronderstelde moderne, meer open samenleving in vergelijking tot een traditionele, meer gesloten samenleving in Nederland. Met behulp van de gedane analyses en de beantwoording van de hypothesen is het mogelijk een antwoord te formuleren op de onderzoeksvraag die centraal staat in dit onderzoek, begeleid door de opgestelde deelvragen die de rode draad vormen in en gezamenlijk zorgen voor de beantwoording van de centrale onderzoeksvraag. De opgestelde centrale onderzoeksvraag luidde:

In hoeverre verschilt het (cultureel) gedrag tussen verschillende leefgemeenschappen in Nederland (traditioneel, gesloten vs. modern, open), gelet op de vorming en beïnvloeding hiervan vanuit de leefgemeenschap, de uiting hiervan in patronen van lifestyle en culturele smaak en de waarneembaarheid van (post)moderne effecten?

Uit het onderzoek blijkt dat zowel de vorming als de uiting van het (cultureel) gedrag, en daarmee de patronen van lifestyle en culturele smaak, evenals de hierin waarneembare en relevante (post)moderne effecten, ongelijkheden vertonen wanneer karakteristiekverschillende gemeenschappen in Nederland, in dit geval de traditionele, meer gesloten gemeenschap Rijssen en de moderne, meer open gemeenschap Rotterdam, met elkaar worden vergeleken, afhankelijk van het betreffende (culturele) gedrag dat wordt geanalyseerd. Dit blijkt uit de volgende samengevatte resultaten:

1. De vorming van (cultureel) gedrag van het individu binnen de samenleving

Deelvraag 1. In hoeverre zijn er verschillen waar te nemen in de vorming van (cultureel) gedrag van het individu, tot uiting komend in patronen van lifestyle en culturele smaak?

Uit het onderzoek blijkt dat de vorming en beïnvloeding van het (cultureel) gedrag vanuit de gemeenschap en de gevoeligheid van het individu hiervoor, significant verschilt tussen beide gemeenschappen. De moderne en meer open gemeenschap Rotterdam wordt door de inwoners ervaren als meer modern, meer anoniem en met meer individuele privacy in tegenstelling tot een ervaring van de gemeenschap als zijnde traditioneel, waarin sociale harmonie en loyaliteit, en gemeenschapszin en conformiteit hoog in het vaandel staan, zoals in de traditionele, meer gesloten gemeenschap Rijssen. Daarbij ervaren zij geen of een neutrale sociale controle vanuit de gemeenschap, en geen tot weinig beïnvloeding van het dagelijks leven en speelt religie een minder belangrijke rol in de gemeenschap dan in de traditionele, meer gesloten gemeenschap Rijssen.

2. De uiting van (cultureel) gedrag van het individu

Deelvraag 2. In hoeverre zijn er verschillen (verticaal/horizontaal) in patronen van lifestyle en culturele smaak (latent/gemanifesteerd) waar te nemen?

De uiting van het (cultureel) gedrag, tot uiting komend in patronen van lifestyle en culturele smaak, blijkt in beide gemeenschappen van elkaar te verschillen. De traditionele, meer gesloten gemeenschap Rijssen uit het latente (cultureel) gedrag in een meer traditionele levensvisie en bijbehorende levens kernwaarden, waaruit gemanifesteerde overeenkomstige patronen van lifestyle en culturele smaak tot uiting komen: het consumptiegedrag is vrij sober tot gemiddeld, het interieur en de kledingsstijl kan als vrij traditioneel getypeerd worden, de vrijetijdsbesteding richt zich beduidend minder op modern-karakteristieke activiteiten (zoals kunst en cultuur), maar juist op meer traditionele activiteiten (zoals het lid zijn van een vereniging), de vakantiebestemming, evenals de vakantie-frequentie en vakantie-inhoud, kan minder 'groots', 'uitbundig', 'grensoverschrijdend' en 'exploratief' genoemd worden, overeenkomstig aan het culinair gedrag, en men is zich duidelijk minder bewust van, en hecht waarschijnlijk ook minder waarde aan de manifestatie en integratie van het begrip 'lifestyle' in het dagelijks leven, dan in de moderne, meer open gemeenschap Rotterdam.

Daarbij is het cultureel gedrag beduidend 'lager' te typeren met betrekking tot waardering van kunst en cultuur en culturele smaken en voorkeuren, evenals de huidige culturele activiteit, wellicht in samenhang met de vrij lage interesse in, de neutrale visie op en de onbelangrijke waarde van kunst en cultuur die vanuit huis is meegegeven en door opvoeding van ouders is overgebracht. Een lage mate van jeugdige culturele activiteit lijkt dan ook in samen te gaan met een lage volwassen culturele activiteit. Genres die zijn te typeren als 'traditioneel' en 'laag' (lowbrow) worden meer gewaardeerd en stellingen over kunst en cultuur worden veelal 'neutraal', 'onbelangrijk' en als 'niet van toepassing zijnd' op het individu gewaardeerd, in tegenstelling tot de meer moderne, open gemeenschap Rotterdam.

Samenvattend komt in de analyse naar voren dat, gelet op de manifestatie van het (cultureel) gedrag in de zin van verticale en horizontale differentiatie, de patronen van lifestyle en culturele smaak behorend tot de moderne, meer open gemeenschap Rotterdam gemiddeld 'hoger' en 'breder' gedifferentieerd kunnen worden dan die van de traditionele, meer gesloten gemeenschap Rijssen. Rotterdammers zijn zich gemiddeld meer bewust van hun lifestyle, vinden het belangrijk om een 'hoge standaard' na te leven dat tot

uiting komt in de levensvisie en kernwaarden, tot uiting komend in een hoger en breder consumptiegedrag gerelateerd aan de leefstijl, de vrijetijdsbesteding, het vakantiegedrag, het culinair gedrag en het cultureel gedrag, in tegenstelling tot de meer lager en smallere typering van het (cultureel) gedrag van Rijssenaren. Rotterdammers hebben een gemiddeld hogere en bredere waardering voor kunst en cultuur, hebben een hoger en breder cultureel referentiekader door opvoeding en jeugdige activiteit, hebben een hogere activiteit en participatie in kunst en cultuur op volwassen leeftijd, waarderen breder door een groter aantal kunst en cultuurvormen en daarbij 'hogere' en grensoverschrijdende vormen van kunst en cultuur te waarderen en te beoefenen, en zetten daarmee kunst en cultuur in het algemeen op een 'hogere plaats' dan de traditionele, meer gesloten gemeenschap Rijssen.

3. Effecten van (post)modernisering

Deelvraag 3. In hoeverre zijn (post)moderniseringseffecten (consumeren & omnivorisering, secularisering & individualisering) waar te nemen in (cultureel) gedrag tot uiting komend in patronen van lifestyle en culturele smaak?

Uit het onderzoek blijkt dat de waarneembaarheid van effecten van (post)modernisering, samengevat onder de noemers 'consumeren en omnivorisering' en 'secularisering en individualisering', waarneembaar zijn in beide gemeenschappen, maar in mate duidelijk verschillen. De patronen van lifestyle en culturele smaak behorend tot de moderne, meer open gemeenschap Rotterdam lijken duidelijk meer doorspekt te zijn van, en meer beïnvloed te zijn door deze (post)moderne effecten dan de patronen van lifestyle en culturele smaak behorend tot de traditionele, meer gesloten gemeenschap Rijssen.

5.3 Kritische reflectie op het onderzoek

Dit onderzoek sluit aan op de vraag naar nieuw onderzoek naar (cultureel) gedrag, waarbij factoren als sociale context (netwerk/gemeenschap) en sociale activiteiten (patronen van lifestyle/culturele smaak) centraal staan en geeft hiermee een bijdrage aan een beter begrip van individuele beweegredenen voor het vertonen van (cultureel) gedrag. Een kritische reflectie op het onderzoek is echter van belang om de relevantie en wetenschappelijke bijdrage van dit onderzoek daadwerkelijk te onderbouwen.

Betrouwbaarheid, validiteit en representativiteit

Bij de interpretatie van de onderzoeksresultaten is het van belang om elementen als representativiteit en betrouwbaarheid in ogenschouw te nemen. Het doen van onderzoek kan eventuele fouten met zich meebrengen die de gevonden resultaten kunnen aantasten en tot een vertekend beeld kunnen leiden.

Tijdens het onderzoek is de betrouwbaarheid van de uitvoering en de betrouwbaarheid van de resultaten continu in het oog gehouden. Volgens 't Hart e.a. (2007) berust een betrouwbare meting op de afwezigheid van toevallige fouten, en geeft het aan dat de waarnemingen geen toevalstreffers betreffen ('t Hart, e.a. 2007: 162). Er zijn verschillende methoden om de betrouwbaarheid van een onderzoek te verhogen. Volgens 't Hart, e.a. (2007) is een herhaling van het onderzoek een goede manier. De betrouwbaarheid van een meting wordt dan bepaald waarbij de overeenstemming tussen beide metingen wordt geanalyseerd. Hoe groter de overeenstemming, hoe minder toevallige fouten en dus hoe hoger de betrouwbaarheid ('t Hart, e.a. 2007: 165).

Een ander element dat in ogenschouw is genomen met betrekking tot de interpretatie van de waarheidsgetrouwheid van de verkregen resultaten is de validiteit. Validiteit geeft de geldigheid van de interpretatie aan (dekt de waarneming de werkelijkheid?) en houdt daarbij rekening met de aan- of afwezigheid van systematische fouten ('t Hart, e.a. 2007: 166). 't Hart, e.a. (2007) onderscheidt hierbij 'interne validiteit' en 'externe validiteit' als twee onderdelen waar rekening mee dient te worden gehouden. Interne validiteit gaat over de afwezigheid van systematische fouten. Hierbij moet met name gedacht worden aan fouten in de onderzoeksopzet waardoor er mogelijk problemen kunnen ontstaan bij de causale interpretatie. Externe validiteit houdt de mate in waarin de onderzoeksresultaten generaliseerbaar zijn naar de buitenwereld of naar de praktijk. Ook verwijst de externe validiteit naar de geldigheid van de resultaten onder andere omstandigheden, op andere tijden, etc. ('t Hart, 2007: 163).

De causale interpretatie dit onderzoek, evenals de onderzoeksresultaten, dienen in het kader van de interne en externe validiteit nog van een extra opmerking te worden begeleid. Het is mogelijk dat er sprake is van de aanwezigheid van 'storende' factoren die de in dit onderzoek onderbouwde verbanden, en daarmee de significantie, relevantie en bruikbaarheid zouden kunnen aantasten. Er dient in ogenschouw te worden genomen dat het niet valt uit te sluiten dat andere factoren naast de gemeenschap an sich, zij het traditioneel of modern, waarin iemand is geboren, opgegroeid en/of woonachtig is, de vorming en uiting van (cultureel) gedrag kunnen beïnvloeden. Zogenaamde controlevariabelen zijn dan ook toegepast in de analyse, waaruit blijkt dat sommige verbanden met betrekking tot de vorming en uiting van (cultureel) gedrag niet puur zijn te wijten aan 'de gemeenschap an sich', maar mede worden bepaald door andere variabelen.

Een ander punt waarop de waarheidsgetrouwheid van de resultaten in gevaar kan komen zijn de verschillende fouten die kunnen zijn gemaakt tijdens het onderzoek door bijvoorbeeld de onderzoeker zelf of door de onderzochten. 't Hart e.a. (2007) onderscheidt hierbij 'toevallige fouten' en 'systematische fouten'. Vergissingen bij het aankruisen van het antwoord, tikfouten en invoerfouten van onderzoeker kunnen worden gerekend tot toevallige fouten ('t Hart, e.a. 2007: 162). Systematische fouten geven een systematische vertekening van de resultaten. Ze leiden tot volstrekt verkeerde onderzoeksuitspraken en misleidende conclusies. Bijvoorbeeld het geven van sociaal wenselijke antwoorden bij onderzoek, of fouten van de kant van de onderzoeker, zoals een slechte training/kennis van onderwerp van onderzoeker ('t Hart, e.a. 2007: 162).

Om te meten in hoeverre de onderzoeksresultaten uit dit onderzoek betrouwbaar, valide en representatief zijn, wordt een herhaling van een soortgelijk onderzoek aanbevolen. Dit zou bijvoorbeeld kunnen worden gedaan tussen een andere veronderstelde traditionele, meer gesloten gemeenschap, zoals Staphorst of Urk en een andere veronderstelde moderne, meer open gemeenschap zoals Amsterdam. Wanneer dezelfde soort resultaten opnieuw gevonden worden, mag worden aangenomen dat de gegevens uit dit onderzoek daadwerkelijk betrouwbaar zijn. Het zou ook interessant kunnen zijn om in nieuw onderzoek te meten of er eventuele discrepanties zijn waar te nemen tussen het (cultureel) gedrag van verschillende vermoedelijk traditionele en meer gesloten (bijbelgordel)gemeenschappen in meer landelijke en meer stedelijke omgevingen, zoals gemeenschappen in woonplaatsen als: Barneveld, Putten, Goes, Gouda, Kampen, Katwijk aan Zee, Leerdam, Middelharnis, Oud-Beijerland, Rhenen, Ridderkerk, Capelle a/d IJssel.

Toekomstig soortgelijk onderzoek is dan ook zeker aan te bevelen, ook met het oog op het feit dat er nog maar weinig onderzoeken zijn uitgevoerd die zich concentreren op de vorming en beïnvloeding van

individuele (culturele) gedragspatronen door sociale oriëntaties en sociale contexten (zoals de microsamenleving – de gemeenschap waarin men leeft). Sociaal onderzoek naar de effecten van sociale oriëntaties (houdingen, normen en waarden) en religieuze achtergrond op de waardering voor kunst en cultuur verdient aanbeveling voor toekomstige onderzoeksactie. Toekomstig onderzoek naar (cultureel) gedrag, waarbij factoren als sociale context (netwerk/gemeenschap) en sociale activiteiten (patronen van lifestyle/culturele smaak) centraal staan, zou kunnen bijdragen aan een nog beter begrip van individuele beweegredenen voor het vertonen van (cultureel) gedrag.

6. Literatuur en bronnen

Dit hoofdstuk presenteert een geannoteerde lijst van de relevante literatuur en bronnen die voor het onderzoek is gebruikt. De relevantie van de betreffende literatuur voor het thesisonderzoek is gelegen in de toepassing van bepaalde literatuur op de bepaalde onderdelen van het onderzoek, zoals het theoretisch kader, de opzet en methoden van het onderzoek, de dataverzameling en analyse, en de beantwoording van de onderzoeksvragen. Het grootste gedeelte van de literatuur is echter toegepast ten behoeve van het theoretisch kader, dat als basis voor het onderzoek heeft gediend en betrekking heeft op de te bespreken thema's.

Literatuur

- Alexander, V. D. 2007. *Sociology of the arts. Exploring fine and popular forms*. Blackwell Publishing. Oxford.
- Baarda, D.B., Kalmijn, M. & Goede, de, P.M. 2007. *Basisboek Enquêteeren. Handleiding voor het maken van een vragenlijst en het voorbereiden en afnemen van enquêtes*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Badahdah, Abdallah M. "Collectivism." Blackwell Encyclopedia of Sociology. Ritzer, George (ed).
- Berger, P. e.a. 1974. *The Homeless Mind: modernization and Consciousness*. Vintage Books. New York.
- Beunders, N. & Boers, H. 1997. *De andere kant van de vrije tijd*. Uitgeverij ToerBoek. Leiden.
- Bos, H. 2010. *De aard, de daad en het Woord. Een halve eeuw opinie- en besluitvorming over homoseksualiteit in protestants Nederland, 1959-2009*. Sociaal en Cultureel Planbureau. Den Haag.
- Bourdieu, P. 1992. *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Hieruit: *Economisch kapitaal, cultureel kapitaal, sociaal kapitaal & Enkele eigenschappen van velden*. Amsterdam, Van Genneep.
- Bourdieu, P. 1993. *The Field of Cultural Production. Principles for a Sociology of Cultural Works*. Cambridge/Oxford. Polity Press.
- Bourdieu, P. 1994. *De regels van de kunst. Het ontstaan van een dualistische structuur*. Amsterdam. Van Genneep.
- Breedveld, K. & Broek, van den, A. 2002. *De veeleisende samenleving. Psychische vermoeidheid in een veranderende sociaal-culturele context*. Sociaal en Cultureel Planbureau. Den Haag.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. 2009. *Gemeente op maat. Rijssen-Holten*. Den Haag.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. 2009. *Religie aan het begin van de 21 eeuw: 42*. Den Haag
- Dekker, G. & Stoffels, H.C. 2001. *Godsdienst en samenleving. Een introductie in de godsdienstsociologie*. Uitgeverij Kok. Kampen.
- DiMaggio, P. 1997. *Culture and Cognition*. Annual Review of Sociology, Vol. 23. pp. 263-287
- Donk, van de, W.B.H.J. e.a. 2006. *Geloven in het publieke domein. Verkenningen van een dubbele transformatie*. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Amsterdam University Press.
- Eijck, van, K. 2011. *Vertical lifestyle differentiation: resources, boundaries, and the changing manifestations of social inequality*. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Sonderheft 51, 247-268.
- Eijck, van, K. 2011. *The impact of religious identity and social orientations on visual arts appreciation*. European Sociological Review. Volume 0. number 0. 2011.1-14. Oxford University Press.

- Gadourek, I. 1958. *Cultuuraanvaarding en cultuurontwikking. Rede*. J.B. Wolters. Groningen
- Gadourek, I. & Peschar, J.L. 1989. *De open samenleving. Sociale veranderingen op het terrein van geloof, huwelijk, onderwijs en arbeid in Nederland*. Van Loghum Slaterus (Mens en Maatschappij). Deventer.
- Giddens, A. 1990. *The Consequences of Modernity*. Oxford: Polity Press
- Hannerz, U. 1992. *Cultural Complexity. Studies in the Social Organization of Meaning*. Columbia University Press. New York.
- Harink, G. e.a. 2005. *Bijbelgordel in Nederland*. (Bible Belt). Christelijke Encyclopedie. Kampen.
- Hart, 't, H. & Boeije, H. 2007. *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boom Onderwijs.
- Heijs, W. e.a. 2009. *The labyrinth of life-styles*. J.Hous and the Built Environ. 24: 347-356. Eindhoven.
- Heilbron, J. 1993. De sociale dynamiek van autonome kunst. Over Pierre Bourdieu's cultuursociologie. In: *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 20, (1).
- Holbrook, M.B., M.J. Weiss & J. Habrich. 2002. Disentangling effacement, omnivore, and distinction effects on the consumption of cultural activities. An illustration. *Marketing Letters*, 13, 345-357.
- Houtman, D. & Mascini, P. 2000. *De moderne cultuur en de onttovering van de wereld: Moreel relativisme en instrumenteel rationalisme in Nederland*. Faculteit der Sociale Wetenschappen. Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Houtman, D. 2009. *De onttovering van de wereld. Over religie, wetenschap en postmoderne cultuur*. Working Paper Series on Sociology. Erasmus University Rotterdam.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Countries*. Princeton, NJ: Princeton University Press
- Janssen, S. 2005. *Het soortelijk gewicht van kunst in een open samenleving. De classificatie van cultuuruitingen in Nederland en andere Westerse landen na 1950*. NWO. Erasmus Universiteit Rotterdam. Rotterdam.
- Laermans, R. 1999. *Communicatie zonder mensen*. Amsterdam: Boom.
- Lahire, B. 2003. *From the habitus to an individual heritage of dispositions. Towards a sociology at the level of the individual*. *Poetics* 31 (2003) 329–355
- Lahire, B. 2008. *The individual and the mixing of genres: cultural dissonance and self-distinction*. *Poetics* 36 166-188.
- Lamont, M. 1992. *Money, Morals and Manners: the culture of the french and american upper-middle class*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Land, van der, M. 2003. *Vluchtige verbondenheid. Stedelijke bindingen van de Rotterdamse nieuwe middenklasse. (Cursory connections. Urban ties of Rotterdam's new middle class)*. Proefschrift. Erasmus Universiteit Rotterdam
- Lely, de, A.A. e.a. 2009. *Symptomen bij een depressie; bevindelijk gereformeerde versus niet-kerkelijke patiënten*. *Tijdschrift voor psychiatrie* 51(2009)5, 279-289
- Lizardo, O. 2005. *The puzzle of women's "highbrow" culture consumption: Integrating gender and work into Bourdieu's class theory of taste*. *Poetics* 34 (2006) 1–23
- Lynd, R.S. & Lynd, H. M. 1956. *Middletown. A study in American Culture*. Harcourt, Brace & World, Inc. New York.
- Macionis, J. J. & Plummer, K. 2008. *Sociology. A global introduction*. Edinburgh: Pearson Education Limited.

- Meiden, van der, A. 1993 [1968] *De zwarte kousen kerken. Bevindelijk heroverwogen portret*. Ten Have. Baarn.
- Meijjer, E. & Warntjes, A. 2005. *Klassieke Muziek in Nederland. Segmentatie Analyse. Een profiel van klassieke muziekbezoekers in Nederland ter voorbereiding op de Klassieke Muziekweek 2005*. Stichting Rotterdam Festivals. Rotterdam.
- Oosterbaan, W. 2011. *Een leesbare scriptie. Gids voor het schrijven van scripties, essays en papers*. Prometheus NRC Boeken. Rotterdam.
- Pallant, J. 2010. *SPSS Survival Manual. A step by step guide to data analysis using the SPSS program*. 4th edition. McGrawHill. New York.
- Peterson, R.A. 1992. *Understanding audience segmentation: from elite and mass to omnivore and univore*. Poetics 21. 243-258.
- Peterson, R.A. & Kern, R. M. 1996. *Changing highbrow taste: from snob to omnivore*. American Sociological Review. Vol. 61, 5: 900 -907
- Peterson, R. A.1997. *The rise and fall of highbrow snobbery as a status marker*. Poetics, 25, 75-92.
- Schapendonk-Maas, H. 2001. *Uit huis trouwen*. Sociaal Cultureel Planbureau.
- Schwartz, S. H. en Huismans, S. 1995. *Value priorities and religiosity in four western religions*. Social Psychology Quarterly, 58, 88-107.
- Steenbekkers, A. e.a. 2006. *Thuis op het platteland. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken*. Sociaal en Cultureel Planbureau. Den Haag.
- Tepaske, E., e.a. 2010. *Betekenis van kunst en cultuur in het dagelijks leven*. Stichting Cultuur-Ondernemen. Motivaction International B.V.
- Toennies, F. 1963. [1887]. *Community and Society [Gemeinschaft und Gesellschaft]*. New York: Harper Row.
- Verrips, J. 1978. *En boven de polder de hemel. Een antropologische studie van een Nederlands dorp 1850 - 1971*. Wolters-Noordhoff. Groningen.
- Vocht de, A. 2003. *Basishandboek SPSS 11 voor Windows*. Utrecht: Bijleveld Press
- Warde, A. e.a. 2007. *Understanding Cultural Omnivorousness: Or, the Myth of the Cultural Omnivore*. Cultural Sociology, Nr. 1. Vol. 1. *University of Manchester, UK*
- Wijsman, E. 2001. *Psychologie en sociologie. Basis cursus*. Wolters Noordhoff. Groningen.
- Zerubavel, E. 1997. *Social Mindscapes. An Invitation to Cognitive Sociology*. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press.
- Zwemer, J. 1992. *In conflict met de cultuur. De bevindelijk gereformeerden en de Nederlandse samenleving in het midden van de twintigste eeuw*. Uitgeverij de Groot Goudriaan. Kampen.

- **Internet**

Blackwell Publishing, 2007. Blackwell Reference Online. 16 January 2012

http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9781405124331_chunk_g97814051243319_ss1-70

Geraadpleegd 16 januari 2012.

Centraal Bureau voor de Statistiek.2011. *Mate van stedelijkheid*.

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/begrippen/default.htm?ConceptID=658> .

Geraadpleegd 10 mei 2012.

Centraal Bureau voor de Statistiek. 2011. *Demografische kerncijfers per gemeente 2011* (16-54)

<http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/29A01EE3-33D3-45C7-84A4-1205A7206EE1/0/2011b55pub.pdf>

Geraadpleegd 13 mei 2012.

Katz-Gerro, Tally. "Lifestyle." Blackwell Encyclopedia of Sociology. Ritzer, George (ed). Blackwell Publishing, 2007. Blackwell Reference Online. 05 January 2012

http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9781405124331_chunk_g978140512433118_ss1-49

Geraadpleegd 5 januari 2012.

Law, J. 2009. "lifestyle" A Dictionary of Business and Management. Ed. Jonathan Law. Oxford University Press, 2009. *Oxford Reference Online*. Oxford University Press. Wageningen UR Library. 5 January

2012 <http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t18.e3710>

Geraadpleegd 5 januari 2012.

- **Overige (zoekmachines en digitale bronnen)**

Artikelen 'Ophef over Metal festival Elsrock in Rijssen' (2009)

<http://nos.nl/artikel/88068-gereformeerd-rijssen-verzet-zich-tegen-elsrock.html>

<http://www.refdag.nl/dossiers/overzicht-dossiers/regio/elsrock>

Geraadpleegd december 2011.

Blackwell Encyclopedia of Sociology

<http://www.blackwellreference.com/public/>

Documentaire 'Rijssen's stille oorlog'. 2010.

<http://www.hollanddoc.nl/kijk-luister/documentaire/r/rijssens-stille-oorlog.html>.

Geraadpleegd december 2011.

Documentaire 'Staphorst in tegenlicht' 2009.

<http://tvblik.nl/ikon-documentaire/staphorst-in-tegenlicht-bezieling-1-4>

Geraadpleegd december 2011.

Gemeente Rijssen-Holten

<http://www.rijssen-holten.nl/home>

<http://www.rijssensmuseum.nl/>

Geraadpleegd januari 2012.

Motivaction. 2012. Mentality model Motivaction

<http://www.motivaction.nl/mentality-uitgelegd>

Geraadpleegd januari 2012.

Over lifestyle en levensstijl

<http://www.lifestyleguide.nl/lifestyle/lifestyle/>

<http://www.encyclo.nl/begrip/levensstijl>

Geraadpleegd januari 2012.

Oxford Reference Online

<http://www.oxfordreference.com/pub/views/home.html>

Universiteitsbibliotheek

<http://www.eur.nl/ub/>

Qualtrics:

<http://www.qualtrics.com>

Bijlagen

Bijlage

Hoofdstuk 2. Theoretisch kader

Bijlage I

Relevante voorbeelden van de 'gesloten karakteristiek' van Rijssen

Bijlagen

Hoofdstuk 3. Methoden van onderzoek

Bijlage II

Definitieve enquête met inleidend schrijven

Bijlage III

Motivaction Mentality-milieu's en -interieurs

Bijlage IV

Samengestelde afbeeldingen enquêtevraag 11 & 13

Bijlage V

Handleiding interpretatie onderzoeksresultaten

Bijlage

Hoofdstuk 4. Analyse van de resultaten

Bijlage VI

Tabellen en figuren

Bijlage   Hoofdstuk 2. Theoretisch Kader

Bijlage I   Relevante voorbeelden van de 'gesloten karakteristiek' van Rijssen

Artikel 1.   Documentaire *Rijssen's stille oorlog* – Holland Doc

Holland Doc / kijk & luister / Rijssens stille oorlog

15 oktober 2010   print   bookmark   deel

Er is hier een stille oorlog - daarmee vat Fatma Öztürk kort samen wat er voor haar als moslima in Rijssen gaande is. De dorpsgemeenschap met een van oudsher overwegend streng christelijke bevolking voelt zich in toenemende mate bedreigd door secularisatie en een groeiende groep moslims. Van integratie tussen beide geloofsgroepen is nauwelijks sprake. De documentaire is gefilmd tegen de achtergrond van de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2010.

'Christenen die het ware geloof niet aanhangen, zijn gewoon heidenen', vindt de uitbater van de gereformeerde boekhandel in het Overijsselse Rijssen. Belcampo groeide in het SGP-bolwerk op en noemde Rijssen in zijn verhaal Het Grote Gebeuren de enige gemeente die nog even onberoerd is als op de dag van de Schepping. Met enige ironie beschrijft hij hoe zich er de zo gevreesde dag des oordeels voltrekt. Toch bevinden zich onder de ruim dertigduizend inwoners tegenwoordig zo'n duizend moslims. Hoe groot de kloof tussen hen en belijders van het 'ware geloof' is, wordt duidelijk tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 2010, waarbij de Turk Sahin Yilmaz grote kans maakt het eerste islamitische raadslid te worden.

Enkele oorspronkelijke en import-Riessenaren worden tijdens hun dagelijks leven gevolgd. Terwijl de imam vrijheid van godsdienst predikt en zijn geloofsgenoten de overeenkomsten tussen christendom en islam benadrukken, zien enkele orthodoxe protestanten de islam als een wezensvreemde dwaalleer.

Dit is een productie van Noctiluca/Maarten van Rouveroy van Nieuwaal i.s.m. RTV Oost.

Commotie om film 'Rijssen's stille oorlog'

zaterdag 25 september 2010 | 08:49 | Laatst bijgewerkt op: zaterdag 25 september 2010 | 11:09

Tekst

ZWOLLE / UTRECHT- Vandaag zal de film pas in première gaan op het Nederlands Film Festival in Utrecht. Niemand heeft hem dus nog gezien, maar toch is er al commotie ontstaan over de film 'Rijssen's stille oorlog', waarin te zien is hoe de integratie van Turken in Rijssen mislukt omdat de reformatorische meerderheid maar weinig manoeuvreerruimte voor hen overlaat.

De film is gemaakt door Emile van Rouveroy van Nieuwaaal uit Genne (bij Zwolle). Drie jaar geleden deed hij van zich spreken met 'Staphorst in tegenlicht' over de inmenging van de kerk daar met de gemeentepolitiek. 'Refowatcher' is hij al genoemd.

Volgens dominee A. Scheuder van de Gereformeerde Gemeente - de grootste kerk in Rijssen - klopt er weinig van de film, die in zijn ogen het gevaar van een splijtzwam in zich heeft. Hij noemt het beeld in de film 'een gevaarlijke karikatuur'. "Er wordt een probleem geschetst dat er niet is in Rijssen. Ik heb nooit iets van spanningen tussen Turken en gemeenteleden gemerkt. Zo'n film zet mensen tegen elkaar op".

Ook burgemeester A. Hofland van Rijssen-Holtten vindt dat de plank wordt misgeslagen. Hij meent juist dat de inburgering in zijn gemeente een succes is. "Ik voel me geen vredesstichter in oorlogsgebied".

Advertentie

Nu bekijken en besparen

Ken je de beste restaurants in je omgeving? Ontdek ze met kortingen tot 50%!

Verlaag uw energiekosten

Vergelijk 22 energieaanbieders. Inventariseer, informeer en kies het voordeligste voordeel.

Speel gratis Sizzling H

Gereformeerd Rijssen verzet zich tegen Elsrock

Toegevoegd: donderdag 21 mei 2009, 14:45

In het gemeentehuis in het Twentse [Rijssen](#) is gisteravond massaal geprotesteerd tegen het [heavymetal-festival Elsrock](#).

Ruim 700 van de in totaal 3500 bezwaarmakers waren aanwezig om hun angst voor godslasterlijke teksten tijdens het festival te uiten.

Ook liefhebbers van het festival waren aanwezig in het gemeentehuis, al was de zaal te klein om iedereen binnen te laten.

Verdeeld

De meningen over het festival zijn verdeeld. Een plaatselijke dominee sprak: "Een groot gedeelte van de gemeente Rijssen/Holten vervreemdt zich van de overheid. Wij zeggen dan ook met grote klem: doe dit niet. Wees dienaressen van God."

RTV Oost was aanwezig in Rijssen

Een bezoeker kan zich totaal niet vinden in de kritiek van de voornamelijk gereformeerde tegenstanders: "De mensen die protesteren reageren vooral uit onwetendheid. Ze weten niet waar ze het over hebben."

Ook een andere festivalganger is duidelijk: "Dit gaat over smaak, niet over geloof. Als je er niet van houdt, ga dan weg."

Godonterend

Toch denkt een merendeel in Rijssen daar anders over. "Godonterend", zo omschrijft een tegenstander. "Ik vind dat onze eer wordt aangetast."

Elsrock is op 29 augustus en wordt voor de vijfde keer georganiseerd. Bands als Sodom, Tankard en The Butcher verschijnen dan op het podium.

Bijlagen   Hoofdstuk 3. Methoden van onderzoek

Bijlage II   Definitieve enquête met inleidend schrijven

Inleidend schrijven

De vorming en uiting van (cultureel) gedrag

Welkom op deze pagina en op voorhand al hartelijk dank voor uw medewerking.

Ik ben een student aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en deze enquête vormt een belangrijk onderdeel van mijn Masterscriptie. Uw deelname aan dit onderzoek maakt het voor mij mogelijk om dit jaar af te kunnen studeren. Ik zou u dan ook heel dankbaar zijn als u uw medewerking zou willen verlenen en deze enquête invult en digitaal doorstuurt binnen uw sociale netwerk, ten behoeve van een zo groot mogelijke respons.

Met het invullen van de enquête draagt u bij aan mijn onderzoek naar de vorming en uiting van (cultureel) gedrag binnen verschillende gemeenschappen in Nederland. Het is hierbij van belang om enige kennis te verkrijgen van uw persoonlijke achtergrond en uw (cultureel) gedrag.

Het invullen van de enquête duurt ongeveer tien tot vijftien minuten. De antwoorden op de vragen zijn volledig anoniem en zullen niet voor andere doeleinden gebruikt worden.

Heel veel dank voor uw medewerking.

Met vriendelijke groet,

Renske Manschot
Student Kunst en Cultuurwetenschappen
Erasmus Universiteit Rotterdam

Algemeen

1. Wat is uw geslacht?

- Man (1)
- Vrouw (2)

2. Wat is uw leeftijd?

_____ jaar (1)

3. Wat is het hoogst genoten opleidingsniveau dat u heeft afgerond? Indien u nog studeert; met welk opleidingsniveau bent u momenteel bezig?

- Basisschool (1)
- MAVO/VMBO (2)
- HAVO/WVO (3)
- MBO (4)
- HBO (5)
- WO, Universiteit (6)
- Anders (7)

4. Als er nu verkiezingen waren, op welke partij zou u dan stemmen?

- VVD (1)
- CDA (2)
- PvdA (3)
- D66 (4)
- GroenLinks (5)
- SP (6)
- PartijvoordeDieren (7)
- PVV (8)
- ChristenUnie (9)
- SGP (10)
- OBP (11)
- Ik zou niet gaan stemmen (12)

5. In welke sector bent u werkzaam (geweest)?

- In de land- en tuinbouwsector (1)
- In de transportsector (2)
- Kunst en cultuur (3)
- Onderwijs (4)
- Gezondheidszorg en welzijn (5)
- De bouw (6)
- Financiële sector (7)
- Liefdadigheid (8)
- In de veiligheidssector (9)
- Industrie (10)
- Groothandel of detailhandel (11)
- IT (12)
- Overheid (13)
- Onroerend goed (14)
- Ik ben huisman/huisvrouw (15)
- Media & Communicatie (16)
- Ik studeer (17)
- Ik ben op dit moment niet werkzaam (18)

6. Wat is uw huidige woonplaats?

7. Hoeveel jaren bent u woonachtig in deze plaats?

_____ jaar (1)

8. Bent u in deze plaats opgegroeid?

- Nee (1)
- Ja (2)

9. Kunt u aangeven hoeveel generaties binnen uw familie in uw huidige woonplaats woonachtig zijn/waren?

- Ik behoor tot de eerste generatie die woonachtig is in deze woonplaats (1)
- Een tot twee generaties binnen mijn familie (inclusief mijzelf) zijn/waren woonachtig in deze woonplaats (2)
- Meer dan twee generaties binnen mijn familie (inclusief mijzelf) zijn/waren woonachtig in deze woonplaats (3)

Levensvisie & Kernwaarden

10. Geef aan in hoeverre u onderstaande kernwaarden belangrijk vindt in uw leven

	Zeer onbelangrijk (1)	Onbelangrijk (2)	Neutraal (3)	Belangrijk (4)	Zeer belangrijk (5)
Carrière (1)	☐	☐	☐	☐	☐
Privéleven en familie (2)	☐	☐	☐	☐	☐
Religie (3)	☐	☐	☐	☐	☐
Financiële groei (4)	☐	☐	☐	☐	☐
Traditionele normen en waarden (5)	☐	☐	☐	☐	☐
Consumeren en genieten (6)	☐	☐	☐	☐	☐
Sociale netwerken en relaties (7)	☐	☐	☐	☐	☐
Status en geld (8)	☐	☐	☐	☐	☐
Orde en (respect voor) gezag (9)	☐	☐	☐	☐	☐
Vrije tijd (10)	☐	☐	☐	☐	☐
Werken en presteren (11)	☐	☐	☐	☐	☐
Vrijgelaten worden en onafhankelijk zijn (12)	☐	☐	☐	☐	☐
Beleven en ervaringen opdoen (13)	☐	☐	☐	☐	☐
Politieke betrokkenheid (14)	☐	☐	☐	☐	☐
Het ondersteunen en behouden van traditioneel verschillende rolpatronen tussen man en	☐	☐	☐	☐	☐

vrouw (15)					
Soberheid en spaarzaamheid (16)	☐	☐	☐	☐	☐
Het hebben en uiten van een bepaalde lifestyle (17)	☐	☐	☐	☐	☐
Acceptatie van autoriteit en gestelde regels in de maatschappij (18)	☐	☐	☐	☐	☐
Vasthouden aan zekerheid en risicomijdend handelen (19)	☐	☐	☐	☐	☐
Persoonlijke groei en 'het in het leven gemaakt hebben' (20)	☐	☐	☐	☐	☐
Tolerantie en gelijke kansen voor iedereen (21)	☐	☐	☐	☐	☐

Mode & Interieur

11. Vink de fotocollage aan die de meeste overeenkomsten vertoont met uw eigen interieur

- Image:11 traditioneel verkleind (1)
- Image:11 modern verkleind (2)

12. Ik verander regelmatig de stijl van de inrichting van mijn huis

	Volledig mee oneens (1)	Mee oneens (2)	Neutraal (3)	Mee eens (4)	Volledig mee eens (5)
{CHOICE 1} (1)	☐	☐	☐	☐	☐

	Zeer onbelangrijk (1)	Onbelangrijk (2)	Neutraal (3)	Belangrijk (4)	Zeer belangrijk (5)
Toeristische en recreatieve activiteiten (1)	☐	☐	☐	☐	☐
Culturele activiteiten (2)	☐	☐	☐	☐	☐
Uitgaan (3)	☐	☐	☐	☐	☐
Sociale contacten met familie en vrienden (4)	☐	☐	☐	☐	☐
Het lid zijn van een vereniging (5)	☐	☐	☐	☐	☐
Internetgebruik en sociale media (6)	☐	☐	☐	☐	☐

13. Vink de fotocollage aan die de meeste overeenkomsten vertoont met uw eigen kledingstijl

- Image:13 functioneel verkleind (1)
- Image:13 traditioneel verkleind (2)
- Image:13 modern verkleind (3)

14. Hoe typeert u uw consumptiegedrag (het doen van aankopen in het algemeen)?

	Zeer gematigd (1)	Gematigd (2)	Neutraal (3)	Overmatig (4)	Zeer overmatig (5)
{CHOICE 1} (1)	☐	☐	☐	☐	☐

Vrije tijd & Reizen

15. Hoe belangrijk zijn onderstaande activiteiten binnen uw vrijetijdsbesteding?

	Zeer onbelangrijk (1)	Onbelangrijk (2)	Neutraal (3)	Belangrijk (4)	Zeer belangrijk (5)
Toeristische en recreatieve activiteiten (1)	☐	☐	☐	☐	☐
Culturele activiteiten (2)	☐	☐	☐	☐	☐
Uitgaan (3)	☐	☐	☐	☐	☐
Sociale contacten met familie en vrienden (4)	☐	☐	☐	☐	☐
Het lid zijn van een vereniging (5)	☐	☐	☐	☐	☐
Internetgebruik en sociale media (6)	☐	☐	☐	☐	☐

16. Hoe ziet uw vakantiebestemming er voornamelijk uit?

- Geen vakantie (1)
- Binnen Nederland (2)
- Buiten Nederland, binnen Europa (3)
- Verre bestemming buiten Europa (4)

17. Geeft u aan wat het beste bij uw reisgedrag past op onderstaande schaalverdelingen.

	1 (1)	2 (2)	3 (3)	4 (4)	5 (5)
Zeer zelden op reis: Zeer regelmatig op reis (1)	☐	☐	☐	☐	☐
Vakantie binnen een resort: Vakantie in de vrije natuur (2)	☐	☐	☐	☐	☐
Meerdere keren dezelfde bestemming: Iedere keer een nieuwe bestemming (3)	☐	☐	☐	☐	☐
Avontuur en ontdekken: Bekendheid en zekerheid (4)	☐	☐	☐	☐	☐
Luieren: Activiteiten ondernemen (5)	☐	☐	☐	☐	☐
Luxe: Eenvoud (6)	☐	☐	☐	☐	☐
Zelf koken op vakantie: Uit eten gaan op vakantie (7)	☐	☐	☐	☐	☐
Contact zoeken met locals: Alleen contact met medereizigers (8)	☐	☐	☐	☐	☐

Culinair & Lifestyle

18. Welke gerechten zet u thuis het meest op tafel?

- Wereldse en exotische gerechten (1)
- Culinaire hoogstandjes (2)
- Hollandse pot: groenten, aardappelen, vlees (3)
- Anders, namelijk (4) _____

19. Herkent u een vast kookpatroon bij uzelf?

- Nee, ik bekijk per dag wat er op tafel komt (1)
- Neutraal, soms een vast kookpatroon, soms niet (2)
- Ja, ik weet van te voren wat er op welke dag op tafel komt (3)

20. Geef aan in hoeverre u het eens bent met onderstaande stellingen

	Volledig mee oneens (1)	Mee oneens (2)	Neutraal (3)	Mee eens (4)	Volledig mee eens (5)
Ik ben mij zeer bewust van mode en trends (op gebied van lifestyle, kleding, interieur, reizen, voeding). (1)	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn lifestyle reflecteert wie ik graag wil zijn (2)	☐	☐	☐	☐	☐
Ik ben mij zeer bewust van mijn lifestyle (3)	☐	☐	☐	☐	☐

Kunst & Cultuur

De begrippen 'kunst en cultuur' en 'culturele activiteit' in de onderstaande vragen dekken een breed gebied; naast professionele activiteiten worden ook amateuristische en/of hobbymatige activiteiten bedoeld.

21. Mijn waardering voor kunst en cultuur in het algemeen is te typeren als...

	Zeer laag (1)	Laag (2)	Neutraal (3)	Hoog (4)	Zeer hoog (5)
(2)	☐	☐	☐	☐	☐

22. Hoe typeert u uw smaak voor kunst en cultuur?

- Traditioneel en vrij klassiek (als klassieke muziek/dans, religieuze kunst, historische en nostalgische kunst) (1)
- Neutraal, ik heb een gemengde smaak (2)
- Modern en vrij vernieuwend (als abstracte schilderkunst, moderne dans, avant-gardistische beeldende kunst) (3)
- Niet van toepassing (4)

23. In hoeverre speelden kunst en culturele activiteiten een belangrijke rol tijdens uw opvoeding?

	Een zeer onbelangrijke rol (1)	Een onbelangrijke rol (2)	Neutraal (3)	Een belangrijke rol (4)	Een zeer belangrijke rol (5)
Kunst en cultuur tijdens opvoeding (1)	☐	☐	☐	☐	☐

24. Uw aanraking met kunst en cultuur tijdens uw jeugd, was dat voornamelijk via:

- ouders en door opvoeding (1)
- school en door opleiding (2)
- Anders (3)

25. In hoeverre bent u tijdens uw jeugd actief geweest in het beoefenen van kunst en culturele activiteiten?

	Nooit (1)	Zelden (2)	Soms (3)	Regelmatig (4)	Zeer vaak (5)
(1)	☐	☐	☐	☐	☐

26. In hoeverre waardeert u de verschillende vormen van kunst en cultuur? Tussen haakjes ziet u steeds een paar voorbeelden van het type kunst dat wordt bedoeld.

	Zeer weinig waardering (1)	Weinig waardering (2)	Neutraal (3)	Veel waardering (4)	Zeer veel waardering (5)
Klassieke muziek (Bach, Mozart, Haydn) (1)	☐	☐	☐	☐	☐
Moderne, populaire muziek (Top40, Pop, Rock) (2)	☐	☐	☐	☐	☐
Onconventionele 'uitdagende' kunst (Art house, abstracte kunst, avant-garde) (3)	☐	☐	☐	☐	☐
Klassieke dans (Het Zwanenmeer) (4)	☐	☐	☐	☐	☐
Religieuze beeld/schilderkunst (Iconen en fresco's) (5)	☐	☐	☐	☐	☐
Moderne dans (Nederlands Dans Theater) (6)	☐	☐	☐	☐	☐
Religieuze muziek (Oratoria, religieus orgelspel, religieuze koorwerken) (7)	☐	☐	☐	☐	☐
Traditionele en nostalgische kunst (Klederdrachten, volksdansen, oude ambachten) (8)	☐	☐	☐	☐	☐
Toegankelijke, op amuseren gerichte kunst (Musicals/muziektheater, bioscoop, cabaret) (9)	☐	☐	☐	☐	☐
Historische en educatieve kunst (Museum, monument, vestiging, fort) (10)	☐	☐	☐	☐	☐

27. Bent u zelf actief in het beoefenen van kunst en culturele activiteiten?

- Nee (1)
- Ja, namelijk... (2) _____

28. Geef aan in hoeverre u het eens bent met onderstaande stellingen: Kunst en cultuur...

	Volledig mee oneens (1)	Mee oneens (2)	Neutraal (3)	Mee eens (4)	Volledig mee eens (5)
is duur (1)	☐	☐	☐	☐	☐
is iets wat iedereen eigenlijk zou moeten bezoeken en zelf beoefenen (2)	☐	☐	☐	☐	☐
is eigenlijk niet nodig, vrij onbelangrijk (3)	☐	☐	☐	☐	☐
sleept mij voor even uit het leven van alledag (4)	☐	☐	☐	☐	☐
vind ik te vaak aanstootgevend (5)	☐	☐	☐	☐	☐
moet te begrijpen en makkelijk te verteren zijn (6)	☐	☐	☐	☐	☐
is belangrijk voor de samenleving (7)	☐	☐	☐	☐	☐
zorgt voor inspiratie, verheffing en zelfontplooiing (8)	☐	☐	☐	☐	☐
is als een vorm van beleving, vermaak en verwennen (9)	☐	☐	☐	☐	☐
past niet bij mij (10)	☐	☐	☐	☐	☐
moet door de overheid worden gestimuleerd en gesubsidieerd (11)	☐	☐	☐	☐	☐
moet uitdagend en stimulerend zijn (12)	☐	☐	☐	☐	☐
is belangrijk voor het (h)erkennen van de nationale identiteit en geschiedenis (13)	☐	☐	☐	☐	☐

Individu & Gemeenschap

29. In hoeverre voelt u zich verbonden met de gemeenschap binnen uw woonplaats?

- Weinig tot niet verbonden, ik heb het gevoel (vrijwel) geen deel uit te maken van de gemeenschap (1)
- Gemiddeld verbonden (2)
- Sterk verbonden, ik voel mij één met de gemeenschap (3)

30. Hoe ervaart u de gemeenschap binnen uw woonplaats?

	Volledig niet van toepassing (1)	Niet van toepassing (2)	Neutraal (3)	Van toepassing (4)	Volledig van toepassing (5)
Open en toegankelijk (1)	☐	☐	☐	☐	☐
Traditioneel (2)	☐	☐	☐	☐	☐
Individuele vrijheid en privacy (3)	☐	☐	☐	☐	☐
Sociale harmonie en loyaliteit (4)	☐	☐	☐	☐	☐
Gesloten en sterk afgebakend (5)	☐	☐	☐	☐	☐
Anonimiteit (6)	☐	☐	☐	☐	☐
Modern (7)	☐	☐	☐	☐	☐
Gemeenschapszin en conformisme (8)	☐	☐	☐	☐	☐

31. Ervaart u een sterke sociale controle binnen de gemeenschap in uw woonplaats?

	Helemaal niet (1)	Niet (2)	Neutraal (3)	Sterk (4)	Zeer sterk (5)
{CHOICE 1} (1)	☐	☐	☐	☐	☐

32. Wordt uw levensvisie en/of uw dagelijks leven beïnvloed door de gemeenschap binnen uw woonplaats?

	Helemaal niet (1)	Niet (2)	Neutraal (3)	Sterk (4)	Zeer sterk (5)
{CHOICE 1} (1)	☐	☐	☐	☐	☐

33. Hoe ervaart u deze mate van beïnvloeding?

	Zeer negatief (1)	Negatief (2)	Neutraal (3)	Positief (4)	Zeer positief (5)
{CHOICE 1} (1)	☐	☐	☐	☐	☐

34. In hoeverre typeert u uzelf als zijnde religieus?

- Niet religieus (1)
- Wel religieus, niet praktiserend (niet-kerkelijk) (2)
- Wel religieus, praktiserend (kerkelijk) (3)

35. In hoeverre zijn/waren uw ouders religieus?

- Niet religieus (1)
- Wel religieus, niet praktiserend (niet-kerkelijk) (2)
- Wel religieus, praktiserend (kerkelijk) (3)

36. In hoeverre is religie belangrijk binnen de gemeenschap in uw woonplaats?

	Zeer onbelangrijk (1)	Onbelangrijk (2)	Neutraal (3)	Belangrijk (4)	Zeer belangrijk (5)
(1)	☐	☐	☐	☐	☐

Dit is het einde van de enquête. Zou u zo vriendelijk willen zijn deze enquête door te sturen binnen uw sociale netwerk? Gebruikt u hiervoor de volgende link: https://qtrial.qualtrics.com/SE/?SID=SV_6yFzW6grRlcYmM

Heel hartelijk dank voor uw deelname en medewerking.

Bijlage III. Motivaction Mentality milieus en interieurs

1. Mentality milieus & interieurs passend bij: traditionele, gesloten gemeenschap

Moderne burgerij <http://www.motivaction.nl/mentality-tm/moderne-burgerij>

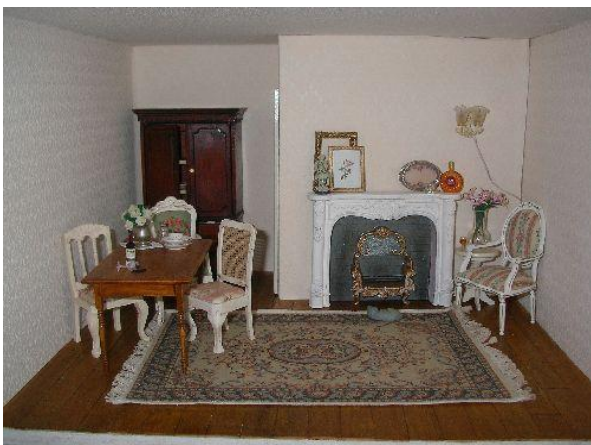
Traditionele burgerij <http://www.motivaction.nl/mentality-tm/traditionele-burgerij>

Nieuw conservatieven <http://www.motivaction.nl/mentality-tm/nieuwe-conservatieven>

Extra

2. Mentality milieus & interieurs passend bij: moderne, open gemeenschap

Postmaterialist <http://www.motivaction.nl/mentality-tm/postmaterialisten>

Kosmopoliet <http://www.motivaction.nl/mentality-tm/de-kosmopolieten>

Postmoderne Hedonist <http://www.motivaction.nl/mentality-tm/postmoderne-hedonisten>

Opwaarts mobiel <http://www.motivaction.nl/mentality-tm/opwaarts-mobielen>

Bijlage IV. Samengestelde afbeeldingen enquêtevraag 11 & 13

11. Vink de fotocollage aan die de meeste overeenkomsten vertoont met uw eigen interieur

Image:11 traditioneel

Image:11 modern

13. Vink de fotocollage aan die de meeste overeenkomsten vertoont met uw eigen kledingstijl

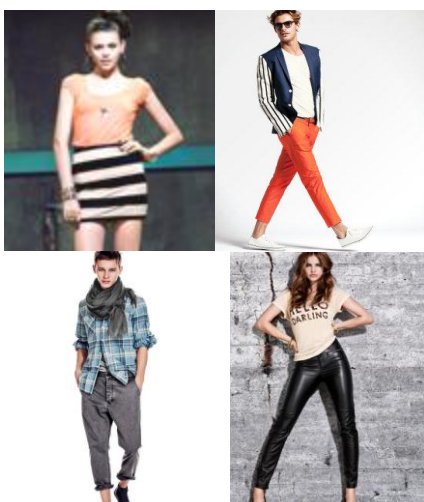
1. Niet per se modebewust - voornamelijk functioneel

2. Modebewust – voornamelijk traditioneel

3. Modebewust - voornamelijk modern

Bijlage V Handleiding interpretatie onderzoeksresultaten

- De vorming en beïnvloeding van (cultureel) gedrag: de gemeenschap en diens 'vormingseffecten'

Te analyseren variabelen	#	Laag** (score)	Hoog* (score)
Ervaring gemeenschap: - traditioneel - sociale harmonie en loyaliteit - gesloten en sterk afgebakend - gemeenschapszin en conformiteit	#30	1/2	4/5
Ervaring gemeenschap: - open en toegankelijk - individuele vrijheid en privacy - anonimiteit - modern	#30	4/5	1/2
Gevoel van verbondenheid gemeenschap	#29	1	2/3
Ervaring van sociale controle gemeenschap***	#31	1/2	4/5
Beïnvloeding levensvisie/dagelijks leven gemeenschap***	#32	1/2	4/5
Ervaring beïnvloeding gemeenschap	#33	open	open
Religiositeit gemeenschap	#36	1/2	4/5

* Gemeten: hoge mate van vorming en beïnvloeding van (cultureel) gedrag

** Gemeten: lage mate van vorming en beïnvloeding van (cultureel) gedrag:

***Variabele kan wel relevant zijn zonder dat dit wordt ervaren door de respondent. Per geval dient dus te worden gekeken hoe hier op wordt gereageerd en hoe dit zich verhoudt tot andere variabelen m.b.t. 'vorming' door de gemeenschap, alvorens een conclusie te kunnen trekken

Controleer: de score op variabelen als: gemeenschap, opgegroeid in gemeenschap, aantal jaar woonachtig in gemeenschap/ aantal generaties woonachtig in gemeenschap/ gevoel van verbondenheid met gemeenschap

- De uiting van (cultureel) gedrag: patronen van lifestyle en culturele smaak (latent/gemanifesteerd)

1. Verticale differentiatie

Te analyseren variabelen	#	Low (score)	Middle (score)	High (score)
Kernwaarden: - Soberheid en spaarzaamheid - Orde en autoriteit - Vasthouden aan zekerheid en risicomijdend handelen	10	4/5	3	1/2
Opleidingsniveau	3	1/2/4	-	3/5/6
Sector werkzaam	5	1/2/5/7/10	-	3/6/8/9/11/12/13
Kernwaarden: - Consumeren en genieten - Vrije tijd - Beleven en ervaringen opdoen - Het hebben en uiten van een bepaalde lifestyle	10	1/2	3	4/5
Bewustzijn mode en trends	20	1/2	3	4/5
Stijl inrichting huis	11	1	-	2
Frequentie veranderen inrichting huis	12	1/2	3	4/5
Typering kleding	13	1/2	-	3
Typering consumptiegedrag	14	1/2	3	4/5
Vakantiebestemming	16	1/2	-	3/4
Reisgedrag	16	Zeer zelden op reis Vakantie in de vrije natuur Meerdere keren dezelfde bestemming Bekendheid en zekerheid Luiere Eenvoud Zelf koken op vakantie Alleen contact met medereizigers	-	Zeer regelmatig op reis Vakantie binnen een resort ledere keer een nieuwe bestemming Avontuur en ontdekken Activiteiten ondernemen Luxe Uit eten gaan op vakantie Contact zoeken met locals
Gerechten thuis	18	3	-	1/2
Kookpatroon	19	3	2	1

Vrije tijd: <ul style="list-style-type: none"> - Toeristische en recreatieve activiteiten - Culturele activiteiten - Uitgaan - Sociale contacten - Internetgebruik en sociale media 	15	1/2	3	4/5
Waardering kunst en cultuurvormen	26	Meer dan 4 vormen laag gewaardeerd	-	Meer dan 4 hoog gewaardeerd

2. Horizontale differentiatie

Te analyseren variabelen	#	Univoor	Omnivoor
Reisgedrag	17	Zeer zelden op reis Meerdere keren dezelfde bestemming Luieren	Zeer regelmatig op reis Iedere keer een nieuwe bestemming Activiteiten ondernemen
Gerechten thuis	18	3	1
kookpatroon	19	3	1
Waardering kunst en cultuurvormen	26	Minder dan 4 vormen hoog gewaardeerd	Meer dan 4 vormen hoog gewaardeerd

→ **Controleer:** zijn er waarneembare (theoretisch verklaarbare) overeenkomsten tussen (cultureel) gedrag (latente/gemanifesteerde patronen van lifestyle en culturele smaak) en scores op variabelen als: geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, politieke oriëntatie, sector werkzaam, woonplaats, aantal jaar woonachtig in gemeenschap, opgegroeid in gemeenschap, aantal generaties woonachtig in gemeenschap, religiositeit individu, religiositeit ouders, religiositeit gemeenschap?

• Effecten van (post)modernisering: relevantie en waarneembaarheid

Te analyseren variabelen	#	Laag** (score/standaarden)	Hoog*(score/standaarden)
<ul style="list-style-type: none"> • Consumering & Omnivorisering Kernwaarden: <ul style="list-style-type: none"> - consumeren en genieten - vrije tijd - beleven en ervaringen opdoen - het hebben en uiten van een bepaalde lifestyle 	10	1/2	4/5
Kernwaarden: <ul style="list-style-type: none"> - Soberheid en spaarzaamheid - Orde en autoriteit - Vasthouden aan zekerheid en risicomijdend handelen 	10	4/5	1/2
Stijl inrichting huis	11	1 = traditioneel, gesloten,	2 = modern, open (neigt meest naar (post)moderniteit)
Frequentie veranderen inrichting huis	12	1/2	4/5
Typering kleding	13	1 = neutraal, 2 = traditioneel,	3 = modern (neigt meest naar (post)moderniteit)
Typering consumptiegedrag	14	1/2	4/5
Activiteiten <ul style="list-style-type: none"> - toeristische en recreatieve activiteiten - culturele activiteiten - uitgaan - sociale contacten - internetgebruik en sociale media 	15	1/2	4/5
Vakantiebestemming	16		3/4
Reisgedrag	17	Zeer zelden op reis Meerdere keren dezelfde bestemming Luieren Eenvoud	zeer regelmatig op reis iedere keer een nieuwe bestemming avontuur en ontdekken activiteiten ondernemen

		Zelf koken op vakantie Alleen contact met medereizigers	luxe uit eten gaan op vakantie contact zoeken met locals
Gerechten thuis	18	3	1/2
Kookpatroon	19	3	1
Lifestyle: bewustzijn mode en trends	20	2/3	4/5
<ul style="list-style-type: none"> • Secularisering & Individualisering: Kernwaarden: <ul style="list-style-type: none"> - carrière - financiële groei - status en geld - werken en presteren - vrijgelaten worden en onafhankelijk zijn - persoonlijke groei en het in het leven gemaakt hebben 	10	1/2	4/5
Kernwaarden: <ul style="list-style-type: none"> - Privéleven en familie - Religie - Traditionele normen en waarden - Politieke betrokkenheid - Verschillende rolpatronen voor mannen en vrouwen 	10	4/5	1/2
Lifestyle <ul style="list-style-type: none"> - lifestyle reflectie van eigen identiteit - bewustzijn lifestyle 	20		4/5
Verbondenheid gemeenschap	29	3	1
Religiositeit individu	34	2/3	1
Religiositeit ouders	35	2/3	1
Religiositeit gemeenschap	36	4/5	1/2

*Gemeten: hoge mate van relevantie en waarneembaarheid van effecten van (post)modernisering

**Gemeten: lage mate van relevantie en waarneembaarheid van effecten van (post)modernisering

➔ Controleer: zijn verschillen waarneembaar per gemeenschap?

Bijlage Hoofdstuk 4. Analyse van de resultaten

Bijlage VI Tabellen en figuren behorend tot de Data Analyse

Tabel 4.1 Geslacht respondenten naar woonplaats

Crosstab
% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
1. Wat is uw geslacht?	Man	49,0%	22,7%	36,2%
	Vrouw	51,0%	77,3%	63,8%
Totaal		100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.2 Leeftijd in categorieën naar woonplaats

Crosstab
% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
Categorieën1	25-34 jaar	29,4%	71,1%	49,7%
	35-44 jaar	15,7%	14,4%	15,1%
	45-54 jaar	28,4%	8,2%	18,6%
	55-64 jaar	14,7%	4,1%	9,5%
	65-74 jaar	10,8%	2,1%	6,5%
	75-84 jaar	1,0%		0,5%
Totaal		100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.3 Opleidingsniveau naar woonplaats

Crosstab
% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
3. Wat is het hoogst genoten opleidingsniveau dat u heeft afgerond? Indien u nog studeert; met welk...	MAVO/VMBO	10,8%	1,0%	6,0%
	HAVO/VWO	2,9%	6,2%	4,5%
	MBO	29,4%	7,2%	18,6%
	HBO	35,3%	37,1%	36,2%
	WO, Universiteit	18,6%	48,5%	33,2%
	Anders	2,9%		1,5%
Totaal		100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.4A Politieke oriëntatie naar woonplaats

Crosstab

% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
4. Als er nu verkiezingen waren, op welke partij zou u dan stemmen?	VVD	24,5%	16,5%	20,6%
	CDA	21,6%	4,1%	13,1%
	PvdA	4,9%	11,3%	8,0%
	D66	11,8%	34,0%	22,6%
	GroenLinks	3,9%	10,3%	7,0%
	SP	3,9%	14,4%	9,0%
	PartijvoorDieren		1,0%	0,5%
	PVV	2,0%	1,0%	1,5%
	ChristenUnie	11,8%	2,1%	7,0%
	SGP	10,8%		5,5%
Totaal	Ik zou niet gaan stemmen	4,9%	5,2%	5,0%
		100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.4B Politieke oriëntatie in categorieën 'liberaal/confessioneel' naar woonplaats

Crosstab

% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
stemgedragCategorie	(Vrij) confessioneel	46,4%	6,5%	27,0%
	(Vrij) liberaal	53,6%	93,5%	73,0%
Totaal		100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.5A Arbeidssector naar woonplaats

Crosstab

% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal	
		Rijssen	Rotterdam		
5. In welke sector bent u werkzaam (geweest)?	In de land- en tuinbouwsector	4,9%	2,1%	3,5%	
	In de transportsector	2,0%	2,1%	2,0%	
	Kunst en cultuur	2,9%	22,7%	12,6%	
	Onderwijs	9,8%	3,1%	6,5%	
	Gezondheidszorg en welzijn	29,4%	23,7%	26,6%	
	De bouw	17,6%	1,0%	9,5%	
	Financiële sector	3,9%	3,1%	3,5%	
	Liefdadigheid	1,0%	1,0%	1,0%	
	In de veiligheidssector	1,0%	3,1%	2,0%	
	Industrie	2,9%	2,1%	2,5%	
	Groothandel of detailhandel	1,0%	1,0%	1,0%	
	IT	3,9%	4,1%	4,0%	
	Overheid	3,9%	7,2%	5,5%	
	Onroerend goed	2,9%	1,0%	2,0%	
	Ik ben huisman/huisvrouw	2,9%	2,1%	2,5%	
	Media & Communicatie		2,1%	1,0%	
	Ik studeer	1,0%	15,5%	8,0%	
	Ik ben op dit moment niet werkzaam	8,8%	3,1%	6,0%	
	Totaal		100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.5B Arbeidssector naar categorieën 'traditioneel/modern' naar woonplaats

Crosstab

% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
HerocoderingWerksector	(Vrij) traditioneel	79,4%	40,2%	60,3%
	(Vrij) modern	20,6%	59,8%	39,7%
Totaal		100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.6 Aantal jaren woonachtig in woongemeenschap naar woonplaats

Crosstab

% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
categorie	0-4 jaar	5,9%	34,0%	19,6%
	5-9 jaar	5,9%	16,5%	11,1%
	10-14 jaar	6,9%	7,2%	7,0%
	15-19 jaar	9,8%	3,1%	6,5%
	20-24 jaar	12,7%	14,4%	13,6%
	25-29 jaar	14,7%	16,5%	15,6%
	30-34 jaar	11,8%	4,1%	8,0%
	35-40 jaar	8,8%	4,1%	6,5%
> 40 jaar		23,5%		12,1%
Totaal		100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.7 Opgroeien in woongemeenschap naar woonplaats

Crosstab

% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
8. Bent u in deze plaats opgegroeid?	Nee	46,1%	68,0%	56,8%
	Ja	53,9%	32,0%	43,2%
Totaal		100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.8 Aantal generaties woonachtig in woongemeenschap naar woonplaats

Crosstab

% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
9. Kunt u aangeven hoeveel generaties binnen uw familie in uw huidige woonplaats woonachtig zijn/war...	Ik behoor tot de eerste generatie die woonachtig is in deze woonplaats	36,3%	47,4%	41,7%
	Een tot twee generaties binnen mijn familie (inclusief mijzelf) zijn/waren woonachtig in deze woonplaats	20,6%	27,8%	24,1%
	Meer dan twee generaties binnen mijn familie (inclusief mijzelf) zijn/waren woonachtig in deze woonplaats	43,1%	24,7%	34,2%
Totaal		100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.9 Individuele religiositeit naar woonplaats

Crosstab

% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
34. In hoeverre typeert u uzelf als zijnde religieus?	Niet religieus	25,5%	52,6%	38,7%
	Wel religieus, niet praktiserend (niet-kerkelijk)	30,4%	24,7%	27,6%
	Wel religieus, praktiserend (kerkelijk)	44,1%	22,7%	33,7%
Totaal		100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.10 Ouderlijke religiositeit naar woonplaats

Crosstab

% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
35. In hoeverre zijn/waren uw ouders religieus?	Niet religieus	12,7%	25,8%	19,1%
	Wel religieus, niet praktiserend (niet-kerkelijk)	17,6%	27,8%	22,6%
	Wel religieus, praktiserend (kerkelijk)	69,6%	46,4%	58,3%
Totaal		100,0%	100,0%	100,0%

- **Excel bestanden met scores en gemiddelden**

Tabel 1. Score: Mate van gevoeligheid voor vorming en beïnvloeding van (cultureel) gedrag door de gemeenschap (des te hoger het gemiddelde, des te meer gevoelig voor vorming en beïnvloeding van (cultureel) gedrag door de gemeenschap) (diverse variabelen zijn gehercodeerd om een bruikbare score te creëren)

Traditioneel	sociale harmonie/loyaliteit	gesloten en sterk afgebakend,	gemeenschapszin en conformiteit	ervaring van sociale controle gemeenschap	beïnvloeding levensvisie/dagelijks leven gemeenschap	Religiositeit gemeenschap	Gemiddelde
4	3	2	3	4	1	4	3

Tabel 2. Score: Karakteristiek (cultureel) gedrag (des te hoger het gemiddelde, des te moderner, des te minder traditioneel) (diverse variabelen zijn gehercodeerd om een bruikbare score te creëren)

Religie	Financiële groei	Traditionele normen en waarden	Consumeren en genieten	Sociale netwerken en relaties	Status en geld	Orde en respect voor gezag	Werken en presteren	Vrij en onafhankelijk zijn	Beleven en ervaringen opdoen	Rolpatronen mannen en vrouwen	Soberheid en spaarzaamheid	Het hebben en uiten van lifestyle	Acceptatie autoriteit	Vasthouden aan zekerheid	Persoonlijke groei	Waardering religieuze kunst	Traditionele nostalgische kunst	Historische kunst	Belang voor herkennen geschiedenis	Waardering religieuze muziek	Gemiddelde
5	5	2	5	5	3	3	5	5	5	5	5	3	3	4	5	3	3	2	4	4	3,913

Tabel 3. Score: Verticale differentiatie in uiting van (cultureel) gedrag (des te hoger het gemiddelde, des te meer highbrow is het (cultureel) gedrag) (diverse variabelen zijn gehercodeerd om een bruikbare score te creëren)

Persoonlijke groei	Vasthouden aan zekerheid	Frequentie verandering interieur	Toeristische en recreatieve activiteiten	Culturele activiteiten	Uitgaan	Reisfrequentie	ResortNatuur	ZelfdeAnderebestemming	1	AvontuurBekendheid	Luxe Eenvoud	Zelf koken Uit eten	Consumptiegedrag	Vakantiebestemming	Bewustzijn mode en trends	Lifestyle reflectie	Bewustzijn lifestyle	Waardering k&c	Waardering klassieke muziek	Waardering Onconventionele kunst	Waardering moderne dans	StellingBezoeken	Verheffing	Uitdagend	Gemiddelde
5	4	2	4	4	5	3	2	5	1	5	3	5	3	4	4	3	4	5	4	3	5	4	5	4	3,94

Tabel 4. Score: Horizontale differentiatie in uiting van (cultureel) gedrag (des te hoger het gemiddelde, des te meer omnivoor is het (cultureel) gedrag) (diverse variabelen zijn gehercodeerd om een bruikbare score te creëren)

Beleven en ervaringen opdoen	
VasthoudenZekerheid	4
Frequentie verandering interieur	2
reisfrequentie	3
BestemmingNieuw	5
Avontuur en ontdekken	5
HerocodingGerechtenThuis	4
WaarderingKlassiekMuziek	4
WaarderingModernMuziek	4
OnconventioneleKunst	3
KlassiekeDans	5
ReligieuzeSchilderkunst	3
ModerneDans	5
ReligieuzeMuziek	2
TraditioneleKunst	3
ToegankelijkeKunst	4
HistorischeKunst	4
Gemiddelde	3,82

Tabel 5. Score: Relevantie en waarneembaarheid van (post)moderne effecten in het (cultureel) gedrag Consumering en Omnivorisering

(des te hoger het gemiddelde, des te meer relevant en waarneembaar zijn deze (post)moderne effecten in het (cultureel) gedrag) (diverse variabelen zijn gehercodeerd om een bruikbare score te creëren)

Consumeren en genieten	
Vrije tijd	5
Beleven en ervaringen opdoen	5
Het hebben en uiten van een bepaalde lifestyle	3
Soberheid en spaarzaamheid	5
Orde en autoriteit	3
Zekerheid en Risicomijdend	4
Verandering interieur	2
Consumptiegedrag	3
Toeristische activiteiten	4
Culturele activiteiten	4
uitgaan	5
sociale contacten	5
Internetgebruik	4
Vakantiebestemming	4
Reisfrequentie	3
Zelfde bestemming?	5
luieren	3
LuxeEenvoud	3
Zelf koken	5
contacten locals	3
gerechten thuis	4
Bewustzijn mode en trends	4
Lifestyle reflectie	3
Gemiddelde	3,92

Tabel 6. Score: Relevantie en waarneembaarheid van (post)moderne effecten in het (cultureel) gedrag Secularisering en Individualisering

(des te hoger het gemiddelde, des te meer relevant en waarneembaar zijn deze (post)moderne effecten in het (cultureel) gedrag) (diverse variabelen zijn gehercodeerd om een bruikbare score te creëren)

Bewustzijn mode en trends	
Lifestyle reflectie	3
Bewustzijn lifestyle	4
Carriere	5
Priveleven en familie	1
Financiële groei	5
Status en geld	3
Werken en presteren	5
Vrij en onafhankelijk	5
Persoonlijke groei	5
Religie	5
Traditionele Normen en waarden	2
Rolpatronen	5
RespectOrde	3
AcceptatieAutoriteit	3
Religiositeit ouders	4
Religiositeit gemeenschap	2
ReligiositeitIndividu	5
Gemiddelde	3,83

Tabel 4.11A Typering (cultureel) gedrag naar woonplaats

HercoderingTraditioneelModern * Woonplaats Rijssen/Rotterdam Crosstabulation
% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
HercoderingTraditioneelModern	Vrij traditioneel (cultureel) gedrag	2,9%		1,5%
	Neiging naar traditioneel (cultureel) gedrag	42,2%	22,7%	32,7%
	Neiging naar modern (cultureel) gedrag	43,1%	61,9%	52,3%
	Vrij modern (cultureel) gedrag	11,8%	15,5%	13,6%
Totaal		100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.11B
Significantie, sterkte en richting van het verband

d (typering cultureel gedrag x woonplaats)

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	12,462 ^a	3	,006
Likelihood Ratio	13,746	3	,003
Linear-by-Linear Association	8,817	1	,003
N of Valid Cases	199		

a. 2 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,46.

Tabel 4.12A Verticale differentiatie (cultureel) gedrag naar woonplaats

HercoderingVerticaleDifferentiatie * Woonplaats Rijssen/Rotterdam Crosstabulation
% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
HercoderingVerticaleDifferentiatie	Lowbrow	3,9%		2,0%
	Neiging tot lowbrow	33,3%	13,4%	23,6%
	Middlebrow	52,0%	57,7%	54,8%
	Neiging tot highbrow	9,8%	27,8%	18,6%
Totaal		100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.12B Significantie, sterkte en richting van het verband (verticale differentiatie x woonplaats)

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	21,164 ^a	4	,000
Likelihood Ratio	23,337	4	,000
Linear-by-Linear Association	19,386	1	,000
N of Valid Cases	199		

a. 4 cells (40,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,97.

Tabel 4.13A Horizontale differentiatie (cultureel) gedrag naar woonplaats

HercoderingHorizontaleDifferentiatie * Woonplaats Rijssen/Rotterdam Crosstabulation
% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
HercoderingHorizontaleDifferentiatie	univoor	3,2%		1,8%
	neiging tot univoor	21,0%		11,8%
	neutraal	58,1%	35,4%	48,2%
	neiging tot omnivoor	14,5%	52,1%	30,9%
	omnivoor	3,2%	12,5%	7,3%
Totaal		100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.13B Significantie, sterkte en richting van het verband (horizontale differentiatie x woonplaats)

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	30,046 ^a	4	,000
Likelihood Ratio	35,901	4	,000
Linear-by-Linear Association	26,690	1	,000
N of Valid Cases	110		

a. 4 cells (40,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,87.

Tabel 4.14A Waarneembaarheid en relevantie Consumering & Omnivorisering naar woonplaats

Crosstab

% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
HerocoderingConsumeringOmnivorisering	weinig tot matig waarneembaar en relevant	2,3%		1,1%
	matig tot gemiddeld waarneembaar en relevant	63,6%	21,7%	42,2%
	gemiddeld tot sterk waarneembaar en relevant	34,1%	76,1%	55,6%
	sterk tot zeer sterk waarneembaar en relevant		2,2%	1,1%
	Totaal	100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.14B Significantie, sterkte en richting van het verband (Consumering & Omnivorisering x woonplaats)

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	18,491 ^a	3	,000
Likelihood Ratio	19,834	3	,000
Linear-by-Linear Association	18,125	1	,000
N of Valid Cases	90		

a. 4 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,49.

Tabel 4.15A Waarneembaarheid en relevantie Secularisering & Individualisering naar woonplaats

Crosstab

% within Woonplaats Rijssen/Rotterdam

		Woonplaats Rijssen/Rotterdam		Totaal
		Rijssen	Rotterdam	
HerocoderingSeculariseringIndividualisering	niet tot weinig waarneembaar en relevant	5,9%	1,0%	3,5%
	weinig tot matig waarneembaar en relevant	44,1%	17,5%	31,2%
	matig tot gemiddeld waarneembaar en relevant	47,1%	62,9%	54,8%
	gemiddeld tot sterk waarneembaar en relevant	2,9%	18,6%	10,6%
	Totaal	100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 4.15B Significantie, sterkte en richting van het verband (Secularisering & Individualisering x woonplaats)

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	28,374 ^a	3	,000
Likelihood Ratio	30,393	3	,000
Linear-by-Linear Association	27,690	1	,000
N of Valid Cases	199		

a. 2 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,41.

- **Factor analyse**

Uiting van latent (cultureel) gedrag: typering, houdingen, normen en waarden

Tabel 4.16 Totale verklaarde variantie   Typering latent (cultureel) gedrag

Total Variance Explained

Compon ent	Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %
1	5,499	13,748	13,748
2	3,245	8,112	21,860
3	2,561	6,403	28,263
4	2,547	6,368	34,631
5	2,315	5,787	40,418
6	1,699	4,246	44,664
7	1,517	3,792	48,456
8	1,347	3,368	51,824
9	1,332	3,331	55,154
10	1,328	3,319	58,473
11	1,288	3,220	61,693

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Tabel 4.17 Geroteerde component en matrix

Typering latent (cultureel) gedrag

Rotated Component Matrix^a

	Component											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Kunst en cultuur...-past niet bij mij	-,813											
zorgt voor inspiratie, verheffing en zelfontplooiing	,773											
is eigenlijk niet nodig, vrij onbelangrijk	-,725											
sleept mij voor even uit het leven van alledag	,701											
is belangrijk voor de samenleving	,699											
is iets wat iedereen eigenlijk zou moeten bezoeken en zelf beoefenen	,665											
moet door de overheid worden gestimuleerd en gesubsidieerd	,661											
Vrijtijdsbesteding: culturele activiteiten	,654											
is als een vorm van beleving, vermaak en verwennen	,653											
moet te begrijpen en makkelijk te verteren zijn	-,427											
Kernwaarden: traditionele normen en waarden		,721										
Orde en (respect voor) gezag		,713										
Acceptatie van autoriteit en gestelde regels in de maatschappij		,636								-,417		
Het ondersteunen en behouden van traditioneel verschillende rolpatronen tussen man en vrouw		,604										
Soberheid en spaarzaamheid		,540			-,395							
Religie		,496	-,440									
Vasthouden aan zekerheid en risicomijdend handelen		,462										
Vrijgelaten worden en onafhankelijk zijn			,756									
Beleven en ervaringen opdoen			,741									
Tolerantie en gelijke kansen voor iedereen			,552									
Persoonlijke groei en 'het in het leven gemaakt hebben'			,446	,413								
Vrije tijd			,382		,357							,366
Financiële groei				,720								
Status en geld				,716								
Carrière				,645								
Werken en presteren				,527								
Sociale contacten met familie en vrienden					,705							
Sociale netwerken en relaties					,691							
Consumeren en genieten				,397	,628							
Uitgaan					,483							

- **Regressieanalyse Factor 1. *Positieve houding tegenover kunst en cultuur***

Tabel 4.19 Samenvatting model 'positieve houding kunst en cultuur'

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,531 ^a	,282	,246	,84926608

a. Predictors: (Constant), dum_rotterdamimport, HercoderingWerksector, 1. Wat is uw geslacht?, Categorieen1, 34. In hoeverre typeert u uzelf als zijnde religieus?, 3. Wat is het hoogst genoten opleidingsniveau dat u heeft afgerond? Indien u nog studeert; met welk..., dum_rijssenaltijd, stemgedragCategorie, dum_rotterdamaltijd

Tabel 4.20 Coefficienten Matrix 'positieve houding kunst en cultuur'

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-2,528	,531		-4,762	,000
	Leeftijd	,120	,058	,163	2,079	,039
	Geslacht	,543	,137	,269	3,977	,000
	Opleidingsniveau	,226	,061	,266	3,682	,000
	Stemgedrag	-,026	,185	-,012	-,139	,889
	Arbeidssector	,059	,143	,030	,412	,681
	Religiositeit	,053	,090	,046	,591	,555
	Rijssen geboren en getogen	-,138	,187	-,063	-,737	,462
	Rotterdam geboren en getogen	,692	,251	,252	2,761	,006
	Rotterdam import	,460	,203	,223	2,265	,025

a. Dependent Variable: kunst pos

Excluded Variables^b

Model	Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
					Tolerance
1 dum_rijssenimport	. ^a	.	.	.	,000

a. Predictors in the Model: (Constant), dum_rotterdamimport, HercoderingWerksector, 1. Wat is uw geslacht?, Categorieen1, 34. In hoeverre typeert u uzelf als zijnde religieus?, 3. Wat is het hoogst genoten opleidingsniveau dat u heeft afgerond? Indien u nog studeert; met welk..., dum_rijssenaltijd, stemgedragCategorie, dum_rotterdamaltijd

b. Dependent Variable: kunst pos

- **Regressie analyse Factor 2. Traditionele typering latent (cultureel) gedrag**

Tabel 4.21 Model samenvatting Traditionele typering latent (cultureel) gedrag

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,541 ^a	,292	,257	,84369350

a. Predictors: (Constant), dum_rotterdamimport, HercoderingWerksector, 1. Wat is uw geslacht?, Categorieen1, 34. In hoeverre typeert u uzelf als zijnde religieus?, 3. Wat is het hoogst genoten opleidingsniveau dat u heeft afgerond? Indien u nog studeert; met welk..., dum_rijssenaltijd, stemgedragCategorie, dum_rotterdamaltijd

Tabel 4.22 Coefficients Traditionele typering latent (cultureel) gedrag

		Coefficients ^a				
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-,058	,527		-,111	,912
	Leeftijd	,032	,057	,044	,562	,575
	Geslacht	,294	,136	,145	2,167	,032
	Opleidingsniveau	,006	,061	,007	,102	,919
	Stemgedrag	-,613	,184	-,279	-3,337	,001
	Arbeidssector	-,197	,142	-,099	-1,384	,168
	Religiositeit	,197	,089	,172	2,213	,028
	Rijssen geboren en getogen	-,421	,186	-,193	-2,264	,025
	Rotterdam geboren en getogen	-,580	,249	-,211	-2,328	,021
	Rotterdam import	-,481	,202	-,233	-2,386	,018

a. Dependent Variable: trad latent

		Excluded Variables ^b				
Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
						Tolerance
1	8. Bent u in deze plaats opgegroeid?	. ^a	.	.	.	,000
	dum_rijssenimport	. ^a	.	.	.	,000

a. Predictors in the Model: (Constant), dum_rotterdamimport, HercoderingWerksector, 1. Wat is uw geslacht?, Categorieen1, 34. In hoeverre typeert u uzelf als zijnde religieus?, 3. Wat is het hoogst genoten opleidingsniveau dat u heeft afgerond? Indien u nog studeert; met welk..., dum_rijssenaltijd, stemgedragCategorie, dum_rotterdamaltijd

b. Dependent Variable: trad latent

- **Regressieanalyse Factor 3. Moderne typering latent (cultureel) gedrag**

Tabel 4.23 Model summary moderne typering latent (cultureel) gedrag

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,417 ^a	,174	,133	,93272258

a. Predictors: (Constant), dum_rotterdamimport, HercoderingWerksector, 1. Wat is uw geslacht?, Categorieen1, 34. In hoeverre typeert u uzelf als zijnde religieus?, 3. Wat is het hoogst genoten opleidingsniveau dat u heeft afgerond? Indien u nog studeert; met welk..., dum_rijssenaltijd, stemgedragCategorie, dum_rotterdamaltijd

Tabel 4.24 Coefficienten Moderne typering van latent (cultureel) gedrag

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	,792	,583		1,359	,176
	Leeftijd	,042	,063	,056	,668	,505
	Geslacht	-,061	,150	-,030	-,408	,684
	Opleidingsniveau	-,093	,067	-,107	-1,385	,168
	Stemgedrag	,433	,203	,193	2,135	,034
	Arbeidssector	,060	,157	,030	,383	,702
	Religiositeit	-,336	,098	-,288	-3,420	,001
	Rijssen geboren en getogen	,096	,206	,043	,465	,643
	Rotterdam geboren en getogen	-,386	,275	-,137	-1,400	,163
	Rotterdam import	-,022	,223	-,011	-,101	,920

a. Dependent Variable: modern latent

- **Factor analyse en multiple regressie**

Uiting van gemanifesteerd (cultureel) gedrag: culturele activiteit, smaakvoorkeur en smaakbreedte

Tabel 4.25 Totaal verklaarde variantie Gemanifesteerd (cultureel) gedrag

Total Variance Explained			
Component	Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2,602	26,022	26,022
2	2,402	24,025	50,046
3	1,595	15,946	65,992

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Tabel 4.26 Geroteerde componenten matrix Gemanifesteerd (cultureel) gedrag

	Rotated Component Matrix ^a		
	Component 1	Component 2	Component 3
Religieuze muziek (Oratoria, religieus orgelspel, religieuze koorwerken)	,785		
Traditionele en nostalgische kunst (Klederdrachten, volksdansen, oude ambachten)	,739		
Religieuze beeld/schilderkunst (Iconen en fresco's)	,681	,379	
Historische en educatieve kunst (Museum, monument, vestiging, fort)	,632		
Moderne dans (Nederlands Dans Theater)		,843	
Onconventionele 'uitdagende' kunst (Art house, abstracte kunst, avant-garde)		,768	
Klassieke dans (Het Zwanenmeer)	,426	,745	
Klassieke muziek (Bach, Mozart, Haydn)	,497	,527	
Toegankelijke, op amuseren gerichte kunst (Musicals/muziektheater, bioscoop, cabaret)			,841
Moderne, populaire muziek (Top40, Pop, Rock)			,794

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 5 iterations.

- **Regressie analyse factor 1. Gemanifesteerde highbrow/klassieke culturele smaakvoorkeur**

Tabel 4.27 Model samenvatting Gemanifesteerde highbrow/klassieke culturele smaakvoorkeur

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,464 ^a	,216	,176	,89951792

a. Predictors: (Constant), dum_rotterdamimport, HercoderingWerksector, 1. Wat is uw geslacht?, Categorieen1, 34. In hoeverre typeert u uzelf als zijnde religieus?, 3. Wat is het hoogst genoten opleidingsniveau dat u heeft afgerond? Indien u nog studeert; met welk..., dum_rijssenaltijd, stemgedragCategorie, dum_rotterdamaltijd

Tabel 4.28 Coefficienten Gemanifesteerde highbrow/klassieke culturele smaakvoorkeur

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-1,302	,562		-2,315	,022
	Leeftijd	,116	,061	,156	1,900	,059
	Geslacht	,234	,145	,114	1,617	,108
	Opleidingsniveau	,047	,065	,054	,722	,471
	Stemgedrag	-4,48	,196	-,201	-2,287	,023
	Arbeidssector	,055	,152	,027	,359	,720
	Religiositeit	,392	,095	,338	4,128	,000
	Rijssen geboren en getogen	-,345	,198	-,156	-1,737	,084
	Rotterdam geboren en getogen	,177	,266	,064	,665	,507
	Rotterdam import	,244	,215	,117	1,133	,259

a. Dependent Variable: hibroud

Excluded Variables^b

Model	Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
					Tolerance
1 dum_rijssenimport	^a	.	.	.	,000

a. Predictors in the Model: (Constant), dum_rotterdamimport, HercoderingWerksector, 1. Wat is uw geslacht?, Categorieen1, 34. In hoeverre typeert u uzelf als zijnde religieus?, 3. Wat is het hoogst genoten opleidingsniveau dat u heeft afgerond? Indien u nog studeert; met welk..., dum_rijssenaltijd, stemgedragCategorie, dum_rotterdamaltijd

b. Dependent Variable: hibroud

- **Regressie analyse Factor 2. (Post)moderne culturele smaakvoorkeur**

Tabel 4.29 Model summary gemanifesteerde (post)moderne culturele smaakvoorkeur

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,553 ^a	,305	,271	,85924188

a. Predictors: (Constant), dum_rotterdamimport, HercoderingWerksector, 1. Wat is uw geslacht?, Categorieen1, 34. In hoeverre typeert u uzelf als zijnde religieus?, 3. Wat is het hoogst genoten opleidingsniveau dat u heeft afgerond? Indien u nog studeert; met welk..., dum_rijssenaltijd, stemgedragCategorie, dum_rotterdamaltijd

Tabel 4.30 Coefficienten gemanifesteerde (post)moderne culturele smaakvoorkeur

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-1,444	,537		-2,688	,008
	Leeftijd	,088	,058	,116	1,508	,133
	Geslacht	,422	,138	,203	3,053	,003
	Opleidingsniveau	,172	,062	,197	2,778	,006
	Stemgedrag	,153	,187	,068	,817	,415
	Arbeidssector	,090	,145	,044	,620	,536
	Religiositeit	-,250	,091	-,213	-2,755	,006
	Rijssen geboren en getogen	-,202	,189	-,090	-1,066	,288
	Rotterdam geboren en getogen	,428	,254	,152	1,687	,093
	Rotterdam import	,215	,205	,102	1,048	,296

a. Dependent Variable: modern

Excluded Variables^b

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
						Tolerance
1	dum_rijssenimport	. ^a	.	.	.	,000

a. Predictors in the Model: (Constant), dum_rotterdamimport, HercoderingWerksector, 1. Wat is uw geslacht?, Categorieen1, 34. In hoeverre typeert u uzelf als zijnde religieus?, 3. Wat is het hoogst genoten opleidingsniveau dat u heeft afgerond? Indien u nog studeert; met welk..., dum_rijssenaltijd, stemgedragCategorie, dum_rotterdamaltijd

b. Dependent Variable: modern

- **Regressie analyse Factor 3. Toegankelijke, middle- lowbrow (culturele) smaakvoorkeur**

Tabel 4.31 Model Summary vrij toegankelijke en populaire, middle- tot lowbrow culturele smaakvoorkeur

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,438 ^a	,192	,151	,93241208

a. Predictors: (Constant), dum_rotterdamimport, HercoderingWerksector, 1. Wat is uw geslacht?, Categorieen1, 34. In hoeverre typeert u uzelf als zijnde religieus?, 3. Wat is het hoogst genoten opleidingsniveau dat u heeft afgerond? Indien u nog studeert; met welk..., dum_rijssenaltijd, stemgedragCategorie, dum_rotterdamaltijd

Tabel 4.32 Coefficienten gemanifesteerde vrij toegankelijke, middle- tot lowbrow culturele smaakvoorkeur

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-,402	,583		-,690	,491
	Leeftijd	-,207	,063	-,272	-3,266	,001
	Geslacht	,096	,150	,046	,640	,523
	Opleidingsniveau	,080	,067	,091	1,183	,238
	Stemgedrag	,332	,203	,146	1,638	,103
	Arbeidssector	-,160	,157	-,078	-1,015	,311
	Religiositeit	-,025	,098	-,021	-,257	,798
	Rijssen geboren en getogen	,055	,206	,024	,267	,789
	Rotterdam geboren en getogen	,268	,275	,094	,974	,331
	Rotterdam import	,276	,223	,129	1,236	,218

a. Dependent Variable: middlebrow

Excluded Variables^b

Model	Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
					Tolerance
1 dum_rijssenimport	^a	.	.	.	,000

a. Predictors in the Model: (Constant), dum_rotterdamimport, HercodingWerksector, 1. Wat is uw geslacht?, Categorieen1, 34. In hoeverre typeert u uzelf als zijnde religieus?, 3. Wat is het hoogst genoten opleidingsniveau dat u heeft afgerond? Indien u nog studeert; met welk..., dum_rijssenaltijd, stemgedragCategorie, dum_rotterdamaltijd

b. Dependent Variable: middlebrow

- **Analyse Culturele activiteit en smaakbreedte**

Tabel 4.33 Frequentie waardering populaire kunstvormen x frequentie waardering highbrow kunstvormen

countpop * counthi Crosstabulation

Count

		counthi								Total	
		,00	1,00	2,00	3,00	4,00	5,00	6,00	7,00		8,00
countpop	,00	9	6	4	4	9	6	2	1	0	41
	1,00	6	10	6	7	9	8	3	2	2	53
	2,00	12	25	18	14	14	12	4	2	4	105
Total		27	41	28	25	32	26	9	5	6	199

Tabel 4.34 Product waardering pop x waardering high: OmniProduct

omniproduct

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ,00	59	29,6	29,6	29,6
1,00	10	5,0	5,0	34,7
2,00	31	15,6	15,6	50,3
3,00	7	3,5	3,5	53,8
4,00	27	13,6	13,6	67,3
5,00	8	4,0	4,0	71,4
6,00	17	8,5	8,5	79,9
7,00	2	1,0	1,0	80,9
8,00	16	8,0	8,0	88,9
10,00	12	6,0	6,0	95,0
12,00	4	2,0	2,0	97,0
14,00	2	1,0	1,0	98,0
16,00	4	2,0	2,0	100,0
Total	199	100,0	100,0	

- **Regressie analyse *OmniProduct: culturele activiteit en smaakbreedte***

Tabel 4.35 Model summary brede typering van (cultureel) gedrag

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,439 ^a	,193	,152	3,60842

a. Predictors: (Constant), dum_rotterdamimport, HercoderingWerksector, 1. Wat is uw geslacht?, Categorieen1, 34. In hoeverre typeert u uzelf als zijnde religieus?, 3. Wat is het hoogst genoten opleidingsniveau dat u heeft afgerond? Indien u nog studeert; met welk..., dum_rijssenaltijd, stemgedragCategorie, dum_rotterdamaltijd

Tabel 4.36 Coefficients brede typering van (cultureel) gedrag

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-1,047	2,255		-,464	,643
	Leeftijd	-,132	,245	-,045	-,539	,591
	Geslacht	,944	,580	,117	1,626	,106
	Opleidingsniveau	,140	,261	,041	,535	,593
	Stemgedrag	1,203	,785	,137	1,532	,127
	Arbeidssector	,848	,609	,106	1,393	,165
	Religiositeit	,305	,380	,067	,802	,424
	Rijssen geboren en getogen	,401	,796	,046	,503	,615
	Rotterdam geboren en getogen	1,792	1,066	,163	1,681	,094
	Rotterdam import	2,261	,863	,274	2,621	,010

a. Dependent Variable: omniproduct

Excluded Variables^b

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
						Tolerance
1	dum_rijssenimport	. ^a	.	.	.	,000

a. Predictors in the Model: (Constant), dum_rotterdamimport, HercoderingWerksector, 1. Wat is uw geslacht?, Categorieen1, 34. In hoeverre typeert u uzelf als zijnde religieus?, 3. Wat is het hoogst genoten opleidingsniveau dat u heeft afgerond? Indien u nog studeert; met welk..., dum_rijssenaltijd, stemgedragCategorie, dum_rotterdamaltijd

b. Dependent Variable: omniproduct